چنگيز خان

خالد حسين

دنيا جي ان خونخوار حاڪم جي زندگيءَ جو داستان جنهن جي ناليءَ ٻڌڻ سان سلطنتون ڪري پونديون هيون. هزارن لکن انسان کي ماريندڙ، وڏيون وڏيون حڪومتون ڊاهيندڙ جي عجيب زندگيءَ جو احوال جيڪو سنڌي زبان ۾ پهريون دفعو پيش ڪيو پيو وڃي.

گوبي ريگستان جي اترين حصي ۾ هر وقت طوفان ۽ تيز واچوڙا هلندا رهندا هئا. گرمين جو موسم هو ۽ هڪ تيرنهن سالن جو نوجوان پنهنجي خيمي ۾ ويٺي باهه تي چڙهيل ديگ کي ڏسي رهيو هو، جنهن ۾ هرڻ جو گوشت پچي رهيو هو. جيتوڻيڪ هن جي عمر صرف تيرنهن سال هئي پر خانه بدوشين جي زندگي جي جفاڪشين ۽ موسمن جي سختين سندس جسم کي ايڏو تـ

مضبوط ٻڌائي چڙهيو هو جو هو تيرنهن
سالن جي عمر هوندي بہ ڀرپور جوان نظر
اچي رهيو هو. هن جا ڪلها سڌا ۽ هو
ڪٽڪ رنگو هو. جيتوڻيڪ هن جي
اکين جي وچ ۾ ڪافي ويڇوٽي هئي، پر
پوءِ بہ اهي بدنما نہ لڳي رهيون هيون.
سندس اکيون ڀوريون هيون جيڪي هن
جي خاندان جي سڃاڻپ هيون. هن جي
خاندان وارن کي انهن اکين جي رنگ
جي ڪري ”ڀورين اکين وارا منگول“
ڪوٺيو ويندو هو. هن جو نالو تموچن
هو. جنهن کي تاريخ ۾ چنگيز خان جي
مشهور نالي سان سڃاتو وڃي ٿو.

هن جي پيءُ جو نالو يسوڪائي بهادر هو
جيڪو ”ياڪا“ نالي منگول قبيلي جي
چاليهہ هزار يورتن (خيمن) جو سردار
هو. هنن جي ٻوليءَ ۾ خيمي کي يورت
چيو ويندو هو. تموچن سندس پيءُ جي
هڪ وڏي دشمن جو نالو هو جنهن مٿان
ان ڏينهن سوپ پاتي هئائين ۽ کيس
زنده گرفتار ڪيو هئائين. جنهن ڏينهن
چنگيز خان جي ولادت ٿي هئي، ان
ڪري هن پنهنجي نومولود ٻار جو نالو
”تموچن“ رکيو هو.

هڪ ڏينهن يسوڪائي بهادر کيس هڪ
دوست قبيلي جي سردار جي خيمي
منجهہ وٺي ويو جيڪو سندس پيءُ جو
گهاٽو يار هو. ان سردار سندس ڇانورن
منجهان ٺهيل شراب سان خاطر تواضع
ڪئي. چنگيز خان ڪافي دير کان هڪ
ڇوڪريءَ کي خيمي منجهہ ايندو ويندو
ڏسي رهيو هو جيڪا کيس ڏاڍو وڻي
رهي هئي. هن ڀهرين سوچيو تہ هو ان
ڇوڪريءَ کي زوري پنهنجي گهوڙي تي
ڪڍي هليو وڃي پر کيس پنهنجي پيءُ
کان ڊپ پئي ٿيو تہ متان هو سندس ان
حرڪت تي ناراض ٿئي.

”هيءَ ڇوڪري ڪير آهي؟“ هن پنهنجي
پيءُ کان پڇا ڪئي.

”هيءَ سردار جي نياڻي آهي. ڇو؟ ڇا
ڳالهہ آهي؟“ سندس پيءُ چيو.

”هيءَ مون کي بيحد وڻي ٿي. ڇا مان هن
سان شادي ڪري سگهان ٿو؟“ هن
آهستگيءَ سان پنهنجي پيءُ سان سرٻاٽ
ڪيو.

”ڇريو آهين ڇا؟ هيءَ تہ نهايت گهٽ
عمر جي آهي.“

”آئون هينئر توروئي شاديءَ لاءِ ٿو چوان.
هيءَ جڏهن وڏي ٿيندي تڏهن لاءِ ٿو
چوان. آئون انتظار ڪندس. هيءَ
جيڪڏهن اسان جي قبيلي منجهہ ايندي
تہ ان جي شان ۾ چار چنڊ لڳي ويندا.“

سيوڪائي بهادر نهايت جهانديده ماڻهو
هو. هو سمجهي ويو تہ عشق جو چنگيز
خان مٿان مڪمل غلبو هو ۽ هو هاڻ
ڪابہ ڳالهہ نہ ٻڌندو. جيڪڏهن هن کي
روڪبو تہ هيءَ ڪنهن نہ ڪنهن وقت
زوريءَ هن ڇوڪريءَ کي ڪڍي پنهنجي
گهر واري بنائيندو. هن خود بہ ائين
ڪيو هو. هو چنگيز خان جي ماءُ کي
شاديءَ جي رات سندس ڪنوار واري
ڪمري منجهان زوريءَ اغوا ڪري ڪڍي

آيو هو ۽ شادي ڪئي هئائين. ان ڏينهن ڪان وٺي هن جي ”ياڪا“ قبيلي ۽ سندس زال جي قبيلي منجهه دشمني هئي، جنهن ۾ ٻنهي پاسن ڪان سوين ماڻهو مري ويا هئا. هن نه ٿي چاهيو ته چنگيز خان به ائين ڪري ۽ ڪا ٻي دشمني ڳچيءَ ۾ پوي. هن غور سان ڇوڪريءَ ڪي ڏٺو. ڇوڪري نهايت حسين هئي. هو چنگيز خان جي نظرن جو قائل ٿي ويو. اها ڇوڪري واقعي سندس ننهن ٻنجڻ جي قابل هئي.

”تنهنجي ڇوڪريءَ جو نالو ڇا آهي؟“ هن پنهنجي دوست سردار ڪان پڇيو.

”بورتائي.“ دوست جواب ڏنس.

”تنهنجي ڌيءَ ڏاڍي خوبصورت آهي. منهنجي پٽ کي ڏاڍي وڻي وئي آهي. هو ساڻس شادي ڪرڻ ٿو گهري. تون ڇا ٿو چوين؟“

”پر يسوڪائي بهادر، بورتائي ته اڃا تمام ننڍي آهي. ڪيس جوان ٿيڻ ۾ ڪجهه سال لڳندا.“

”ڪا ڳالهه ناهي. منهنجو پٽ انتظار ڪري وٺندو. تون ٻڌاءِ، ڇا تون شاديءَ ۾ راضي آهين؟“

”تنهنجي خاندان سان تعلق ڳنڍڻ ته منهنجي خانداني وارن لاءِ خوش نصيبي هوندي. اسان راضي آهيون.“

ٻئي ڏينهن رشتو طئي ٿي ويو ۽ بورتائي، چنگيز خان جي مڱ ٻنجي وئي. سيوڪائي بهادر، چنگيز خان کي اتي ڇڏيو ته هو ڪجهه ڏينهن اتي رهي پنهنجي سهري جي خاندان ۽ ان جي قبيلي ڪان واقف ٿئي ۽ پاڻ واپس وري ويو. بورتائي به ڏاڍي خوش هئي ته هن جو مڱٽو يسوڪائي بهادر جي وڏي پٽ چنگيز خان سان ٿيو هو. جيڪو چاليهه هزار خيمن جو سردار هو ۽ هڪ ڏينهن چنگيز خان کي اها سرداري وراثت ۾ ملڻي هئي. هونءَ به چنگيز خان ڪيس وڻيو هو. سندس چمڪدار اکيون ڪيس ڏاڍيون پسند آيون هيون، جيڪي گذريل رات هن جي مٿان هٽيون ئي نه ٿي.

ٻئي ڏينهن سندس سهرو ڪيس گهمائڻ لاءِ گهوڙي تي وٺي ويو. ٻئي ڄڻا الڳ الڳ گهوڙن تي سوار هئا. سندن ٻنيان قبيلي جا ٻيا گهوڙي سوار آيا پئي. موسم خوشگوار هئي. آسمان تي بادل پرجي آيا هئا. هلندي هلندي سامهون کين هڪ ٽڪري نظر آئي، جيڪا ڪافي سڌائي ۾ هئي ۽ جنهن مٿان چڙهڻ نهايت مشڪل ڪم هو. چنگيز خان پنهنجي ڳاڙهي گهوڙيءَ جو لغام ڍرو ڪيو. گهوڙيءَ پنهنجي مالڪ جو اشارو سمجهيو ۽ بجليءَ جي رفتار سان ٽڪريءَ مٿان چڙهڻ شروع ڪيو ۽ ڏسندي ڏسندي تير وانگيان اها سڌي ٽڪريءَ تي چڙهي وڃي ان جي چوٽيءَ تي بيٺي. سندس سهرو ۽ ان جي قبيلي جا ٻيا گهوڙي سوار ڪيس روڪيندا ئي رهجي ويا. اڄ ڏينهن تائين سندس سهري يا ان جي قبيلي جي ڪنهن گهوڙي سوار جي اها همت نه ٿي هئي ته

هو ڪو گهوڙي سميت ان ٽڪريءَ تي چڙهي ان جي چوٽيءَ تي پهچي جيئن چنگيز خان ڪري ڏيکاريو هو. سندن اکيون ڦاٽي ويون هيون. هنن ڪوشش ڪئي تہ هو بہ چنگيز خان وانگر ان ٽڪريءَ تي چڙهن پر سندن گهوڙن پيرن ڪڍڻ کان نابري واري. هو هيٺ بيهي چنگيز خان جي ٽڪريءَ تان لهڻ جو انتظار ڪرڻ لڳا. ٿوري دير بعد چنگيز خان پنهنجي گهوڙي جي پٺ تي سواري ڪندو واپس انهيءَ شان سان هيٺ لٿو جيئن هو مٿي ويو هو. ڪٿي لغام کي ڍرو ڇڏيو آهي تہ ڪٿي لغام کي مضبوطيءَ سان پڪڙيو آهي. اهو ڪم هڪ شهسوار جو آهي ۽ هن جي نظرن اهو ڏسي ورتو هو تہ ڪيئن هڪ تيرنهن سالن جي ٻار اهو ڪم ڪري ڏيکاريو هو. جيڪو هن ۽ هن جي قبيلي لاءِ ناممڪن هو. اهو صرف شهسواريءَ جو ڪمال نہ هو پر ان ۾ جگر ۽ بهادري تي ڪپي. "خان! توتہ ڪمال ڪري ڇڏيو. جيڪڏهن توکي ڪجهہ ٿي وڃي ها تہ پوءِ مان تنهنجي پيءُ کي ڪهڙو منهن ڏيکاريان ها؟" سندس سهري ڪيس چيو.

"منگول ٿي ڊڄين ٿو؟ تون بہ اسان وانگر پورين اکين وارو منگول آهين. توکي ياد نہ آهي تہ اسان جي وڏي قبل خان چين وڃي ڪيئن "ختا" جي شهنشاهہ جي ڏاڙهي پٽي هئي. ڇا مان ان جي اولاد منجهان ٿي هيءَ ننڍڙي ٽڪري بہ ڪونہ ٿو سر ڪري سگهان؟" اهو چنگيز جو جواب هو جنهن سندس سهري جي دل کي ڪٺي ورتو.

"خان! تنهنجي ڳالهہ منهنجو جيءُ خوش ڪري ڇڏيو. هيءَ ڳالهہ بهادريءَ کان بہ وڌيڪ آهي. آئون تومان ڏاڍو خوش آهيان. تون منهنجي ڌيءَ جي حفاظت تمام سٺي نموني ڪندين."

پوري ڏينهن جي گهوڙي سواريءَ ڪانپوءِ جڏهن هي خيمي ۾ داخل ٿيا تہ ڪافي ٿڪل هئا. بورتائي سندس خيمي جي در وٽ آڏرياءُ ڪيو هو. هن جون ڊگهيون چوٽيون چانديءَ جي سڪن ۽ رنگ برنگي موتين سان پريل هيون. هن کي اڇو سمور جو لباس پاتل هو. جيڪو اوندهہ ۾ چمڪي رهيو هو. رسم مطابق هن مهمان جو هٿ پڪڙيو ۽ ڊيل وانگر هلندي ڪيس خيمي ۾ هڪ هنڌ ويهاريو.

"خبر اٿئي بورتائي، تموجن گهوڙي سواريءَ ۾ ڪهڙو ڪمال ڏيکاريو؟" سندس پيءُ ڪيس چيو.

"مون کي ڪهڙي خبر....؟ آئون تہ خيمي منجهہ هئس. ڇا هن بنا گهوڙي چڙهڻ جي شهسواري ڪئي؟" هن مذاق ۾ چيو.

"اڙي، نہ! اڄ هيءَ صنوبر وارن وڻن واري ٽڪريءَ تي گهوڙي سميت چڙهي ويو هو."

"واقعي!"

"ها، اهو سچ آهي. آئون پاڻ هن سان گڏ هئس."

تہ ڪمال جو ڪم آهي. اڄ ڏينهن ئين تہ ڪوبہ اهو ڪارنامو نہ ڪري سگهيو هو.“

”اهوئي تہ مان توکي ٻڌايان پيو. تون وڏي خوش قسمت آهين جو تنهنجو هن سان مڱڻو ٿيو آهي.“

بورنائي شرمائجي وئي.

”هاڻ وڃ ۽ پنهنجي ماءُ جو ڪاڌي ٺاهڻ ۾ هٿ ونڊاءِ. خان کي ٿورو آرام ڪرڻ ڏي.“

بورتائي کي نہ چاهيندي بہ ان خيمي مان اٿي وڃڻو پيو. چنگيز خان خود بہ نہ ٿي چاهيو تہ هوءَ کو ٻاهر وڃي، پر اهو سندس سهري جو حڪم هو. هو ان کي روڪي نہ ٿي سگهيو. ڪيس ان وقت بورنائي نهايت حسين پئي نظر آئي. هن ڄاتو پئي تہ هن خاص ان لاءِ هار سينگار ڪيو هو.

سڄي رات سندس خيمي ۾ جشن متل هو. هو ڪافي دير سان ستو هو. اڃا فجر جو وقت هو جو هن جي سهري ڪيس جنجهوڙي اٿاريو. ڪيس اهڙي بدتميزي جي توقع نہ هئي. سندس دل ٻڏي وئي. ضرور ڪجهہ ٿيو هو.

”تنهنجي قبيلي منجهان هڪ گهوڙي سوار تنهنجي لاءِ ڪو پيغام ڪٺي آيو آهي، جيڪو صرف توکي ٻڌائڻ ٿو چاهي.“ سندس سهري ڪيس چيو ۽ خيمي ڪان ٻاهر نڪري ويو.

لمحي کن ڪانپوءِ سندس قبيلي جو هڪ گهوڙي سوار خيمي منجهہ داخل ٿيو.

”يسوڪائي بهادر کي رات جو دشمن زهر پياري ڇڏيو آهي. سندس حالت نازڪ آهي. هن توکي يڪدم گهرايو آهي. جلدي تيار ٿي، اسان کي هلڻو آهي.“

چنگيز خان پنهنجي سرخ گهوڙيءَ تي جيتري قدر بہ جلد تيار ٿي سگهيو ايترو ٿيو ۽ پنهنجي قبيلي ڏانهن روانو ٿيو. اڃان هو پنهنجي پڙاءَ کان ڪجهہ پرتي هو تہ هن هڪ عجيب منظر ڏٺو. هن جي قبيلي جا ماڻهو، قبيلو ڇڏي بيل گاڏين تي سامان لڏي وڃي رهيا هئا ۽ هن جي ماءُ ياڪ جي نوَ پڇن وارو جهنڊو ڪٺي سندن پٺيان هلي رهي هئي ۽ کين قبيلو ڇڏي وڃڻ کان روڪي رهي هئي.

هن جو پيءُ سندس قبيلي ۾ پهچڻ کان اڳ وفات ڪري چڪو هو ۽ سندس قبيلي جا اڪثر ماڻهو هن جو قبيلو ڇڏي ٻين آقائن ۽ قبيلن جي تلاش ۾ وڃي رهيا هئا، جيڪي کين تحفظ مهيا ڪري سگهيا ٿي. هنن جو موقف اهو هو تہ هڪ عورت ۽ سندس ننڍا ٻار سندن ڪهڙي حفاظت ڪري سگهندا، جن کي خود حفاظت جي ضرورت هئي. انهن کي سيوڪائي بهادر جي دشمنن کان بہ ڊپ هو تہ هو هاڻ پنهنجا پراڻا بدلاوٺندا . هاڻ سندن وچ ۾ يسوڪائي بهادر جهڙو جنگي جوڌو نہ هو جيڪو کين بچائي، ان ڪري ڪوبہ طاقتور قبيلو مٿانهن

ڪاهي ايندو ۽ سندن مال وغيره لٽي ڦري هليو ويندو.

سندس ماءُ اولون جي نگاهہ جيئن ئي چنگيز خان جي مٿان پئي تہ هن رڙ ڪري قبيلي وارن کي چيو، "ڏسو، توهان جو نئون سردار ۽ يسوڪائي بهادر جو وڏو پٽ چنگيز خان اچي رهيو آهي. "توهان سڀ موٽي هلو، هيءُ توهان جي حفاظت ڪندو."

"هي ٽيرنهن سالن جو ڪمزور ٻار اسان جي ڪهڙي حفاظت ڪندو؟ ڇري تہ ڪانہ ٿي آهين؟ هيءُ تہ پاڻ بہ مرندو ۽ اسان کي بہ مارائيندو. اسان توهان سان گڏ ڪونہ رهنداسين." سندس قبيلي مان ويندڙن اولون کي چيو ۽ اڳيان وڌي ويا.

ڪجهہ اهڙا بہ ماڻهو هئا جن مٿان اولون جي ڳالهين جو اثر ٿيو ۽ جيڪي يسوڪائي بهادر جي دل ۾ قدر ۽ عزت ڪندا هئا. اهي موٽي آيا پر اهڙن ماڻهن جو تعداد تمام گهٽ هو. اهي صرف وچي ٽيون حصو بچيا هئا. باقي ٻہ حصا انهن کي ڇڏي هليا ويا هئا. چنگيز خان ياڪ جي نون پڇن وارو جهنڊو سنڀاليو ۽ قبيلي جي سردار جي حيثيت سان جاءِ نشين ٿيو. هن سان گڏ صرف ڪجهہ سئو ماڻهو وڃي بچيا هئا، پر وقت ٻڌايو تہ اهو ڪمزور انسان اڳتي هلي تاريخ ۾ دنيا جي طاقتور ترين انسان چنگيز خان جي روپ ۾ ظاهر ٿيو.

• • • •

ترغاتائي نالي ماڻهو تائجوت قبيلي سردار هو، جيڪو منگولن جو دشمن هو. اهو ڪافي عرصي کان گو ريگستان جي اترئين حصي تي نگاهو ڄمائي ويٺو هو، جتي مال متاع جي ڪاڌي خوراڪ لاءِ هر جاءِ تي گاهہ موجو هو، جوتہ ان علائقي کي سيراب ڪر لاءِ پاڻيءَ جون بہ نديون موجود هيون اتي نہ صرف گاهہ جهجهي تعداد ۾ موجود هو پر شڪار جي گوشت جي ب گهٽائي هئي. پاڻي بہ ٻن ندين جي موجودگيءَ ڪري گهٽي مقدار ۾ موجو هو. سيوڪائي بهادر جي زندگيءَ ۾ ڪنهن جي همت نہ ٿي تہ انهن چراگاه طرف قدم وڌائي پر جيئن ئي ان جي موت جي خبر ترغاتائيءَ کي ملي تہ هـ پنهنجي قبيلي کي گڏ ڪيو ۽ ڪيـ "ياڪا" قبيلي مٿان حملي لاءِ تيار ٿيـ جو حڪم ڏنو.

"هاڻي يسوڪائي بهادر مري چڪو آهي ۽ ان جي جاءِ تي سندس ٽيرنهن سالن جـ ڇوڪرو ويٺو آهي. گهڻائي قبيلي وار ماڻهو کين ڇڏي وڃي چڪا آهن. اسا کي صرف انهن جي پرسان وڃڻو آهي باقي بہ پاڻهي پاڻ کين ڇڏي فرار ٿي ويندا، پوءِ اهي چراگاهون، شڪار پاڻي صرف اسان جي قبضي ۾ هونديون."

"اسان جي لاءِ ڪهڙو حڪم آهي؟" سندس قبيلي وارن کانئس پڇيو.

"توهان مون سان گڏ اوڏانهن هلو ۽ "ياڪا" قبيلي وارن کي پڄائي ڪديو. پوءِ انهن سرسبز گاهن وارن ميدانن مٿان اسان جو قبضو هوندو. جنهن مان ڇري اسان جا جانور ٿلها متارا ٿي ويندا. جتي جي موسم خوشگوار آهي ۽ اتي قهر جي گرمي ڪانه ٿي پوي. جتي برف دير سان پگهرجي ٿي ۽ جتي خوبصورت اکين واريون عورتون توهان جو انتظار ڪري رهيون آهن."

"نيڪ آهي سردار، اسان تيار آهيون." ماڻهن هڪ آواز ٿي چيو.

"اتي پهچي ان ڇوڪري تموچن (چنگيز خان) کي به قتل ڪرڻو آهي. ڇوته هو يسوڪائي بهادر جو وڏو پٽ آهي. ائين نه ٿئي ته هو پاڻ وڏو ٿي اسان کان پنهنجي ان حملي جو بدلو وٺي. چنگيز خان اهڙو بگهڙ آهي جنهن جا ڏند اڃا تائين نه نڪتا آهن. ان کي روڪڻ جو هڪڙو طريقو آهي ته کيس قتل ڪري ڇڏجي."

هيءَ جنگ جا هئي، صرف ڦرلٽ جو هڪ طريقو هو. هڪدم تائجوت قبيلي وارا اتيا ۽ گهوڙن تي ڪاهيندا پل پر ۾ "ياڪا" قبيلي وارن جي سر مٿان پهچي ويا.

اهو حملو بي خبريءَ ۾ ٿيو هو. خبر هجي ها ته به ڇا ٿيئي ها؟ اتي مقابلو ڪرڻ وارو ڪير بچيو هو؟ تائجوت قبيلي وارا ڦرلٽ ۾ مشغول هئا ته ترغاتائي خود چنگيز خان جي خيمي ڏانهن رخ ڪيو. جنهن مٿان سرءاريءَ جو جهنڊو يعني نوَن پڇن وارو ياڪ جو جهنڊو ڦڙڪي رهيو هو. ڪيس ڪنهن به مزاحمت کي منهن ڏيڻو نه پيو. ڇوته اتي لڙڻ وارو ڪير به نه بچيو هو. ياڪا قبيلي وارن دشمن جو تعداد ڏسي سمجهي ورتو هو ته جنگ لڙڻ فضول هو ۽ هو ڪنهن به ريت انهن مٿان سوڀ پائي نه ٿي سگهيا. ان ڪري انهن لڙڻ بدران ڀڄڻ کي ترجيح ڏني هئي. چنگيز خان به پنهنجي ڀاءُ قسار سان هڪ پاسي فرار ٿيو هو. هو بي بدل تيرانداز هو. هن جي تيراندازي جي آڙ ۾ چنگيز خان فرار ٿي ويو هو.

هاڻ شڪار شروع ٿي چڪو هو. ترغاتائي کي چنگيز خان جي گهرج هئي. هن کي سندس ماءُ، پيءُ يا ڀائي ڪنهن جي گهرج نه هئي. تائجوت قبيلي وارا شڪاري ڪتن وانگر هن جي ڪڍ هئا. چنگيز خان ۽ قسار تيز گهوڙا ڊوڙائي رهيا هئا. تائجوت وارا به هنن جي پويان هئا. پر هو ڪٿي ٿا چنگيز خان ۽ سندس ڀاءُ جو مقابلو ڪري سگهن. هو صرف ان اميد تي سندن پٺيان هئا ته نيٺ سندن گهوڙا ٿڪبا ۽ اهي ڪين قابو ڪري وٺندا.

چنگيز خان ۽ سندس ڀاءُ کي به ان ڳالهه جو پتو هو. ان ڪري هو اهڙن رستن تي پئي ڪاهي ويا جن منجهه وڻن جا جهڳٽا هئا يا وري اونهيون ڪاهيون هيون، جن جي آڙ ۾ هو گهوڙن کي

ڊوڙائي رهيا هئا، پر آخر ڪيستائين........ نيٺ هڪ هنڌ چنگيز خان ۽ قسار الڳ الڳ ٿي ويا ته جيئن هو دشمن کي منجهائي سگهن. پر دشمن هوشيار هئا. انهن قسار کي ڇڏي چنگيز خان جو پيڇو جاري رکيو ۽ آخر ڪجهه ڏينهن جي پيڇي بعد ڪيس بک ۽ ڪمزور حال منجهه پڪڙي ورتو. چنگيز خان کي ترغاتائي جي آڏو پيش ڪيو ويو. ترغاتائي جو دشمن زنده حالت ۾ گرفتار ٿيو هو. ان ڪان وڌيڪ بي ڪهڙي خوشي ٿي سگهي ٿي. ڪيس اهي هٿڪڙيون هنيون ويون جيڪي بانهن ۽ ڪلهن کي مڪمل جڪڙي ماڻهوءَ کي بي وس ڪري ڇڏينديون آهن. وحشي تائجوت چنگيز خان کي اونڌي منهن هڪ گهوڙي تي ليٽائي واپس روانا ٿيا. هو بي وسيءَ جي حالت ۾ هو. سندس ڀاءُ قسار ڪانئس وڇڙي ويو هو. ماءُ، ڀيڻ ۽ ننڍي ڀاءُ جي خبر نه هئس ته ڪٿي هئا. سرداري ڪسجي وئي هئس. پاڻ گرفتار هو. موت سامهون هئس.

واپسيءَ جي رستي تي هڪ نديءَ ٽپڻ ڪانپوءِ جهنگ آيو. هن کي پڪڙڻ وارن فيصلو ڪيو ته ڪجهه ڏينهن ان جهنگ منجهه رهي پاڻ کي ۽ سواريءَ جي گهوڙن کي تازو ڪجي. نديءَ جو پاڻي به پرسان هو ۽ جهنگ ۾ جانورن لاءِ گاهه ۽ سندن لاءِ شڪار به گهڻي مقدار ۾ موجود هو. جهنگ ۾ خيما لڳي ويا. هن کي هٿڪڙي سان هڪ خيمي منجهه رکيو ويو ۽ مٿانهنس هڪ پهريدار مقرر ڪيو ويو.

ان هٿڪڙيءَ ۾ سندس ٻئي ڪلها ۽ ٻانهون قابو هيون. ڪيس ايتري ته اذيت پئي محسوس ٿي جو موت به ان جي مقابلي ۾ آسان شيءِ هو. هو مجبوريءَ جي حالت ۾ ان خيمي ۾ پيل هو، جڏهن ته ٻاهر خانه بدوش تائجوت قبيلي وارا شراب پيئڻ ۽ ناچ گاني ۾ مگن هئا. ٻه ڏينهن ۽ ٻه راتيون مسلسل ان عذاب ۾ گذارڻيون پيس. ٽئين رات جڏهن هو تڪليف ۾ اڌ مئو ٿي چڪو هو، تڏهن هن ڪنهن ڪم سانگي پنهنجي مٿان ويٺل پهريدار کي سڏ ڪيو. ڪيس ڪوبه جواب نه مليو. خيمي منجهان ٻاهر ليئو پائي ڏٺائين ته مٿس اهو انڪشاف ٿيو ته سندس مٿان مقرر ڪيل پهريدار اگهور ننڊ ۾ پيو هو. ٻيا دشمن قبيلي وارا نشي منجهه چوطرف ستل هئا، ڪنهن کي به ڪا جاڳ ڪانه هئي. هو اهو غيبي موقعو ڄاڻي خيمي ڪان ٻاهر نڪتو ۽ پنهنجي هٿڪڙي پوري قوت سان پهريدار جي منهن تي وهائي ڪڍيائين. اهو پهريدار سندس هٿڪڙي جي ضرب سهي نه سگهيو ۽ اتي ئي ڍير ٿي سمهي رهيو. هيءَ آهستگيءَ سان ٻاهر نڪتو ۽ پرپاسي وارن وڻن وغيره جي آڙ وٺي نديءَ طرف هلڻ لڳو. اجا هو نديءَ وٽ مس پهتو ته ڪيس پويان شور ۽ گوڙ جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. شايد

پهريدار کي هوش اچي ويو هو ۽ هن پين قبيلي وارن کي چنگيز خان جي فرار بابت ٻڌايو هو. سيئي تائجوت قبيلي وارا هن جي کڏ لڳا. هن نديءَ منجهه ٽپو ڏنو هو ۽ ڪناري تي موجود گاهه منجهه ائين لڪي ويو جو سندس سڄو بدن پاڻي ۾ ۽ صرف منهن پاڻيءَ کان ٻاهر هو. هو پنهنجي چوڌاري دشمن قبيلي وارن جا آواز ٻڌي رهيو هو:

”چنگيز خان تري ندي ته پار ڪري نه ويو هوندو؟“ ڪنهن چيو.

”اجان ڪيس فرار ٿيندي ڪجهه وقت ٿيو آهي. اجان هو جهنگ ۾ ئي هوندو ۽ هتي نه پهتو هوندو.“ ڪنهن ٻئي آواز چيو.

”اسان جهنگ جي طرف کان ئي اچون پيا. اسان کي ته اتي چنگيز خان نظر نه آيو.“

”مون پاڻ هن کي نديءَ طرف ڀڄندي ڏٺو آهي. هو هتي ڪٿي لڪل هوندو.“ ڪنهن جو آواز اڀريو.

”جيڪڏهن اها ڳالهه آهي ته پوءِ اچو ڪيس هيڏانهن هوڏانهن ڏسون ۽ ڳولي لهون.“

اهي سڀ سندس تلاش ۾ چوطرف ڦرڻ لڳا. انهن جي هٿن ۾ ٻرندڙ مشعلون هيون. هن کي هاڻ پڪ ٿي وئي ته سندس پڪڙجڻ لازمي هو. هو پنهنجو ساهه روڪي اتي چپ ٺپ ٿيو ويٺو رهيو. ايتري ۾ هڪ تائجوت قبيلي وارن جي هڪ جنگجو هن کي ڏسي ورتو. ٻنهي جون نگاهون مليون. چنگيز خان جي اکين ۾ ڪا ڪشش يا بي وسي هئي، جنهن ان قبيلي واري جي من ۾ هن لاءِ رحم پيدا ڪري ڇڏيو ۽ هو ڪيس نظرانداز ڪندي اڳتي وڌي ويو ۽ زور سان رڙ ڪري چيائين، ”چنگيز خان هتي ڪونهي، شايد ندي پار ڪري هليو ويو آهي.“

اهو ٻڌي سيئي دشمن مايوسيءَ جي حالت ۾ واپس موٽيا.

چنگيز خان جو اهڙي نموني بچڻ هڪ معجزو هو. هن جي ذهن اهو سوچڻ شروع ڪيو ته آخر ان جنگجو مون کي پڪڙايو ڇونه؟ هن جي خانداني بهادري ڪيس ان ڳالهه تي مجبور ڪيو ته هو دشمن قبيلي جي صفن منجهه واپس وڃي ان همدرد سان ملي ۽ ڪانئس ان ڳالهه بابت پڇي. هن ڪيو به ائين. اها سندس بهادريءَ جي انتها هئي جو هو پنهنجي جان بچائڻ بدران، واپس دشمنن منجهه موٽي آيو ۽ لڪندو ان همدرد جي خيمي منجهه گهڙي ويو.

ان جنگجو اچا پنهنجا هٿيار لاٿا ئي پيئي ته ڪيس سامهون چنگيز خان بيٺل نظر آيو، جيڪو سڄو پاڻي ۾ پسيو پيو هو. ڪيس ان ڳالهه ڄاڻڻ ۾ دير نه لڳي ته اهو چنگيز خان هو، جنهن جي ڪلهن ۽ ٻانهن ۾ اها ڳري هٿڪڙي اجان لڳل هئي.

”بيوقوف ڇوڪرا، تون هتي ڇو آيو آهين؟ توکي ته جان بچائڻ لاءِ ندي پار ڪري وڃڻ گهرجي ها.“

”آئون صرف اهو ڄاڻڻ آيو آهيان ته تو مون کي ڏسڻ بعد گرفتار ڇونه ڪرايو ۽ ان نموني منهنجي جان ڇو بچائي؟“

”صرف اهو ڄاڻڻ لاءِ تو پنهنجي جان خطري ۾ وڌي آهي؟“ اهو جنگجو سندس ڳالهه ٻڌي حيران ٿي ويو.

”تو مون تي رحم ڪاڏو آهي ته پوءِ تون مون کي هن هٿڪڙي مان به نجات ڏياري سگهين ٿو.“ چنگيز خان پنهنجي هٿڪڙيءَ ڏانهن اشارو ڪندي چيس.

ان جنگجو کيس ڪجهه لمحا ڏنو ۽ چپ چاپ سندس هٿڪڙي ڪاٽي کيس نجات ڏياري ۽ کيس چيائين، ”آئون تائجوت قبيلي منجهان نه آهيان. منهنجو تعلق ٻئي قبيلي سان آهي ۽ اتفاق سان هنن سان گڏجي ويو هوس ۽ جنهن ڪري تائجوت وارن سان رهيل هوس ۽ ظاهر آهي منهنجي توسان ڪا دشمني نه آهي ۽ سو مون توکي نه پڪڙايو.“

ايتري ۾ ٻاهر خيمن منجهان گوڙ شور جو آواز اچڻ لڳو. تائجوت وارن کي شايد شڪ ٿي ويو هو ته چنگيز خان شايد سندن ئي خيمن منجهه لڪل نه هجي، ان ڪري هو هر خيمي جي تلاشي وٺي رهيا هئا. ان جنگجو کيس تڪڙ ۾ پنهنجي ٻيل گاڏيءَ ۾ لڪائي مٿانئس اُنَ وجهي ڇڏي، جنهن هيٺ هيءُ لڪي ويو. دشمن ان ٻيل گاڏيءَ کي به جانچڻ لاءِ آيا ۽ انهن منجهان هڪ قبيلي واري پنهنجو نيزو زور سان ان ۾ ٽنبي ڇڏيو. جيڪو سڌو چنگيز خان جي گوڏي کي اچي لڳو. سور جي شديد سٽ هن جي بدن منجهان لنگهي وئي پر هن ڪڇيو ڪونه.

جڏهن اهي قبيلي وارا مايوس ٿي موٽي ويا ته ان جنگجو کيس ڪڍي چيو، ”هاڻ تون هتان هليو وڃ، ڇوته جيڪڏهن انهن توکي مون وٽان پڪڙيو ته هو مون کي هرگز نه ڇڏيندا. تو هتي واپس اچي ڪو چڱو ڪم نه ڪيو آهي.“

”منهنجا محسن، توکي واقعي تڪليف ته ٿي آهي پر مون کي جيئڻ ئي موقعو ملندو، آئون هتان فرار ٿي ويندس.“ چنگيز خان کيس چيو.

”هينئر قبيلي وارا سيئي سمهي رهيا آهن. توکي ڪير به ڪونه ڏسندو. چپ چاپ پويان نڪري، ندي پار ڪري هليو وڃ. هن کان وڌيڪ ٻيو ڪهڙو موقعو ملندئي؟“ ان جنگجو کيس صلاح ڏني.

چينگز خان سندس ٿورو مڃيو. ويندي محل ان جنگجو کيس پنهجو هڪ گهوڙو، هڪ ڪمان ٻه تير ۽ ڪجهه کاڌو ۽ گهوڙيءَ جو ڪير رستي ۾ پيئڻ لاءِ ڏنو کيس کي الله توهار ڪيائين.

چيگيز خان واپس پنهنجي گهر موٽيو. پر اتي واري هر شيءِ ختم ٿي وئي هئي. جتي ڪنهن وقت هن جو

خيمو هو تہ اتي رڳو رڪ پئي هئي. سندس خيمي کي باھ ڏئي ساڙيو ويو هو. ڪنهن بہ مال جو نالو نشان نہ هو. ظاهر آهي تہ ان کي دشمن ڪاهي ويا هوندا. ڪيس پنهنجي گهر وارن ۽ قبيلي وارن کي ڳولڻو هو. جيڪي مختلف جاين تي ٽڙي پکڙجي ويا هئا. هن قسم کاڌو تہ پاڻ ان وقت تائين ڪليل آسمان هيٺ سمهندو جيستائين هو پنهنجي قبيلي وارن کي گڏ نہ ڪري ۽ اهي ڪيس پنهنجو سردار نہ تا مڃين.

هن پهرين پنهنجي ماءُ ۽ ننڍي ڀاءُ کي ڳولي لڌو. هن جو وڇڙيل ڀاءُ قسار بہ ڪيس اتي ملي ويو. انهن وٽ صرف اٺ کن گهوڙا بچيا هئا. ڇا تہ اهو زمانو هو جڏهن يسوڪائي بهادر وٽ گهوڙن جو پورو طنبيلا هوندو هو. هاڻ صرف اٺ کن گهوڙاوجي بچيا هئس. اهي سيئي هاڻ ننڍي قطار ۾ مڃيون پڪڙي پنهنجو گذران ڪري رهيا هئا. هي پنهنجي ٽڙيل پکڙيل قبيلي جي ساٿين وٽ ويو ۽ ڪانئن چار جانور بطور خراج گهريا. اهو سندس سرداري حق هو. انهن جانورن ۾ هڪ اٺ، هڪ گهوڙو، هڪ ڏاند ۽ هڪ رڍ هئا. سندس اهو مطالبو ڪو ناجائز نہ هو، ان ڪري انهيءَ کي مڃيو ويو. ڪيس اهي چارئي جانور ڏنا ويا. هن کي هاڻ پنهجي زندگيءَ جي ڪا راھ ڳولڻي هئي. خانہ بدوش زندگيءَ ۾ ماڻهو ان سان گڏ هوندا آهن جنهن وٽ طاقت هوندي آهي، ۽ هن وقت تہ چنگيز خان پاڻ بہ ڪمزور ڪان بہ ڪمزور تر هو. جنهن وٽ رهڻ لاءِ پنهنجو خيمو بہ نہ هو. پر انهن ابتر حالتن هوندي بہ سندس عزم بلند هو. صرف مجبوريون هيون، جيڪي سندس خيالن کي قيد ڪري ويٺيون هيون. هيءُ هون ئي خاموش طبيعت جو هو ۽ بنا ضرورت نہ ڳالهائيندو هو. پر هاڻ تہ ويتر چپ لڳي وئي هئس. سڄو ڏينهن سوچن ۾ غلطان رهڻ لڳو. هن شڪار تي وڃڻ بہ ڇڏي ڏنو هو. اها جوابداري سندس ننڍي ڀاءُ ملڪوتي کڻي ورتي هئي، جيڪو سڄو ڏينهن هن جي ڳاڙهي گهوڙي تي سوار تي هيڏانهن هوڏانهن پيو ڦرندو هو.

انهن مشڪل ڏينهن ۾ ڪيس بورتائي ڏاڍي ياد ايندي هئي. پر ان وٽ ڪهڙو منهن کڻي وڃي ها. ڪنهن وقت هي يسوڪائي بهادر جو جانشين پٽ هو. جيڪو چاليهہ هزار يورتن (خيمن) جو سردار هو ۽ هن وقت هڪ لاچار ماڻهو هو. جنهن وٽ ڪا شيءِ نہ بچي هئي، ۽ سندس دشمن ڪيڏ لڳل هئا. انهي وقت گهڻا دفعا ڪيس خيال آيو تہ هو پنهنجي سهري وٽ وڃي ڪانئس مدد گهري ڇو تہ هو بہ هڪ وڏي ۽ طاقتور قبيلي جو سردار هو. مائٽي ۾ هن جو سهرو هو پر هن جي غيرت اهو گوارا نہ ڪيو تہ هو وڃي پنهنجي سهري کي مدد لاءِ عرض ڪري. ڪڏهن ڪڏهن هن کي منگولن جي هڪ طاقتور سردار طغرل خان جو بہ خيال آيو تہ ان کان مدد گهري جيڪو هن جي پيءُ جو پڳ مٽ يار هو ۽ ٻنهي ڇٽن گڏجي

هڪپئي ڪي اوکي مهل ۾ مدد ڏيڻ جو قسم کاڌو هو. پر خالي هٿ ان وٽ وڃڻ به هن گوارا نہ ڪيو . هن پنهنجو حق طاقت سان وٺڻ تي چاهيو.

انهن سوچن ۾ گم هو تہ سندس پاءِ ڪيس اچي خبر ڏني تہ ڪو هنن جا اٺ ئي گهوڙا چورائي ويو هو. يڪدم هن جو خيال تائجوت قبيلي وارن ڏانهن ويو. جيڪي سندس ڪڏ لڳل هئا. "ان جو مطلب آهي، تہ هو مون تائين پهچي ويا آهن." هن سوچيو.

"چور ڪير بہ هجن، اهي اڃا گهڻو پري نہ ويا هوندا آئون ان جي ڪڍ ٿو وڃان." سندس ننڍي ڀاءُ ملڪوتيءَ ڪيس چيو.

"تون اڃا نہ ننڍو آهين انهن جي پنيان آئون ويندس." قسار اٿندي چيو.

"اهي توهان ٻنهي ڄڻن کان زور آهن. اهو منهنجو ڪم آهي، تہ گهوڙا ورائي اچان." اهو چئي چنگيز خان پنهجي پراڻي ڳاڙهي گهوڙي تي سوار ٿي گهوڙي چورن جي قدمن جي نشانن جي ذريعي سندس پويان ويو. رستي ۾ کاڌي کائڻ لاءِ سڪل گوشت وٺس هو، پر هن جي گهوڙي ڏاڍي ٿڪيل هئي، جنهن ڪري ڪيس بار بار رڪڻو پئي پيو ۽ ان ڪري چور هر گهڙي ڪائنس ڏور پئي ٿيندا ويا.

ڪيس ان ريت گهوڙي تي سفر ڪندي مسلسل ٽي ڏينهن گذري ويا هئا پر اڃا دشمن ڪائنس پري هئا. هڪ جڳهہ تي پهچي انهن گهوڙي چورن جي قدمن جا نشان بہ گم ٿي ويا تہ هي پريشان ٿي ويو. هن هيڏانهن هوڏانهن نگاهہ ڊوڙائي تہ ٿورو پرتي هڪ پنهنجو هم عمر ڇوڪرو نظر آيس. جيڪو پنهنجي ڳهوڙيءَ منجهان کير ڏهي رهيو هو. چنگيز خان ان وٽ پهچي ڪيس چيو.

"دوست تون هتان ڪجهہ ماڻهن کي اٺن گهوڙن کي ڪاهيندو ويندو ڏٺو آهي؟"

"ها ڪجهہ دير اڳ ڪجهہ خانہ بدوش هتان گذريا تہ هئا، جيڪي ڪجهہ خالي گهوڙن کي ڇڪي رهيا هئا . "

"اهي منهنجا دشمن آهن ۽ منهنجا گهوڙا چورائي ڀڳا آهن آئون انهن جي ڪڍ لڳل آهيان."

"اوهہ تہ اهي چور هئا پر تون اڪيلو انهن کي ڇا ڪندين."

" آئون اڪيلو ئي انهن کي ماري ڀڄائي پنهنجا گهوڙا واپس وٺي ايندس." چنگيز خان دبدبي سان ان کي چيو. سندس ان جواب ۽ لهجي ڇوڪري کي موهي ويو، "تو مون کي دوست چيو آهي، ان لاءِ منهنجو اهو فرض آهي تہ آئون هن اوکي ويل ۾ توسان گڏجي تنهنجي دشمنن سان وڙهي تنهنجا گهوڙا واپس ورائي اچان."

" تون ان جو فڪر نہ ڪر. مون کي صرف رستو ٻڌاءِ." چنگيز خان کيس چيو.

" تنهنجي گهوڙي ٽڪل آهي.
اها تنهنجي دشمنن وٽ ڪونه پهچي سگهندي."
"پوءِ؟"
" مون وٽ تازا گهوڙا بيٺل آهن جيڪي آئون توکي ڏئي سگهان ٿو پر شرط صرف اهو آهي ته آئون به توسان ان جنگ ۾ گڏ لڙندس ۽ تون مون کي پنهنجو دوست سمجهندين." ان ڇوڪري کيس مشڪندي چيو.
چنگيز خا کيس غور سان ڏٺو.
هي ڇوڪرو ۽ سندس خلوص کيس وڻيو هو.
" ڏس دوست ! هي منهنجي ذاتي لڙائي آهي، تو کي خوامخواه ڪو نقصان نه رسي."
" دوست به چيئين ٿو ۽ غيرن واريون ڳالهيون به ڪرين ٿو. منهنجو نالو بغورچي آهي. اڄ کان پوءِ مون کي پنهنجي دوست سمجهه."
چنگيز خان پنهنجي ڳاڙهي گهوڙي دوست جي وٿاڻ ۾ ڇڏي ۽ ٻئي ڄڻا بغورچي جي تازن گهوڙن تي سوار ٿي گهوڙچورن جي کڏ لڳا. ٿوري دير کان پوءِ کين گهوڙ چور نظر آيا. هنن جا چوري ٿيل اٺ ئي گهوڙا پر پاسي واري ميدان ۾ چري رهيا هئا. ٻنهي ڄڻن گهوڙن مٿان رسا اڇلائي کين قابو ڪيو ۽ انهن کي وٺي هليا. اهو ڪم ٻنهي ڄڻن ايتري نه جرئت سان ڪيو جو ڪنهن کي به ان جو ڪو پتو ئي پئجي نه سگهيو.
ڪجهه دير هلڻ کان پوءِ انهن کي پنهنجي پويان گهوڙن جي اچڻ جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. انهن کان جيترو تيز پڄڻ ٿيو، اهو انهن ڪيو. جڏهن سندن پيڇو ڪندڙ هنن جي بلڪل قريب اچي ويا ته بغورچي اتي بيهي انهن مٿان تير وسائڻ شروع ڪيا ۽ ٻئي طرف چنگيز خان به گهوڙا تيز ڊوڙائيندو اڳيان نڪري ويو. انهن تيرن گهڻن تي تائجوت واري قبيلي جي ماڻهن کي ڪيرائي وڌو ۽ آخر ڪار کين ناڪام ٿي واپس موٽڻو پيو. هي ٻئي ڄڻا بحفاظت بغور چيءَ جي پيءُ جي چراهگاه ۾ پهچي ويا.
چنگيز خان جي ان ڪارنامي سندس پڪڙيل قبيلي جي ماڻهن جون اکيون کولي ڇڏيون. تائيجوت قبيلي جي چراگاهن مان ائين اٺ گهوڙن جي واپسي ڪو معمولي واقعو نه هو. اهو ڪم نهايت بهادريءَ جو ڪارنامو هو جيڪو چنگيز خان ڪري ڏيکاريو هو. هاڻ سندس ذڪر گوبي ريگستان جي اترئين علائقن جي هر خيمي منجهه ٿيڻ لڳو. جيڪي هن جي قبيلي جا ماڻهو ٻين پاسن ڏانهن هليا ويا هئا سي به هاڻي واپس موٽي اچڻ لڳا هئا. چاڪاڻ جو انهن کي هاڻ يقين ٿي ويو ته جيڪوماڻهو هھڙي بهادريءَ سان پنهنجا گهوڙا دشمن جي منهن مان واپس آڻائي سگهي ٿو سو سندن حفاظت به ڪري سگهي ٿو. گوبيءَ جي ريگستان ۾مختلف قبيلا آبا هئا جيڪي هروقت پنهنجي طاقت کي وڌائڻ ۾ لڳل هوندا هئا. قدم

قدم تي خونريزي ۽ سفاڪيءَ جا ڀيانڪ منظرد وڻ ڏسڻ ۾ ايندا هئا. اتي هر ماڻهوءَ جي خواهش هوندي آهي تہ ڪو طاقتور جو سردار سندن جان ۽ مال جي حفاظت ڪريءِ ڪين ٻين قبيلن کان بچائي رکي. ڪنهن سردار کي سرداري جو حق صرف ان وقت تائين هوندو جيستائين هو پنهنجي قبيلي وارن جي حفاظت ڪري سگهي. هڪ ڀير اهو سردار ڪمزور ثابت ٿيو تہ رعايا منهن ڦيري ڪنهن ٻئي طاقتور سردار جي پٺيان هلي ويندي هئي. هاڻ چنگيز خان کي پنهنجي قبيلي جو سردار مڃيو ويو.

چنگيز خان ڪافي ڏکيا ڏينهن ڏسي هن سرداري تي چڙهيو هو ان ڪري وقت کيس ڪافي سيڪاري ڇڏيو هو. خونريزيءَ ۽ چالاڪي کي هن پنهنجو هٿيار بڻائي ڇڏيو. هن چراگاهن جي حفاظت جو گر بہ سکي ورتو هو. هي هاڻي جسماني قوت ۽ بهادري جو مثال بنجي اڀري رهيو هو. هن جا دشمن مسلسل هن جي ڪڍ هئا ۽ هر وقت سندس زرخير زمين تي ڪاهيو پئي آيا ۽ پر هر وقت هي چوڪس هو. کيس ڪير بہ گرفتار ڪري نہ سگهيو. آهستي آهستي ٿو هي ناقابل تسخير بنجي رهيو هو. هاڻ هن جي عمر ستره سال ڪن هئي ۽ مسلسل جدوجهد کيس لومڙيءَ وانگر چالاڪ بڻائي ڇڏيو هو. هن جي دهشت پروارن قبيلن منجهہ ڦهلجي رهي هئي. اها سندس وڏي ڪاميابي هئي جو

پر پاسي وارا قبيلا کيس پنهنجو طاقتور دشمن سمجهڻ لڳا هئا.

هاڻ هن جو هڪ ئي مقصد هو تہ هو ڪهن نموني پنهنجي پيءُ جي سرداري وارو شان ۽ مان حاصل ڪري سگهي. بورتائيءَ جي ياد هڪ لمحي لاءِ بہ کيس نہ ڇڏيو هو. اها کيس هر وقت ياد هئي. هن کي پنهنجي عهد ياد هو. هن چار سال پهرين ان کي اهو چئي ڇڏيو هو تہ هو ان جو انتظار ڪري جو هي جلد کيس پنهنجي ڪنوار بڻائي گهر وٺي ايندو. چار سال هن جدوجهد ڪري سرداري واپس حاصل ڪئي هئي هينئر هو پنهنجي پيءُ يسوڪائي بهادر وانگر ڪو وڏو خان يا سردار نہ هو پر پنهنجي قبيلي جو سردار ضرور هو جنهن جي بهادريءَ جي هاڪ ڪند ڪڙڇ ۾ پکڙيل هئي. هن سوچيو هاڻ وقت اچي ويو آهي تہ بورتائيءَ سان شادي ڪجي.

جڏهن هي بورتائيءَ جي قبيلي وارن وٽ ويو تہ سوين نوجوان گهوڙن تي سوار ٿي هن جي استقبال لاءِ موجود هئا. استقبال جي تقريب ڪنهن جنگ جو منظر پيش ڪري رهي هئي.

”مون کي پل پل جي خبر آهي تہ توسان انهن چار سالن ۾ ڇاهيو ۽ واپريو آهي.“ بورتائيءَ جي پيءُ کيس چيو.

”پر توهان تہ ڪڏهن بہ منهنجي ڪا پر گهور نہ لڌي.“ اهو چنگيز خان جو جواب هو.

• ”مون ڏسڻ گهريو پئي تہ منهنجو ناتي ڪيترو وقت اڪيلو دشمن سان لڙي سگهي ٿو ۽ ڇا هو منهنجي مدد کان سواءِ دشمنن مٿان سوڀ پائي سگهي ٿو.“

”پوءِ اوهان ڇا ڏٺو؟“ چنگيز خان مرڪي ڏٺو.

”تون بي مثال آهين جيڪڏهن تون مون وٽ مدد لاءِ اچين ها تہ آئون تنهنجي مدد ضرور ڪريان هان پر توکي اها عزت نہ ملي ها جيڪا اڄ توکي ڏني وئي آهي. هي تنهنجي پنهنجي ڪمائي آهي. مون کي اهو فخر آهي تہ چنگيز خان منهنجو ناتي آهي.“ بورتائيءَ جي پيءُ کلي چيو.

ڪجهہ ڏينهن بعد بورتائيءَ کي ڪنوار بڻائي سردار جي يورت (خيمي) منجهہ آندو ويو. ڪيس سمور جو سادو لباس پاتل هو. وارن ۾ سڪا ۽ موتي ڳنڍيل هوس. مٿي تي صنوبر جي ڇوڏن جو تاج پاتل هئس جنهن مٿان قيمتي ريشمي ڪپڙو ويڙهيل هو.

ڪجهہ قبائلي رسمن کان پوءِ ان رسم جو وارو آيو جنهن ۾ بورتائيءَ کي خيمي اندر لڪٺو هو ۽ چنگيز خان کي ڪيس ڳولي لهڻو هو. بورتائي هڪ خيمي منجهہ هلي وئي. ان کان پوءِ هوءَ هڪ خيمي کان ٻئي خيمي ۾ لڪندي رهي ۽ چنگيز خان ڪيس ڳوليندو رهيو ۽ نيٺ وڃي هڪ خيمي ۾ ڳولي ورتس. زبردستي ڪٺي گهوڙي تي چاڙهيائينس ۽ گهوڙي کي پنهنجي قبيلي ڏانهن ڊوڙايائين. ائيءَ بورتائي هن جي زال بنجي هن جي قبيلي منجهہ اچي وئي. هنن جي پويان بورتائيءَ جا نوڪر چاڪر تحفا کڻي آيا جيڪي رسم مطابق چنگيز خان جي ماءُ کي پيش ڪرڻا هئا.

هاڻ بورتائيءَ هن جي گهرواري هئي. يورت (خيمي) جي نگراني هن جي ذمي هئي. هن جو اهو ڪم هو تہ ضرورت پوڻ تي جانورن جو کير ڏهي ۽ جڏهن مرد وڙهڻ لاءِ وڃن تہ پويان مال مويشيءَ جي نگراني ڪري. مردن لاءِ ڪپڙا سبي ۽ انهن لاءِ گرم ڪپڙا اڻي.

هيستائين هو پنهجي مرد جي دوست ۽ طاقتور قبيلي ڪرائت جي سردار طغرل خان وٽ نہ ويو هو. هينئر وقت اچي ويو هو تہ، چنگيز خان ان سان ملي. ڪرائت قبيلو نهايت جنگجو ۽ طاقتور هو. پيءُ جي دوستي جي ناتي چنگيز خان سندس وات چيو پٽ هو.

هي طغرل خان سان مليو ۽ کيس سمور جو لباس تحفي ۾ پيش ڪيائين. طغرل خان بہ هن جووالهانہ استقبال ڪيو ۽ ڪيترا ئي ڏينهن هن کي مهمان طور رکيو ۽ هن جي خاطرداري ڪئي. طغرل خان کي اميد هئي تہ چنگيز خان هن کي سندس مدد لاءِ چوندو پر چنگيز خان ان سلسلي ۾ ڪجهہ نہ ڳالهايو.

هن جي خوداري کيس ان ڪرڻ کان روڪيو تي جيتوڻيڪ کيس ڪيترن

ٿي دشمنن سان سامهون هو. ڪرائت قبيلو ڪيس مضبوط ڪمڪ فراهم ڪري سگهيو پئي، پر هي چپ رهيو. تان جو هن جي وڃڻ جو ڏينهن اچي ويو. مجبور ٿي آخر طغرل خان کي خود چوڻو پيو. جيڪڏهن توکي ياد نه آهي ته مان توکي ٻڌايان ته آئون تنهنجي پيءُ سان مدد ڪرڻ جي عهد نامي ۾ ٻڌل آهيان. تون منهنجي پٽ وانگر آهين. آئون تنهنجي مدد ڪرڻ لاءِ ٻڌل آهيان. توکي صرف مون کي چوڻ جي ضرورت آهي. منهنجو سڄو قبيلو تنهنجي هڪ سڏ تي توسان گڏ اچي بيهندو.“

”ڪڏهن ضرورت پئي ته اوهان کي ضرور تڪليف ڏيندس.“ اهو چنگيز خان جو جواب هو ۽ هيءُ واپس پنهنجي قبيلن ڏانهن اسهيو.

هي اجا پنهنجي خيمن جي وستي وٽ پوري طرح پهتو ئي ڪونه هو ته سندن مٿان اترين ميدان جي مڪريت قبيلي جا وحشي اچي ڪڙڪيا. اهي سخت وحشي ۽ جنگجو هئا. انهن کان جيتڻ ڇڻ هڪ اڻ ٿيڻي ڳالهه هئي. چنگيز خان جي ماءُ جو تعلق به مڪريت قبيلي سان هو. ان قبيلي وارا ڪڏهن اها ڳالهه نه ڀليا هئا ته چنگيز خان جو پيءُ يسوڪائي بهادر سندس قبيلي جي ڇوڪري اولون (چنگيز خان جي ماءُ) کي شاديءَ رات اغوا ڪري کڻي آيو هو. انهن کي جڏهن اهو پتو پيو ته چنگيز خان به شادي ڪري نئين ڪنوار کي وٺي پنهنجي قبيلي ۾ آيو آهي ته سندن پراڻا ڦٽ چڙي پيا. چنگيز خان ان وقت پنهنجي خيمي ۾ ستل هو جنهن وقت مڪريت قبيلي جي وحشي جنگجوئن مٿانهس حملو ڪيو. هيءُ ٻاهر نڪتو ته چوطرف ٻاهه لڳل هئي. مڪريت وارن اچڻ سان هن جي خيمن مٿان مشعلون اڇلائي ٻاهه ٻڙڪائي هئي ۽ هر طرف خيمن ۾ آڳ لڳي وئي هئي. هيءُ وقت مقابلي جو نه پر جان بچائڻ جو هو. هي جلدي سان خيمي اندر گهڙيو ته بورتائي کي گڏ وٺي نڪري، پر اتي بورتائي ڪانه هئي. هن سوچيو شايد هو ڪنهن ٻئي خيمي منجهه لڪي وئي هوندي. حملي ڪندڙن کي منهنجي تلاش هوندي، مون کي فرار ٿيڻ کپي ۽ هو بورتائيءَ کي ڇا ڪندا. اهو سوچي هي گهوڙي تي سوار ٿي تير وسائيندو دشمنن جي نرغي منجهان نڪري ويو.

بورتائي هڪ خيمي ۾ لڪل هئي. هن چنگيز خان کي ائين فرار ٿيندو ڏٺو ته هو به پنهنجي لڪل جڳهه کان ٻاهر نڪري آئي ۽ پڪڙجي وئي. ڇاڪاڻ جو مڪريت وارا آيا ئي هن جي ڪڍ هئا. بدلو پورو ٿيو. جنهن گهر جي فرد ماضيءَ ۾ سندن ڇوڪريءَ کي اغوا ڪيو هو تنهن جي ڇوڪري هاڻ هنن جي قبضي ۾ هئي. انهن بورتائيءَ کي گهوڙي تي وڌو ۽ کيس کڻي پنهنجي قبيلي منجهه آيا. بورتائيءَ کي ان ماڻهو جي حوالي ڪيو ويو جيڪو ڪنهن وقت اولون جو گهوٽ ٿيڻو هو ۽ يسوڪائي بهادر ان جي ڪنوار کي زوري کڻي ويو هو.

چنگيز خان وٽ ايترا ماڻهو نہ هئا جو هو دشمنن جو مقابلو ڪري انهن کي شڪست ڏئي سگهي. هي ڪجهہ ڏينهن جبلن ۽ گهاٽين ۾ لڪي پنهنجي جان بچائيندو رهيو. ان وقت ڪيس طغرل خان جو عهد نامو ياد آيو. ڪرائت قبيلي وارا مڪريت قبيلي جي ٽڪر جا هئا ۽ اهي ئي صرف گوبيءَ جي ريگستان ۾ چنگيز خان جي مدد ڪري سگهيا ٿي.

هي اڪيلو طغرل خان جي خدمت ۾ حاضر ٿيو. هن کي هن حال ۾ ڏسي طغرل خان سمجهي ويو تہ چنگيز سان خيريت ڪانہ هئي. "ڇا ڳالهہ آهي چنگيز خان، تون منجهيل ۽ اهڙي پريشانيءَ ۾ ڇو آهين!؟"

"مڪريت جا وحشي اسان مٿان حملہ آور ٿيا آهن ۽ اهي منهنجي گهر واري بورتائي کي کڻي ويا آهن. بورتائي ان شخص جي نُنهن آهي جنهن کي تو عهد نامي ۾ پنهنجو پاءُ ڪوٺيو آهي. ان لحاظ کان هو تنهنجي بہ نُنهن آهي."

"مون توکي ئي پهرين چيو تہ منهنجي تنهنجي وچ ۾ مدد جو عهد آهي. توکي ڪهڙي مدد گهرجي."

"منهنجو عرض اهو آهي تہ تنهنجا جوڌا مڪريت جي خلاف جنگ ۾ منهنجو ساٿ ڏين. منگول ۽ ڪرائت گڏجي مڪريت وارن کي شڪست ڏئي سگهن ٿا." چنگيز خان وراڻيو.

هي درخواست فورن منظور ڪئي وئي. ڪجهہ دير بعد ڪرائت قبيلي جا جنگي جوڌا چنگيز خان سان گڏ هئا. پنهنجي علائقي ۾ پهچي هن پنهنجو منگول لشڪر بہ انهن سان گڏ ملائي ڇڏيو. هي گڏيل لشڪر طوفان بنجي مڪريت وارن مٿان وڃي ڪڙڪيو. چوطرف رت ئي رت ڦهلجي ويو. خيمن کي باهيون لڳايون ويون هر طرف رڙيون ۽ گوڙ گهمسان جو عالم هو.

چنگيز خان خيمن ۾ هر طرف ڊوڙندو پئي وتيو ۽ هن جي واتان صرف "بورتائي بورتائي....." جا لفظ نڪري رهيا هئا.

"خان مان هتي آهيان."

بورتائي جو آواز ڪنن ۾ پيس. هن ڪنڌ ورائي ڪيس ڏٺو ۽ ٻئي لمحي بورتائي ساڻس گڏ گهوڙي تي ويٺل هئي.

"مون کي جنهن جي تلاش هئي ها ملي وئي." هن جي رڙين جا پڙاڏا چوطرف گونجيا پئي. هن جي ساٿين جڏهن ڏٺو تہ چنگيز خان جو مقصد پورو ٿي چڪو آهي ۽ مڪريت قبيلي وارن کي سخت سڪيت ملي چڪي اهي تہ اهي بہ دشمن جا جانور لوڏيندا واپس وريا.

خيمي ۾ پهچڻ سان بورتائي چنگيز خان جي قدمن ۾ جهڪي وئي. ڳوڙها لارون ڪري ڳلن تان وهي رهيا هئن. سندس نازڪ بدن سڏڪن ڪري ڪنبي رهيو هوس.

"ان ۾ بورتائي تنهنجو ڪهڙو ڏوهہ ڪمزوري تہ منهنجي هئي جو هو توکي منهنجي خيمي منجهان کڻي ويا ۽

• آئون تنهنجي لاءِ ڪجهه ڪري نہ سگهيس. پر منهنجي محبت بہ تہ ڏس مون توکي ڪيئن مڪريت وارن جي چنبن مان ڇڏايو آهي، جڏهن تہ اهو هڪ ناممڪن ڪم هو.“

”مون کي تہ اهو ڏک آهي تہ اهو وقت آيو ئي ڇو. ان کان پهرين جيڪر آئون مري وڃان ها.“ بورتائي روئيندي چيو.

”مون توکي چيو تہ ان جو سبب صرف منهنجي ڪمزوري هئي.“ چنگيز خان جو آواز بلند ٿي ويو. ”آئون نيري آسمان جو قسم ٿو کڻي چوان ٿو تہ اڄ کان پوءِ ڪوبہ مون کي ڪمزور نہ ڏسندو. آئون ديوتائين جو قهر بڻجي دشمنن مٿان ڪنوڻ وانگر ڪڙڪندس. دشمن منهنجي نالي کان ڪبندا.“ هن بورتائيءَ کي پنهنجي هٿن سان اٿاريو ڪيس رات پر دلدريون ڏيندو رهيو. هن جاڳوڙها پنهنجي هٿن سان اگهندو ريو جيستائين بورتائيءَ جي چپن تي مرڪ نہ لڙي.

هن جي زندگي ۾ ڪڏهن ڪيس جنگ کان آرام نصيب نہ ٿيو. ديوار چين جي هن طرف جيڪي قبيلا آباد هئا، منگول انهن ۾ سڀ کان وڌيڪ ڪمزور هئا پر سڀ کان بهترين مال متاع ۽ چراهگاهون هنن وٽ ئي هيون. اهوئي سبب هو جو هو هميشہ دشمنن ۾ گهيريل هوندا هئا. چنگيز خان کي جڏهن طغرل خان جي سرپرستي ملي هئي تڏهن کان هو اولهہ وارن قبيلن کان تہ محفوظ ٿي ويو هو پر اوپر وارا قبيلا مسلسل هن لاءِ مٿي جو سور بنيل هئا خاص ڪري تائجوت قبيلي وارا تہ هن جا جاني دشمن هئا.

هن کي خداداد صلاحيتون هيون. هي جانورن وانگر پري کان سونگهڻ جي زبردست حس رکندو هو جنهن صلاحيت هن ۽ هن جي قبيلي جي ڪيترائي دفعا جان بچائي. هن جي بي پناهہ جسماني قوت ۽ خطرن کان پهرين جو ادراڪ، اهي صلاحيتون هيون جيڪي هن جي سلامتي جون ضامن هيون.

هڪ دفعو هي هڪ سردار جي گهر دعوت کائڻ لاءِ ويو. هي سردار هن جو گهاٽو دوست پڻ هو. هن جي خطري وري حس ڪيس ٻڌايو تہ اتي ڪا گڙٻڙ هئي. پوءِ خبر پئي تہ جنهن کي غاليچي مٿان ڪيس ويهڻو هو، ان جي هيٺيان کڏ کوٽيل هئي جنهن تي ويهڻ سان هي پنهنجن ساٿين سميت موت جو شڪار بنجي وڃي ها. هن غاليچي تي بروقت نہ ويهڻ جو فيصلو ڪيو جنهن ڳالهہ سندس ۽ قبيلي وارن جي جان بچائي. اهڙي طرح جي ٻين ڪافي واقعن ڪري ماڻهو هن کي ديوتا سمجهڻ لڳا هئا. جنهن کي آسمان تان سندن مدد ڪرڻ لاءِ لاٿو ويو هو.

بورتائي هن جي پهرين ٻار جي ماءُ بڻي، جنهن جو نالو ”جوچي“ يعني مهمان رکيو ويو. چنگيز خان جي هن پٽ لاءِ چيو وڃي ٿو تہ اهو چنگيز خان جي اولاد نہ هو پر بورتائيءَ جي پيٽ ۾ ان وقت سرجيو هو جنهن وقت مڪريت قبيلي وارا

ڪيس ڪٽي ويا هئا. هن ڪڏهن بہ جوجيءَ کي پرايو نہ سمجهيو ۽ هي ان کي بہ انتها چاهيندو هو چو تہ اهو بورتائي جي پيٽ منجهان ڄائو هو.

جيتوڻيڪ هن جوجي خان جي ڄمڻ جي خوشي ۾ زبردست جشن پڻ ملهايو هو پر اها ڳالهہ کيس هميشہ کندي وانگر اندر چيڀيل رهيس. هن قسم کاڌو تہ هاڻ هو ڪڏهن بہ ڪنهن مٿان رحم نہ ڪائيندو ۽ ائين هن جي بهادريءَ ۾ انتقام ۽ بي رحمي بہ شامل ٿي ويا. هاڻ صرف جنگ کٽڻ ئي ڪافي نہ هو پر لاشن مٿان وڏا وڏا ٿهڪ ڏيڻ بہ هن جي مقصد ۾ شامل هو. گوبيءَ جي ريگستان جي وحشي ماحول ۾ ان کي پڻ بهادري جو ڳڻ سمجهيو ويو ۽ هن جي مقبوليت ۾ زبردست اضافو ٿيندو ويو. تان جو هڪ وقت اهڙو بہ آيو تہ تيرنهن هزار جنگجو منگول هن جي مٿان جانيون نثار ڪرڻ لاءِ هر وقت تيار هوندا هئا.

هنن ريگستاني ماڻهن جي زندگي بہ عجيب هئي. جڏهن هنن جا مال متاع سرسبز چراهگاهن کي کائي چٽ ڪري ڇڏيندا هئا تہ هي ٻين چراهگاهن طرف رخ ڪندا هئا ۽ ان وقت خيمن جو شهر بيل گاڏين تي لڏجي هڪ هنڌان ٻئي هنڌ لڏپلاڻ ڪندو هو.

هڪ سفر دوران هي هڪ تنگ وارن مان گذري رهيو هو. اچانڪ هن پنهنجي قبيلي واري کي هٿ جي اشاري سان بيهاريو. هن جي ڇهين حس کيس خبردار پئي ڪيو تہ ڪو هن جي تعاقب ۾ هو. هن پٺ تي مڙي ڏٺو تہ کيس پويان مٽيءَ جو طوفان اٿندي نظر آيو. ٿوري دير ڪانپوءِ دشمن جا نيزا ۽ گهوڙا نظر اچڻ لڳا. اهو ڪو وڏو لشڪر هو جيڪو تيزي سان واديءَ کي عبور ڪندو ڏانهس وڌي رهيو هو.

ان موقعي تي پڇڻ جو مطلب اهو هو تہ عورتن ۽ مال متاع کان هٿ ڌوئي ويهجي ۽ جنگ جو مقصد ماڻهن کي مارائڻ هو. هڪ طرف باهہ هئي ۽ ٻئي طرف کاهي. کيس لمحي ۾ فيصلو ڪرڻو هو تہ ڇا ڪري. حملي ڪندڙ لشڪر جو تعداد ڪنهن بہ صورت ۾ ٽيهن هزارن کان گهٽ نہ هو. هن لمحن ۾ مقابلي جو فيصلو ڪيو پر جنگي حڪمت عمليءَ سان.

هن پنهنجي ماڻهن کي مختلف حصن ۾ ورهايو. هڪ حصي کي ان جاءِ تي بيهاريائين جنهن جاءِ جي پٺ تي جهنگ هو. ائين ان دستي جي پٺ محفوظ بنجي وئي. ٻئي دستي کي هڪ چوڪور جي شڪل ۾ بيهاري وچواري جاءِ کي خالي ڪري ان ۾ مال ۽ عورتن کي ويهاريائين.چوطرف ننڍي عمر جي چوڪرن کي تير ڏئي مقابلي لاءِ ڪڙو ڪري ڇڏيائين. باقي لشڪر صفون ٻڌي بيهي رهيو. ائين سڪينڊ ن ۾ هن جي خداداد جنگي صلاحيت ريگستان اندر هڪ محفوظ قلعو تيار ڪري ورتو جنهن ۾

هن جو مال متاع ۽ عورتون محفوظ ٿي ويهي رهيون ۽ مرد جنگ لاءِ تيار.
اهي حملو ڪندڙ سندس پراڻا دشمن تاتاريت هئا جنهن جي قيادت سندس پراڻو دشمن ترغاتائي ڪري رهيو هو. دشمن جو لشڪر پوري ريت هٿيارن سان مسلح ۽ پنج پنج سو جي دستن جي شڪل ۾ هو. پهريون ٻه قطارون مڪمل لوهه ۾ غرق هيون. لوهه جون ڪنڊن وانگر نوڪدار زرهون جسمن مٿان پاتل هئن. مٿي تي لوهي نوڪدار ٽوپ، هٿن ۾ گول گول ڍالون ۽ نيزا. جنهن ڪي ڏسندي وار ڪانڊارجي وڃن ها.
يڪدم جنگ شروع ٿي وئي.
زمين انسانن جي وحشيپڻي واري جنگ ڪي دلچسپيءَ سان ڏسي رهي هئي ته ڪيئن انسان جانورن وانگر هڪٻئي جو رت وهائي رهيا هئا. اها زندگي ۽ موت جي جنگ هئي. هر ڪو چريــن وانگر هٿيار هلائي رهيو هو. چوڌاري جي زمين رت ڪري لالاڻ ۾ بدلجي چڪي هئي.
سڄو ڏينهن اها جنگ هلندي رهي.
چنگيز خان خود پنهنجي ساٿين جي قيادت ڪري رهيو هو. هو جنهن طرف وڌيو ٿي ، ان طرف دشمن جو صفون ڊهي ٿي ويون. تيرنهن هزار جنگجو منگول پنهنجي سردار جي بهادريءَ ڪري ٽيهن هزارن ماڻهن سان لڙي رهيا هئا. آخر رات ٿي ۽ تائجوت قبيلي وارا اونده جو فائدو وٺي فرار ٿي ويا. انهن ڪڏهن اهو نه سوچيو هو ته ته ڪو ڪمزور منگول ساڻن اهڙيءَ جگريءَ سان مقابلو ڪندا. ميدان ۾ پنج هزار لاشون پيون هيون جنهن ۾ گهڻائي تائجوت قبيلي وارن جي هئي. ستر تائجوت قبيلي وارن کي قيدي بنايو ويو.
هي پهرين وڏي جنگ هئي جيڪا منگولن اڪيلي سر چنگيز خان جي سربراهي ۾ ميدان منجهه جيتي هئي. هاڻ هي وڏي فخر سان عاج منجهان نهيل لٺ پنهنجي هٿ ۾ کڻي هلڻ جو حقدار هو جيڪا سندس سرداريءَ جي نشاني هئي.
ڪيس اهي ڏينهن ڏاڍا ياد ايندا هئا جڏهن هو اڪيلو هو ۽ ريگستان ۾ رلندو ڦرندو وتندو هو . هو ان وقت ايڏو ته مجبور هو جو ڪيس پنهنجن چوري ٿيل گهوڙن جي واپسي لاءِ رستي تي وينل هڪ چوڪري ايغورچيءَ کان مدد حاصل ڪرڻ پئي هئي جنهن تيراندازي ڪري هن جي جان بچائي هئي. پر هاڻ هن اڪيلو رهڻ نه ٿي چاهيو. هن جي خواهش هئي ته گهڻي ۾ گهڻا ماڻهو هن جي ماتحتيءَ ۾ اچن. ڪيس انسانن جي ضرورت هئي جيڪي طاقت جا ضامن هئا. پيسو اڇتي وجهي شي آهي. سياسي قوت جي ڪيس گهڻي ڪا سوچ وغيره ڪونه هئي. هن چاهيو ٿي ته ڪيس اهڙا طاقتور ۽ مضبوط ماڻهو ملن، جيڪي جڏهن جبلن تي چڙهن ته انهن جي طاقت ڪري اهي پيرڇي واري بنجي وڃن.
هي هاڻ روز ۾ پاسي وري هڪ جبل جي ٽڪريءَ تي چڙهي ويندو هو جنهن کي ماڻهو "تنگري" جو مسڪن

سمجهندا هئا. منگولن جو عقيدو هو تہ تنگري اهو ديوتا آهي جيڪو طوفان، ڪنوڻ ۽ گجگوڙ پيدا ڪندو آهي ۽ اهي ئي شيون ريگستاني زندگي جو روزمره جو معمول هوندو. ٽڪريءَ مٿي چڙهي هي روز وجي دعا گهرندو هو، "اي لامتناهي آسمان! مون تي ڪرم ڪر. آفاقي روحن کي منهنجو دوست بڻائي موڪل. زمين تي مون کي ماڻهو گهرجن، جيڪي منهنجي مدد ڪري سگهن." اهو سندس روز مره جو معمول تہ هو ان جبل جي ٽڪري تي چڙهي دعا گهري. سندس دعائون قبول ٿيڻ لڳيون ۽ قبيلائي خاندان جتن جي صورت ۾ هن جي جهنڊي جي هيٺان گڏ ٿيڻ لڳا. گڏ رهڻ جو اهو مطلب هو تہ لوٽ مار جي مال ۾ سڀئي شريڪ هجن پر چنگيز خان جو اهو اصول هو تہ جيڪو ماڻهو مال لٽيندو اهو مال غنيمت ان جو هوندو ۽ هو ان ۾ ڪنهن کي بہ شريڪ نہ ڪندو، نہ ڪو ڪنهن کي ڪو حصو ڏيندو.

آهستي آهستي هن جي چو گرد بهترين جنگجو ۽ عقل مند ماڻهو گڏ ٿي ويا. بغورچي بہ پنهنجي خاندان سميت هن وٽ هلي آيو هو. ٻئي طرف جبي نويان ۽ مقولي جهڙا ناميارا سپہ سالار هن جي جهنڊي هيٺ بينل هئا. اقتدار کي قائم رکڻ لاءِ ڪيس سنگ دل ۽ قهار بنجڻو پيو. سزا ڏيڻ وقت هي ڪمزورن تي ڪو بہ رحم نہ ڪائيندو هو. جيڪڏهن ائين نہ ڪري ها تہ خود هن جو اقتدار بہ خطري ۾ پئجي وڃي ها. هن جا خونخوار ويڙهو يا تہ هن کي ماري ڇڏين ها يا وري خود پاڻ ۾ وڙهي هن کي ڪمزور ڪري ڇڏين ها.

هاڻ هڪ لک ويڙهو هن جي سرداري مڃي هن جي اطاعت ۾ هئا. هڪ پوري وحشي قوت جي حفاظت جو بار هن جي ڪلهن تي هو. قبائلي لڙايون اجان هلي رهيون هيون، وڏا وڏا قبيلا سڄو وقت خوني جنگين ۾ رڌل هئا. چنگيز خان بہ پنهنجي فوج سان اهو ساڳيو ڪم ڪري رهيو هو. هن جي عمر هاڻ ٽيهہ سال کن هئي ۽ هن جا پٽ جوان ٿي ويا هئا.

انهن قبائلي جنگين ۾ اصل نشانو ٻين جا مال متاع، سرسبز چراهگاهون ۽ پاڻي جا چشما يا نديون هونديون هيون. هاڻ چنگيز خان جي لشڪر وٽ اڻ ڳڻيا جانور جمع ٿي ويا هئا ۽ هن جا ماتحت ايترو تہ دولت مند ٿي چڪا هئا جو ڪين وڌيڪ ڪنهن شي جي آرزو نہ رهي هئي. چنگيز خان اهو سڀ ڪجهہ ڏسي رهيو هو. هن جي من ۾ پنهنجي اقتدار کي وسعت ڏيڻ جو خيال آيو هو. هن سڀئي قبيلن کي دعوت ڏئي سڏايو ۽ هڪ اهڙو خيال سندن آڏو پيش ڪيو جيڪو ان کان اڳ ڪنهن پيش ڪرڻ تہ ٺهيو پر سو چيو بہ نہ هو.

هن ڪين ماني ڪارائي چيو، "آئون چاهيان ٿو تہ سڀ قبيلا هڪ ٻئي سان دشمنيون ختم ڪري هڪ ٿي وڃئون. سڀني جو سردار هڪ هجي، جيڪو سڀني

جي اڳواٽي ڪري. اهڙي ريت دشمنيون بہ ختم ٿي وينديون ۽ اسان پنهنجي گڏيل طاقت پنهجن دشمنن خلاف موثر نموني استعمال بہ ڪري سگهنداسين."

ان پوري تقرير مان ظاهر هو تہ چنگيز خان خود انهن قبيلن جو سردار بنجڻ چاهيو ٿي. پر اهو ڪم ايترو آسان بہ نہ هو. ڪوبہ سردار پنهنجي سرداري ڇڏڻ لاءِ تيار نہ هو. پارهين صدي عيسوي ختم ٿي رهي هئي ۽ چنگيز خان ان ڪم کي پوري ڪرڻ ۾ لڳل هو. اهو ڪم اڪيلي هن جي وس جو نہ هو.

ن هڪ پير وري طغرل خان کان مدد گهري. جنهن جو ڪرائت قبيلو ريگستان ڇڏي باقائده شهر ناهي ان ۾ آباد ٿي ويو هو. هن طغرل خان کي هڪٻئي جي مدد جي معاهدي جي آڇ ڪندي لکيو."اي منهنجا پيءُ آئون تہ تنهنجي مدد بنا پنهنجي دشمنن جي شر کان بہ بچي نہ ٿو سگهان ۽ ساڳئي نموني توکي منهنجي مدد جي بہ گهرج پوندي ڇو تہ هڪٻئي جي مدد ڪري ئي اسان پنهنجن پنهنجن دشمنن جي شر کان محفوظ رهون سگهون ٿا. جيڪڏهن آئون تنهنجو مذهبي پٽ بنجي وڃان تہ اهو اسان ٻنهي لاءِ فائديمند ثابت ٿيندو."

طغرل خان ان ڳالهہ سان سهمت ٿيو. هنن ٻنهي جي وچ ۾ دوستي جو معاهدو ٿي ويو. معاهدي مطابق هي ٻئي ڄڻا هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جا پابند هئا. هن معاهدي جو مقصد اهو هو تہ چنگيز خان کي مضبوط پٺ ملي تہ جيئن هـ گوبيءَ جي ريگستان ۾ رهندڙ قبيلن ک مجائي مطيع ڪري ۽ اهي سڀ چنگيز خا جي جهنڊي هيٺ اچي وڃن.

ان معاهدي تي عمل ڪرڻ جـ هن کي هڪ نادر موقعو ملي ويو. تاتاري جن هميشه چين جي سرحد تي وڳوڙ پئـ ڪيو. جنهن کان تنگ ٿي چين جـ شهنشاه هڪ وڏي فوج کين ڪچلڻ لا موڪلي. انهن فوجن جي ايندي اهـ تاتاري قبيلا هيڏانهن هوڏانهن منتشر ٿي چيني فوجن مٿان لڪي لڪي حملا ڪر لڳا هئا.

چنگيز خان لاءِ اهو سنهر موقعو هوتہ هو ان تاتاري قبيلن کي ختم ڪري پنهنجي ماتحت آڻي. هن طغرل خا کي پيغام موڪليو. جنهن ۾لکايو تہ "ه تاتاري قبيلا ئي هئا جن منهنجي پـ يسوڪائي بهادر کي دوکي سان ماريو هو هي موقعو آهي تہ نهن کان انتقام ورتـ وڃي. انهن جي پويان چيني فوجون آهن اڳيان اسان آهيون. منهنجي مدد ڪر." طغرل خان هن کي مدد ڪرڻ لاءِ پنهنجي زبردست فوج موڪلي ڏني.

ٻنهي جو گڏيل لشڪر خدائي غضب وانگر تاتارين تي ٽٽي پيو. تاتارين جي عجيب حالت هئي.سندن هڪ طرف چيني فوج هئي تہ ٻئي طرف منگول ۽ ڪرائت قبيلي وارن جو زبردست لشڪ هو. نہ هو پنتي سوٽي تي سگهيا نہ وري چيني فوج سان لڙڻ جي طاقت هئن. هنن

گهڻي ڪوشش ڪئي تہ هو نهن نموني ان صورتحال کان بچي نڪرن پر اها ڳالهہ ناممڪن هئي. آخرڪار کين وڙهڻو پيو ۽ نهايت ڳري جاني نقصان کان پوءِ کين پٺتو پيو. پڇندڙن مان گهڻن کي قيدي بنايو ويو ۽ ائين هڪ جنگ ۾ تاتارين جهڙي زبردست قبيلائي طاقت کي چنگيز خان ڪچلي ڇڏيو. باقي رهيل تاتاري هن زيرنگين اچي ويا.

ڪجهہ وقت کان پوءِ هن جو طغرل خان سان بہ ٽڪر ٿي پيو. ڪرائت قبيلي منجهہ ڪافي اهڙا ماڻهو هئا جيڪي هن جي وڌندڙ طاقت کان خائف هئا ۽ اهي هن کي ختم ڪرڻ جي چڪر ۾ هئا. انهن طغرل خان کي بہ ڊيڄاريو تہ جيڪڏهن چنگيز خان هن کان وڌيڪ طاقت حاصل ڪري وٺندو تہ مستقبل ۾ سندس نشانو خود طغرل خان هوندو. ائين چنگيز خان جي جان وٺڻ جون سازشون شروع ٿي ويون.

چنگيز خان پنهنجي گهراڻي جي ماڻهن ۽ قريبي ساٿين سان گڏ دريائن جي ڪناري شڪار ڪرڻ لاءِ آيل هو. ميدانن ۾ خيمن جي ڇڻ ننڍي وستي آباد ٿي ويئي هئي. بيل گاڏين کي کوليو ويو هو ۽ چوطرف جانور چري رهيا هئا. مرد شڪار تي سهيا. اهو منگولن جو روائتي شڪار ڪرڻ جو طريقو هو جنهن ۾ هو هڪ وڏو گهيرو ناهيندا هئا جنهن کي آهستي آهستي ڪري سوڙهو ڪندا ويندا هئا. تان جو ان گهيري ۾ قاتل هرڻ، ڦاڙهن ۽ ٻين ننڍن ننڍن جانورن کي شڪار ڪيو ويندو هو. هن شڪار ۾ طغرل خان بہ ماڻهو شامل هئا. جيڪي هن وٽ مهمان طور رهيل هئا.

ان ڏينهن بہ منگولن جي ان روائتي طريقي سان شڪار ڪري جانورن کي خيمن منجهہ آندو ويو. هر طرف جشن وانگر سمان هو. هر طرف مچ ٻريل هئا. جنهن منجهہ شڪار ڪيل جانورن کي پچائڻو هو.

اتي چنگيز خان کي ٻڌايو ويو تہ ڪرائت قبيلي وارن منگولن جي حصي واري شڪار تي بہ زوري قبضو ڪري ورتو هو. جيتوڻيڪ منگولن ۽ ڪرائت وران قبيلن جي ماڻهن جي وچ ۾ ٿوري گهڻي تلخي بہ ٿي پر چنگيز خان پنهنجن ماڻهن کي خاموش ڪرائي ڇڏيو هو تہ سندس ۽ طغرل خان جي وچ ۾ اهو معاهدو ٿيل هو تہ ٻنهي جي وچ ۾ ڪنهن اختلاف جي صورت ۾ هڪٻئي جي خلاف ڪو اڳرو قدم نہ کڻندا ، پر گڏ جي ويهي انهن اختلافن کي حل ڪندا.

سندس ڪجهہ ماڻهن کيس ٻڌايو تہ ڪرايت وارن جي اهو نا انصافي واروڪم دراصل هڪ بهانو هو جنهن جو مقصد چنگيز خان کي پڙڪائڻ هو تہ جيئن هو طغرل خان سان جنگ ڪري ۽ ائين ڪرايت قبيلي وارا چون تہ اره زورائي چنگيز خان جي طرفان ٿي هئي. چنگيز خان کي اڄ جي واقعي هوشيار ڪري ڇڏيو هو . هن جلد کان جلد طغرل خان سان ملڻ

تي گهريو. هن پنهنجا ماڻهو اگواٽ رستي جي جانچ ڪرڻ لاءِ موڪليا چو تہ زندگي جي تلخ تجربن ڪيس حد درجي جو محتاط بڻائي ڇڏيو هو. ڪيس ڪو اعتبار نہ هو تہ ڪو واٽ تي سندس دشمن هن جي خلاف ڪو ڄار وڇائي نہ ويٺو هوندو. جنهن ۾ ڦاسي هي پنهنجي جان نہ وڃائي. هي هڪ هڪ قدم هوشياري سان کڻي رهيو هو.

اڃا هن جا ماڻهو رستي جي جانچ ڪري واپس ئي نہ آيا هئا ڪيس ٻن ڌاڙن اهو اطلاع ڏنو تہ ريگستان جي اولهہ وارن قبيلن هن کي قتل ڪرڻ جو منصوبو ناهيو هو ۽ انهن طغرل خان کي بہ ان لاءِ آماده ڪري ڇڏيو هو تہ هو ڪين چنگيز خان جي قتل ۾ مدد ڪري .

"توهان کي ان سازش جي باري ۾ ڪنهن ٻڌايو." چنگيز خان کي ان اطلاعن تي اعتبار ئي نہ پئي آيو.

" اسان پنهنجي ڪنن سان انهن ڳالهين کي ٻڌو ۽ طغرل خان کي اولهہ وارن قبيلن سان ملندي ڏٺو آهي. ايتري قدر جو اولهہ وارا قبيلا ۽ طغرل خان جا جنگجو تنهنجي پرسان ئي لڪل آهن جيڪي اونداهي ٿيندي تنهنجي مٿان راتاهو هڻندا. انهن جو مقصد تو کي قتل ڪرڻ آهي."

اهو هڪ ڏکيو وقت هو جو تہ چنگيز خان هتي جنگ ڪرڻ نہ پر شڪار ڪرڻ آيو هو ۽ هن جا جنگجو تمام پرتي پنهنجي علائقي ۾ منجهہ هئا جن کي جلد

اتي سڏائڻ هڪ ناممڪن ڪم هو. هتي هن سان صرف ٽي هزار ماڻهو گڏ هئا. ٻار بچاءَ ۽ مال متاع الڳ هئا جن جي حفاظت ڪرڻ بہ ضروري هو. پر هي بہ خداداد صلاحيتن جو مالڪ هو. هن پنهنجي خيمن ۽ وڏين بيل گاڏينکي تي ئي بيهارڻ جو حڪم ڏنو تہ جيئن سندس دشمن خابرو اهو سمجهن تہ منگول اتي ئي آهن. انهن سان گڏ گڏ هن مال متاع ۽ ٻارن کي انهن گاڏين تي چاڙهي آهستي سان اتان ڪڍي ڇڏيو.

ٽن هزارن سان مقابلي جو ڪو سوال ئي نہ هو. ان ڪري هي بہ آهستگيءَ سان ان جاءِ تان نڪري اٺ نوميل پري هڪ جابلو گهاٽيءَ ۾ پڙاءُ ڪيائين، جيڪا ڏاڍي سوڙهي هئي.

هوڏانهن رات جو جڏهن سندس دشمن ڪيس مارڻ لاءِ خيمن منجهہ پهتا تہ اتي ڪير نہ هو. انهن ڪو وقت ضايع ڪرڻ جي بجاءِ چنگيزخان جي قدمن جي نشانن پٺيان سندس ڪڍ لڳا. هوڏانهن چنگيز خان بہ ان سوڙهي گهاٽيءَ منجهہ خيمن جي طرف ڪان ايندڙ ڌوڙ ۽ مٽيءَ جي اٿندڙ طوفان کي ڏسي رهيو. هي سمجهي ويو تہ سندس دشمن هن جي پٺيان هئا. هاڻ جنگ اڻ ٽر هئي.

هن وقت ضايع ڪرڻ جي بجاءِ جلدي سان پنهنجي ٽن هزار جنگجوئن جي صف بندي ڪئي. سنڌن گهوڙا آرام ڪري تازه دم ٿي ويا هئا. هنن ندي پار ڪري ڪرائتن مٿان حملو ڪري ڏنو ۽ سندن

صفن کي درهم برهم ڪري ڇڏيو. ڪرايت شڪست جي ويجهو هئا، جو طغرل خان پنهنجا تازه توانا فوجي دستا وٺي انهن جي مدد ڪاڻ پهچي ويو. اهو پهريون دفعو هو جو چنگيز خان اهڙي فوجي صورتحال ۾ ڦاٿو هو جو ته ان وقت وٽس صرف ٽي هزار جنگجو هئا. اهو تعداد ايترو ته گهٽ هو جو انهن کي بچائڻ به محال هو. جنگ شدت سان جاري هئي. قسمت چنگيز خان جوساٿ ڏنو. طغرل خان جو پٽ ان جنگ ۾ شديد زخمي ٿي پيو. ان ڪري ڪرايت قبيلي وارن جي پيش قدمي ڪجهه دير لاءِ رڪجي وئي ۽ چنگيز خان کي موقعو ملي ويو ته هو فرار ٿي سگهي. هن پنهنجي فوجين سان اوير ڏانهن رخ ڪيو. جيتوڻيڪ ان جنگ ۾ کيس شڪست فاش ٿي هئي پر ايتري گهٽ تعداد واري فوج هوندي انهن کي زنده بچائڻ ۽ پاڻ کي سلامتي سان پاهرڪڍڻ خود هن جي وڏي ڪاميابي هئي.

هن شڪست چنگيز خان کي چڻ پاگل ڪري ڇڏيو. هن پنهنجي حليف قبيلن کان مدد گهري. اوڙي پاڙي جي بين قبيلن ڏانهن به قاصد موڪليا. جلد ئي سيئي قبيلا گڏ ٿيا. هر ڪنهن کي ڪرايت وارن جي وڌندڙ طاقت ڪري پنهنجي سلامتي جو خدشو هو. جيڪا ڳالهه چنگيز خان سان ٿي آهي اها سياٽي هنن سان به ٿي سگهي پئي. ان سان گڏو گڏ هن چاتو ٿي ته جيڪڏهن ڪو ڪرايت وارن مقابلو ڪري سگهي ٿو ته اهو صرف چنگيز خان ئي هو.

چنگيز خان اتي موجود هر سردار کان سندس راءِ پڇي ته هو ڇا ڪن. ڪن چيو ته ڪرائت قبيلي وارن جي اطاعت مڃي وڃجي ڇو ته اهي طاقتور هيا جڏهن ته گهٽائي ان راءِ جا هئا ته انهن سان جنگ ڪئي وڃي ۽ ان جنگ جي سپہ سالاري چنگيز خان ڪري.

ان پوئين راءِ تي سيني جو اتفاق راءِ ٿي ويو ۽ سرداري جي لٺ چنگيز خان کي ڏني وئي. هن پنهنجي تقرير ۾ چيو ته،

" آئون توهان کي شروعات کان چوندو ٿو اڃان ته هتي وهندڙ ٿنهي، دريائن جي وچ واري زمين جو هڪ آقا هئڻ کپي پر اها ڳالهه توهان کي ڪڏهن به سمجهه ۾ نه آئي هئي. هاڻ توهان کي اهو خطرو آهي ته طغرل خان سيني سان اهو نه حشر ڪري جيڪو هن مون سان ڪيو آهي. ان ڊپ جي ڪري توهان مون کي پنهنجو سردار مڃيو آهي. مون ماضيءَ ۾ توهان کي قيدي، عورتون ، خيما ۽ مال متاع حاصل ڪري ڏنا آهن. هاڻ مان توهان جي زمين، مال متاع ۽ اسان جي وڏن جي ٺهيل قائدن قانونن جي حفاظت ڪندس. آئون ان ڳالهه جو عهد ٿو ڪيان ."

جنگي تياريون شروع ٿي ويون. اڃا اتي وادين ۾ برف به نه پگهري هئي ته چنگيز خان پنهنجي نون حليفن ساٿين سان سان طغرل خان سان جنگ لڙڻ لاءِ پيش

قدمي کئي. هو ڪرائت قبيلي جي پڙاءَ کان ڪجهه ڏور بيهي رهيو ۽ طغرل خان کي ڏوکو ڏيڻ لاءِ ڪجهه منگولن کي ڏانهنس موڪليائين. انهن ماڻهن جو ڪم هو ته هو طغرل خان کي اهو ٻڌائين ته چنگيز خان ڏانهس اچڻ لاءِ جنگي تياريون ڪري رهيو آهي. اهو ٻڌي طغرل خان وارا اطمينان سان ويهي رهندا. ان وچ ۾ چنگيز خان سندن بيخبريءَ جو فائدو وٺي متانهن ڪڙڪندو.

اهي منگول واقعي طغرل خان وٽ پهتا ۽ ڪيس چنگيز خان جي مبينه ظلمن جا داستان ٻڌائي ڪين چنگيز خان جي حملي بابت ٻڌايو.

"هاڻ چنگيز خان ڪٿي آهي؟"

طغول خان کانئن پڇيو.

" چنگيز خان هن وقت پنهنجي پڙاءُ آهي. جيڪو هتان سڏ پنڌ تي آهي. هو حملي لاءِ مڪمل تياريون ڪري رهيو آهي."

"اسان توهان جي ڳالهه منجهه ڪيئن يقين ڪريون."

"اسان توهان کي ان حملي بابت ٻڌائڻ لاءِ آيا آهيون ورنه اسانجو پيو ڪهڙو ارادو هوندو جو اوهان وٽ ڪهي آيا آهيون."

ڪرائت قبيلي وارن متانهن يقين نه ڪيو ۽ ڪجهه سوارن کي انهن منگولن سان اوڙي پاسي جي جانچ ڪرڻ لاءِ موڪليو ته ڏسن انهن منگولن جي ان اطلاع ۾ ڪيتري صداقت هئي. انهن کي اهو شڪ ٿيو ته متان چنگيز خان آسپاس چپ هنيو لڪيو نه پيو هجي.

هي منگول ۽ ڪرائت گڏجي چنگيز خان کي ڳولڻ لاءِ نڪتا. انهن منگولن چاٽي واٽي ڪين چنگيز خان جي طرف وٺي آيا جتي انهن سيني ڪرائت وارن کي گرفتار ڪيو ويو. ڪرائت وارا پنهنجن سوارن جي اچان واپسي جو انتظار ڪري رهيا هئا ته منگول لشڪر متانهن اچي ٽٽو. ڪرايت واري ڪافي مقابلو ڪيو پر حملو بي خبريءَ ۾ ٿيو هو ۽ اهي ڪنهن تياريءَ منجهه نه هئا. ان ڪري ڪين بد ترين شڪست کائڻي پئي. طغرل خان ۽ سندس ٻئي پٽ زخمي ٿي فرار ٿي ويا. چنگيز خان ڪرائت لشڪر جي قلب کي گهيري ۾ وٺي ڇڏيو. سيني کي گرفتار ڪيو ويو. ڪرائت وارا هن جي بيرحميءَ ۽ ظلم جاداستان اڳ ۾ ٻڌي چڪا هئا. ڪين پڪ هئي ته سندن موت ويجهو هو. انهن کي يقين هو ته انهن کي جيئري ٿهڪندڙ پاڻي ۾ وجهي ماريو ويندو يا وري آهستي آهستي ڪري سندن عضوا ڪٽيا ويندا. اذيت ۽ عذاب جي انهن خيالن ڪري سندن ٻدنن ڪنبيا پئي. جڏهن چنگيز خان آيو ته اهي پنهنجي موت جو اعلان ٻڌڻ جا منتظر هئا.

"توهان ڇا ٿا سمجهو....

ڪهڙو حشر ٿيڻو آهي اوهان سيني جو؟"

چنگيز خان کانئن پڇيو.

ڪنهن جي به همت نه ٿي ته ڪو جواب ڏيس. سيني جون اکيون هيٺ زمين

ڀرڪتل هيون تہ مقان چنگيز خان ڪيس ڏسي ونئي ۽ قتل جو حڪم صادر ڪري.

جهڙي طرح توهان پنهنجي آقا لاءِ وڙهيا آهيو اهو بهادرن جو ئي شان آهي. توهان منهنجا ماڻهو بنجي منهنجي لشڪر ۾ اچي منهنجي دشمنن سان وڙهو. آئون توهان جوشايان شان خيال رکندس.“

هن پيشڪش سيني ڪرائت وارن کي سندس قدمن ۾ جهڪائي ڇڏيو. ڪٿي موت جو يقين ۽ ڪٿي وري چنگيز خان جي لشڪر ۾ شامل ٿيڻ جي آڇ. سيئي ڪرائت وارا سندس لشڪر ۾ شامل ٿي ويا.

هاڻ هن قراقرم شهر ڏانهن پيش قدمي ڪئي. جيڪو ريگستان منجهہ هو. هتي چنگيز خان جي سوٽ ”جاقومہ“ کي پڪڙيو ويو. جنهن چنگيز خان جي خلاف طغرل خان ساٿ ڏنو هو ۽ سندس مارائڻ واري ناڪام سازش ۾ شريڪ ٿيو هو.

”تون ٻڌا. جيڪڏهن مون کي پڪڙيو وڃي ها تہ منهنجو ڪهڙو حشر ڪرين ها؟“ چنگيز خان هن کان سوال ڪيو.

”جيڪڏهن اسان توکي گرفتار ڪيون ها تہ توکي قتل ڪيو وڃي ها ۽ آهستي آهستي عذاب ڏئي توکي ماريو وڃي ها.“ اهو جاقومہ جو جواب هو.

هن جي بهادري چنگيز خان کي متاثر ڪيو پر ڪيس قبيلي جي رسم رواج جي پابندي ڪرڻي هئي، جنهن مطابق رت جي رشتي واري باغي يا دغاباز کي معافي نہ ڏني ويندي هئي ۽ نہ وري ڪنهن شاهي رت کي زمين تي ڪيرائڻ جي اجازت هئي. منگولن جي مذهبي رهنمائن جن کي شامان چيو وڃي ٿو. تن هن جي قتل جي ڏاڍي مخالفت ڪئي تہ چنگيز خان سندس شاهي خاندان سان وسطو هئڻ ڪري سندس رت نہ ٿو وهائي سگهي.

”توهان فڪر نہ ڪيو مان پنهنجي قبيلي جي هر قانون جي پاسداري ڪندس. توهان ڏسندو تہ هن جي رت جي هڪ بوند هڪ بہ زمين تي نہ ڪرندي.“

سيئي حيران هئا تہ چنگيز خان آخر ڪرڻ چا ٿي گهريو.

”هن کي غاليچن منجهہ ويڙهي ماريو وڃي تہ جيئن سندس رت زمين تي نہ وهي.“

سندس حڪم جي تعميل ڪئي وئي ۽ جاقومہ کي اهڙي نموني قتل جي سزا ڏني وئي.

ڪنهن وقت جو طاقتور ترين سردار طغرل خان هاڻ پنهنجي ٻن زخمي پٽن سميت بي يار مددگار ريگستان ۾ ڀٽڪي رهيو هو. چنگيز خان جي دپ ڪيس ڪنهن هڪ هند ٽڪڻ نہ پئي ڏنو. سندس پوري ڪوشش هئي تہ هو جلد کان جلد پنهنجي ۽ چنگيز خان جي علائقن کان ڏور ٿي وڃي. هڪ هفتي کان پوءِ هي پنهنجي زخمن کي ڌوئڻ لاءِ نديءَ جي پرسان پڙاءُ ڪيو تہ بہ ترڪ جنگجو ڏانهنس وڌي آيا.

" تنهنجو لباس ٻڌائي ٿو تہ تون کو سردار آهين.“ انهن مان هڪ ترڪ ڪائنس سوال ڪيو.

آئون طغرل خان آهيان ۽ هي منهنجا ٻہ پٽ آهن. چنگيز خان اسان تي وڏو ظلم ڪيو آهي. ان مونکان نہ صرف سرداري ڦري ورتي آهي پر اسان کي گهرکان بي گهر بہ ڪري ڇڏيو آهي.“

"چنگيز خان تہ اسان جو آقا آهي. اسان تہ توکي هر هنڌ ڳولهيون پيا. اهو تہ اسان لاءِ اعزاز آهي تہ چنگيز خان جي وڏي دشمن کي اسان پنهنجن هٿن سان قتل ڪريون پوءِ ان جو سر ڪٽي سندس دربار ۾ پهچي وڃون.“

انهن ترڪ جنگجوئن تلوارون سنيالي ورتيون ۽ هڪ لحظي اندر طغرل ۽ سندس زخمي پٽن کي قتل ڪري سندن سر تن کان ڌار ڪري ڇڏيو. لاشن کي اتي ڇڏي هو چنگيز خان کي اها خوشخبري ٻڌائڻ لاءِ سندس پڙاءِ ڏانهن ڊوڙ پاتي. چنگيز خان انهن سڀني کي چاندي جي ٿالهين ۾ عرصي دراز تائين رکيو. جنهن کي ڏسڻ لاءِ ماڻهو پري پري کان ڪهي ايندا هئا. اهڙي نموني هن ريگستان جي سڀ کان طاقتور قبيلي کي شڪست ڏئي پنهنجو مطيع ڪيو ۽ ان جي سردار جو نالو نشان تائين مٽائي ڇڏيائين.

خانہ بدوشن جو اهو قائدو هو تہ دشمن کي مٽائي هو مطمئن ٿي ويندا هئا. انهن جو لڙايون انهن جو روز گار هوندو هو. جڏهن هڪ قبيلي وٽ سندس جانور گهٽ ٿي ويندا هئا تہ اهي ٻين قبلن مٿان چڙهائي ڪندا هئا. پر چنگيز خان ڪنهن ٻي مٽيءَ منجهان نهيل هو. هن مال غنيمت تي تہ ڪڏهن انحصار نہ ڪيو هو. هو تہ نين نين فتحن جوشوقين هو. هن پنهنجي لشڪر کي نئين سر منظم ڪري انهن کي فتوحات لاءِ وڌايو. ٽن سالن جي عرصي ۾ اترين پاسي ڦهليل برف پوش جبلن کان وٺي ڏکڻ ۾ ديوار چين تائين پوري علائقي ۾ هن جو قبضو ٿي ويو. هاڻ هي ان گوبي جي ريگستان جو حڪمران هو. هن هينان لکين ماڻهو جمع ٿي ويا هئا. ائين پئي لڳو هي سڄي دنيا مٿان غالب اچي ڪين پنهنجو ماتحت بنائيندو ۽ اهو واقعي هن سوچيو بہ. هي ايڏو طاقتور بنجي ويو هو جو دنيا جي ڪابہ طاقت ڪيس شڪست نہ ٿي ڏئي سگهي.

هن هڪ دفعو وري گوبي ريگستان جي سڀني قبيلن جي مجلس ڪوٺائي ۽ ڪين چيو تہ اهي پنهنجي هڪ مرڪزي حڪمران کي چونڊين. سڀني سردارن متفق طور ڪيس پنهنجو خاقان بنايو. ان مجلس ۾ اهو طئہ ڪيو ويندو تہ هن کي کو موزون خطاب ڏنو وڃي جنهن وسيلي ڪيس پڪاريو وڃي. ان مجلس متفق طور تي ڪيس چنگيز خان (سردارن جو سردار) جو لقب ڏنو. هيستائين ڪيس تموجن جي نالي سان سڃاتو ويندو هو. ان وقت سندس عمر صرف چائيتاليهہ سال ڪن هئي. هاڻ هي ترڪن ۽ منگولن جو واحد سردار هو. هن جو اهو خواب پورو ٿيو تہ سڀئي قبيلا گڏ هجن ۽ سندن هڪ آقا هجي.

جيتوڻيڪ سيني قبيلن کيس پنهجو آقا قبولي ورتو هو، پر هر قبيلو مختلف رسمن جو پابند هو. جيڪڏهن قبيلن کي سندن حال تي ڇڏيو وڃي ها ته جلد ئي انهن جي پاڻ خانه جنگي شروع ٿي وڃي ها. انهن کي پرامن ۽ گڏ رکڻ لاءِ اهو لازم هو ته انهن کي هڪ قانون جو پابند بڻايو وڃي. اهو چنگيز خان جو ڪم هو ته هو اهي قانون ٺاهي، انهن جي پوئواري ڪرائي. ڪافي سوچ ويچار ڪانپوءِ هن اعلان ڪيو ته مختلف قبيلن تي حڪومت ڪرڻ لاءِ هن "ياسا" (قانون جو مجموعو) وضع ڪيو هو. جيڪي ماڻهو سندس جهنڊي هيٺ گڏ هئا، تن مٿان لازم هو ته هو انهن قانونن جي پوئواري ڪن."

"ياسا" انهن اکرن سان شروع ٿيو ٿي، "حڪم ٿو ڏنو وڃي ته سڀ انسان نيري آسمان تي يقين رکن، جنهن هر شيءَ کي پيدا ڪيو آهي ۽ اهو ئي اڪيلو اميري، غريبي، زندگي يا موت ڏيڻ تي قادر آهي."

ان بعد ڪجهه اخلاقي قانون هئا. چوري ۽ زنا جي سزا موت هئي. "ياسا" اهو به چيو ته پٽ پنهنجي والدين جي، ننڍا پائر پنهنجن وڏن پائرن جي نافرماني نه ڪن. امير، غريب جي مدد ڪن ۽ ڪمتر ماڻهو سردارن جي عزت ڪن.

نشو ڪرڻ مغلن جي پراڻي عادت هئي. هن مهيني ۾ صرف ٽي دفعا نشو ۾ مدهوش ٿيڻ جي اجازت ڏني.

"ياسا" منگولن جو پاڻ ۾ وڙهڻ يا جنگ ڪرڻ حرام قرار ڏنو. ڪنهن ماڻهوءَ کي ان وقت تائين خطاوار نه سمجهيو ويندو، جيستائين هو پنهنجي ڏوهه کي نه ٿو مڃي. جنگجوئن تي اهو حرام هو ته هو پنهنجن زخمي ساٿين کي ڇڏي ڏين. جيستائين جنگ ۾ جهنڊي کي ميدان مان هٽايو نه ٿو وڃي، اوستائين لڙائي ڇڏي ڀڄڻ کان منع ڪئي وئي. [note: last line reads "ڦرلٽ ڪرڻ جي منع ڪئي وئي."]

هن "ياسا" جي قانونن کي نافذ ڪرڻ ڪانپوءِ پنهنجي لشڪر کي به منظم ڪيو. هن فوج کي ٻارنهن حصن ۾ ورهايو. جنهن مٿان هڪ "خان" مقرر ٿيل هو. جيڪو خاقان اعظم (چنگيز خان) جو سپهه سالار هو. انهن خانن جي هيٺان ننڍا فوجي سردار هئا، جن کي "تومان" ڪوٺيو ويندو هو.

هاڻي چنگيز خان جي قوت ايتري ته وڌي وئي هئي جو هڪ دفعي چين جي شهنشاهه کي پنهنجي هڪ دشمن جي خلاف هن کان فوجي مدد جي گهر ڪرڻي پئي. ڪو وقت هو جو چيني شهنشاهه منگولن ۽ ٻين قبيلن کان خراج وٺندا هئا ۽ هاڻ انهن کي مدد لاءِ سڏيو ويو هو. جيتوڻيڪ ان مدد گهرڻ لاءِ چيني شهنشاهه کين عرض نه پر حڪم ڏنو هو، پر اها ڳالهه خود چنگيز خان جي فوجي طاقت جي حق ۾ وئي ٿي.

چنگيز خان پنهنجي فوجي دستن کي چيني شهنشاهه جي مدد لاءِ موڪلڻ مهل کين هدايت ڪئي ته اتي هو ڪليل

اکين سان هر ڳالهہ جو هوشياريءَ سان جائزو وٺي ڪيس ان جي خبرچار ڏين. چنگيز خان ڪي هميشہ اهو تجسس رهندو هو تہ ان عظيم ديوار چين جي پنيان ڇا هوندو؟ هن ان عظيم پٽ ڪي ڪئين پيرا غور سان ويجهو وڃي ڏٺو هو. ان جي مٿيءَ ۽ سرن جو معائنو ڪيو هو. ان مٿان نهيل برجن جو معائنو ڪيو هو. هن ان عظيم پٽ جي ويڪر جو اندازو ان ڳالهہ مان لڳايو تہ هڪ ئي وقت ان مٿان ڇهہ گهوڙا گڏوگڏ ڊوڙي سگهن ٿا.

جڏهن سندس سپاهي فوجي خدمت سرانجام ڏئي موٽيا تہ انهن جي چين بابت ٻڌايل ڳالهين سندس اکيون کولي ڇڏيون. ڪيس ائين لڳو ڄڻ اهي ڪنهن جادوئي شهر بابت ٻڌائي رهيا هجن. ڪيس يقين نہ پئي آيو تہ ڪو ماڻهو اهڙيءَ ريت بہ زندگي گذاري سگهن ٿا. ڪيس گهرن بابت ٻڌايو ويو. جيڪي پٿرن ۽ سرن منجهان نهيل هئا. جن جي آڏو باغ نهيل هئا. شهرن ۾ نديون وهيون ٿي، جن انهن جي کيتن ڪي سيراب پئي ڪيو. انهن ندين ۾ ٻيڙيون هليون ٿي، جن ۾ ماڻهو سير ڪندا هئا. شهرن جي چوڌاري وڏيون وڏيون پٽيون هيون، جيڪي ايڏيون تہ اوچيون هيون جو انهن ڪي گهوڙن ذريعي پار ڪرڻ ممڪن نہ هو.

اتي جا ماڻهو رنگ برنگي ريشمي ڪپڙا پائيندا هئا. اهي شاعري ۽ ادب لکندا هئا. ڪين لکڻ جو فن بہ آيو ٿي. انهن جي شعرن ۾ بجاءِ جنگ جي ڳالهين جي، خوبصورت عورتن جي حسن جو ذڪر هوندو هو. اتي جي هر شيءِ عجيب ۽ حيرتناڪ هئي.

سندس هڪ فوجيءَ ڪيس ٻڌايو تہ اتي جو شهنشاهہ شاهي محل ۾ رهندو هو ۽ فوجن جي اڳواڻي سندس سپهہ سالار ڪندا هئا.

"هيءَ ڪي ڪم جي ڳالهہ آهي. آئون چيني شهنشاہ جي ان ڪمزوريءَ مان فائدو وٺندس." چنگيز خان جوش ۾ اٿي بيهي رهيو.

سندس سردار چين جي باري ۾ اهڙيون ڳالهيون ٻڌي ان مٿان حملي ڪرڻ لاءِ بيچين ٿي ويا. پر چنگيز خان انهيءَ حملي جي حق ۾ نہ هو. ان وقت لشڪر وٺي چين تي چڙهائي ڪرڻ نقصانڪار ثابت ٿئي ها، ڇو تہ جيڪڏهن ڪيس ان جنگ ۾ شڪست ملي ها تہ هن جا بچيل دشمن وري ڪنڌ کڻن ها ۽ منگولن ڪي ڏکيو وقت ڏسڻو پئجي وڃي ها. هن سڀ کان پهرين پاڻ ڪي مضبوط ڪرڻ جو سوچيو. هن جا اجان ڪيترائي اهڙا خطرناڪ پاڙيسري قبيلا هئا، جيڪي هن جي پهچ کان ٻاهر هئا. هن پنهنجن ٽن سيني کان وڏيڪ خطرناڪ دشمن قبيلن مان شاديون ڪري پنهنجو حليف بڻايو. ڪجهہ ٻين قبيلن سان دوستيءَ جا ناتا قائم ڪيا.

ان دوران چين جي پوڙهي شهنشاهہ جو لاڏاڻو ٿي ويو ۽ ان جي جاءِ تي سندس پٽ تخت تي ويٺو. ان پنهنجو

لقب "دائي ونگ" رکيو. چنگيز خان اهو سڀ غور سان ڏسي رهيو هو. هن اڃا چين تي حملو ڪرڻ جو ارادو نہ ڪيو هو جو چين جي نئين شهنشاهہ "دائي ونگ" جو قاصد هن وٽ خراج وٺڻ لاءِ اچي پهتو. گڏوگڏ هو چنگيز خان لاءِ نئين چيني شهنشاهہ جو فرمان بہ کڻي آيو هو.

چيني قاصد کي هن جي آڏو پيش ڪيو ويو. جنهن شاهي فرمان ڏانهنس وڌايو. اهو فرمان قائدي موجب چنگيز خان کي اٿي ڪري گوڏن ڀر ويهي ٻنهي هٿن سان وٺڻو هو. پر هن پنهنجي تخت تي ويٺي ئي ويٺي ان فرمان کي ڪابي هٿ سان ورتو. جنهن مان هن جو مقصد فرمان جي تضحيڪ ڪرڻ هو. جيتوڻيڪ هو پاڻ پڙهيل ڳڙهيل ڪونہ هو. پر پوءِ بہ سندس دربار ۾ اهڙا عالم هئا. جيڪي اهڙي قسمت جي پيغامن کي پڙهندا هئا ۽ ان جو جواب ڏيندا هئا. پر هن وقت چنگيز خان ڪنهن بہ عالم کي ان فرمان جي پڙهڻ لاءِ نہ سڏيو. هن سڌو ان چيني قاصد کان پڇيو تہ "نئون شهنشاهہ ڪير ٿيو آهي؟"

"دائي ونگ" قاصد وراڻيو.

شاهي آداب مطابق ان جواب ٻڌڻ ڪانپوءِ ڪيس ڏکڻ طرف منهن ڪري سر کي جهڪائڻو هو پر ان جي ابتڙ هن اٿي چيو تہ "مون سمجهيو ٿي تہ پراڻي چيني شهنشاهہ جي مرڻ ڪانپوءِ چيني تخت ۽ تاج جو وارث ڪو غيرمعمولي انسان ٿيندو. پر هتي تہ دائي ونگ جهڙو بيوقوف چيني شهنشاهہ ٿيو آهي. جيڪو ڪنهن بہ طريقي سان ان تخت جو لائق نہ آهي. آئون ايترو ڪريل نہ آهيان جو خراج ڏئي ان گڏهہ جي آڏو پنهنجو پاڻ کي ذليل ڪريان." پوءِ سڄي رات هو پنهنجن سردارن سان صلاح مشورا ڪندو رهيو تہ ڇا ڪرڻ گهرجي. سڀني سردارن کيس جنگ ڪرڻ جي صلاح ڏني.

"مان بہ سمجهان ٿو تہ چين مٿان هلان ڪرڻ جو وقت اچي ويو آهي." چنگيز خان بہ انهن سان سهمت ٿيندي چيو.

ٻئي ڏينهن چيني قاصد کي دربار ۾ گهرايائين. شاهي فرمان جو جواب رات جو ئي تيار ڪيو ويو هو. جنهن کي چيني قاصد جي حوالي ڪيو ويو. ان پيغام ۾ هن نئين چيني شهنشاهہ کي مخاطب ٿيندي چيو تہ "اسان جو علائقو ايترو تہ مضبوط ۽ مستحڪم ٿي چڪو آهي جو اسان چين تائين آسانيءَ سان پهچي سگهون ٿا. ڇا چيني شهنشاهہ جي سلطنت ايتري مستحڪم آهي جو اسان کي روڪي سگهي؟ اسان هڪ اهڙي لشڪر سان اينداسين جيڪو ساموندي طوفان وانگر هوندو. جنهن کي روڪڻ ناممڪن آهي. جيڪڏهن دائي ونگ منهنجي زير سايہ چين تي حڪومت ڪرڻ چاهي تہ پوءِ ٺيڪ آهي ۽ ان جي اجازت ڏئي سگهجي ٿي. پر جيڪڏهن هن جي دماغ ۾ خناس ڀريل آهي ۽ هو اسان سان جنگ ڪرڻ چاهي ٿو تہ پوءِ اها جنگ ايترو وقت هلندي. جيستائين اسان ٻنهي مان

هڪ کي فتح ۽ ٻئي کي شڪست نصيب نہ ٿي وڃي." ان کان وڌيڪ حقارت وارو پيغام ڪوئي ٻيو ٿي سگهيو ٿي. ان پيغام جي جواب جي ڪا اميد نہ هئي. منگولن پيغام موڪلڻ شرط جنگ جي تياري شروع ڪري ڇڏي. لشڪر جي هراول دستي کي چين طرف موڪليو ويو. پهريون گروهہ جاسوسن ۽ سپاهين تي مشتمل هو. جنهن جو ڪم هو تہ اهي مخبرن کي پڪڙي اچن، جن کان چين بابت پڪي معلومات حاصل ڪري سگهجي. بنا ڪا گهڙي زيان ڪرڻ جي اهو هر اول دستو ديوار چين وٽ پهچي ويو. پويان چنگيز خان جو عظيم لشڪر مينهن واءُ ڪندو پئي آيو.

چنگيز خان انهيءَ جنگي تياريءَ واري دور ۾ ديوار چين جي مٿان نگرانيءَ لاءِ متعين قبيلن سان دوستيون قائم ڪيون هيون، ان ڪري هن جي همدردن چنگيز خان جي پهچڻ تي ديوار چين جا دروازا کولي ڇڏيا ۽ اهڙي نموني چنگيز خان بنا ڪو ماڻهو مارائڻ جي ان عظيم حفاظتي بند کي پار ڪري ويو. جلد ئي سندس پورو لشڪر چين جي اندر داخل ٿي ويو.

اتي موجود چين جي ايڪڙ ٻيڪڙ فوجي دستن ڪجهہ مزاحمت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي پر چنگيز خان جي عظيم لشڪر آڏو اهو سڀڪجهہ فضول هو. ڪجهہ لمحن ۾ انهن کي ڳترا ڳترا ڪيو ويو. منگول فوجين ڀڄندڙ چيني سپاهين مٿان پنهنجا گهوڙا چاڙهي انهن کي لتاڙي ماري ڇڏيو.

چين جي نئين شهنشاهہ کي جڏهن چنگيز خان جي اچڻ جي خبر پئي تہ هن هڪ لشڪر سندس مقابلي لاءِ موڪليو. ان لشڪر وارن کي رستن جي پوري خبر نہ هئي. هو اڃا ماڻهن کان رستو پڇي اڳيان وڌي رهيا هئا جو چنگيز خان جو دلير سپهہ سالار جبي نويان وڏو چڪر ڪاٽي انهن جي پويان پهچي ويو. جبي نويان انهن سپهہ سالاران مان هو، جيڪي چنگيز خان جي حڪم تي اڳوڻي چيني شهنشاهہ لاءِ فوجي خدمت سرانجام ڏيڻ آيا هئا ۽ ان دوران هن ڪافي علائقن کي چڱيءَ طرح ڏسو ورتو هو. انڪري ڪيس ڪا تڪليف نہ ٿي تہ هو وڏو چڪر ڪاٽي مقابلي لاءِ ايندڙ چيني فوجن جي پٺ تي پهچي مٿائن ڪاري وار ڪري وجهي. جبي نويان جي سپاهہ ان چيني لشڪر کي تباهہ ۽ برباد ڪري ڇڏيو. جيڪي جان بچائي ڀڄي سگهيا، تن وڃي مرڪزي چين جي فوج ۾ چنگيز خان بابت دهشتناڪ خبرون ڦهلايون، جنهن ويتر چين جي فوج جا حوصلا وقت کان اڳ پست ڪري ڇڏيا.

چنگيزخان نهايت تيزيءَ سان چين جي گاديءَ واري هنڌ ين ڪنگ ڏانهن وڌي رهيو هو. شهنشاهہ دائي ونگ هن جي دهشت کان ڊڄي ويو هو. ڪيس يقين ٿي ويو هو تہ چنگيز خان ڪو انسان نہ پر ڪا آسماني بلا آهي، جيڪا مٿائنس نازل ٿي آهي. هن تخت ڇڏي ڀڄڻ جو ارادو

ڪيو پر سندس صلاحڪارن ڪيس سمجهايو تہ هو فڪر نہ ڪري، چاڪاڻ جو چين وٽ لکن جي تعداد ۾ فوج هئي ۽ اها سموري فوج ويڙهہ لاءِ تيار بيٺي هئي. ان ڳالهہ مان ڪيس پرجهلو مليو ۽ پنهنجي پوري فوج کي چنگيز خان جي تباهہ ڪن لشڪر سان جنگ لاءِ حڪم ڏئي ڇڏيائين.

چنگيز خان پاڻ بہ جنگ ڪندي تڪڙي پيو هو. ڪيس هر درياءَ جي پار ڪرڻ مهل هڪ نئين تازي تواني فوج سان مهاڏو اٽڪائڻو ٿي پيو. هر شهر وٽ هن نئين چيني فوج بيٺل هئي. هر قلعي جو پنهنجو حفاظتي فوجي دستو هو. ان جنگي مهم دوران هو گاديءَ جي شهر ين ڪنگ پهچي ويو. هن پهريون دفعو ان عظيم الشان شهر جي ڇوڏاري پٿر جي نهيل پيت کي ڏٺو. شهر جو قلعو نهايت مضبوط بنيل هو، جنهن کي سر ڪرڻ نهايت ئي ڏکيو ڪم هو. ڪيس اندازو ٿي ويو تہ هن جي کليل ميدانن ۾ دوبدو جنگ ۾ مهارت رکندڙ فوج ڪنهن بہ نموني هن منظم ۽ قلعي بند فوج سان في الحال مقابلو نہ ٿي ڪري سگهي. ان ڪري هو واپس گوبيءَ جي ريگستان ڏانهن موٽي ويو.

ايندڙ سرءُ ۽ بهارجون مندون هن جنگي تياري ڪندي گذاريون. جڏهن هن جي لشڪر جي جنگي تياري مڪمل ٿي وئي تہ هڪ ڀيرو وري هو چين مٿان ڪاهي آيو. هڪ ڀيرو وري هو ديوار چين ٽپي ويو. هن جيڪي اڳين مهم دوران چين جا شهر فتح ڪيا هئا، اتي جا رهاڪو هينئر وري قلعي بند ٿي مقابلي لاءِ تيار بيٺا هئا. ڪيس هڪ ڀيرو وري انهن سان جنگ ڪرڻي پئي. هر شهر جو محاصرو ڪيو پئي ويو.

انهن محاصرن دوران ڪيس پنهنجي ان ڪمزوريءَ جو شدت سان احساس ٿيو تہ هو ميداني جنگ جو ماهر هو ۽ ائين هر شهر جو محاصرو ڪري ان کي فتح ڪرڻ نهايت ڏکيو ڪم هو. جيستائين قلعي بند ماڻهن جو اناج ۽ راشن نہ ٿي کٽو انهن پاڻ کي چنگيز خان جي حوالي نہ پئي ڪيو. انهن چيني شهرن جي قلعن ۾ سالن جي خوراڪ جمع ٿيل هئي ۽ انهن قلعن ۾ بند ماڻهو اطمينان سان مٿان کان چنگيز خان ۽ سندس فوج جي محاصري کي ڏسي رهيا هئا. چنگيز خان کي انهن گهيرن وارين جنگين جو ڪو تجربو نہ هو. سندس فوج ان لائق نہ هئي تہ ڪو اها چين جي انهن مضبوط شهرن مان ڪنهن کي فتح ڪري سگهي پر سندس مشهورسالار جبي نويان اهو ڪارنامو بہ ڪري ڏيکاريو. هن کي ليائونگ شهر جي محاصري ڪرڻ جو حڪم ڏنل هو، ان گهيري کي قائم ٿيندي ڪافي ڏينهن گذري ويا هئا، پر ڪاميابيءَ جي ڪا واٽ نظر نہ پئي آهي. آخرڪار جبي نويان منگولن جي پراڻي جنگي چال آزمائي. هو ظاهري طرح پنهنجو سڄو غيرضروري سامان ۽ بار ڪٽڻ وارا گاڏا جنگ جي ميدان ۾ ڇڏي ائين هٽي ويو.

ڇڻ ھو محاصري منجھان بيزار ٿي پسپا ٿيو ھجي.

چينين کي يقين ٿي ويو تہ منگول پسپا ٿياھئا. انھن قلعي جا دروازا کولي ڇڏيا ۽ منگولن جي ڇڏيل مال کي لٽڻ ۾ مصروف ٿي ويا. ايتري ۾ جبي نويان تيزيءَ سان واپس موٽي آيو ۽ لمحن ۾ سندن مٿان اچي ڪڙڪيو. چينين کي پھرين تہ اعتبار نہ پئي آيو تہ ڪو اھا ڳالھہ ممڪن ھو. جيستائين ڪين يقين اچي، تيستائين ھزارين چينين جا لاشا زمين تي ڪري چڪا ھئا ۽ اھڙيءَ طرح لياؤينگ تي منگولن جو قبضو ٿي ويو.

اھڙيءَ طرح چين جا بيا بہ شھر منگولن جي قبضي ۾ اچي وجن ھا، پر ان وچ ۾ چنگيز خان ھڪ جھڙپ ۾ زخمي ٿي پيو ۽ سرءَ جي موسم بہ شروع ٿي وئي ھئي. انڪري منگول واپس پنھنجن علائقن ڏي موٽي ويا.

ايندڙ بھار ۾ وري چنگيز خان چين تي ڪاھ ڪرڻ لاءِ موٽي آيو ۽ ڦرلٽ ڪري واپس موٽي ويو. ھو سمجھي ويو ھو تہ ان مضبوط ملڪ جي شھرن ۽ قلعن کي ھڪ ئي ڀيري ۾ فتح نٿو ڪري سگھجي. انڪري ھن دشمن کي آھستي آھستي ڪمزور ڪري مارڻ جي رٿ رٿي ھئي. تيو بہ ائين جو چيني، چنگيز خان جي بار بار جي حملن کان سخت پريشان ٿي ويا ھئا. انھن کي ڪا خبر نہ ھئي تہ ڪھڙي وقت چنگيز خان جون فوجون الاھي عذاب بڻجي مٿانئن اچي ڪڙڪنديون. چنگيز خان ۾ انتھائي سھپ جي طاقت ھئي. ھو مسلسل ٽي سال اھڙا حملا ڪري چينين کي پريشان ڪندو رھيو ۽ ڪين لٽيندو ڦريندو ۽ ماريندو رھيو. تان جو ڪيس چينين جي جنگ لڙڻ جا طريقا سمجھہ ۾ اچي ويا.

آخرڪار سن 1214ع جي بھار ۾ چنگيز خان چين مٿان آخري حملو ڪرڻ لاءِ اسھيو. سندس تياري مڪمل ھئي. منگولن جون ٽئين فوجون چين مٿان ٽن پاسن کان ڪڙڪيون. چين جي ھر وڏي شھر جو محاصرو ڪيو ويو. ھنن حملن ۾ اھا جنگي حڪمت عملي اختيار ڪئي وئي جو چين جي ٻھراڙين جي ماڻھن کي پڪڙي ڪين جنگ ۾ آڏو رکيو ويو ۽ انھن جي آڙ ۾ شھرن ۽ قلعن مٿان حملا ڪيا ويا. اھي حملا اٽڪ ھئا. چوطرف دھشت جو عالم ھو. ڪيترائي شھر بنا جنگ لڙڻ جي چنگيز خان جي سپرد ڪيا ويا. جتي لڙائي ٿي، اتي بيدرديءَ کان ڪم ورتو ويو ۽ ھزارن چينين کي قتل ڪيو ويو. ڪنھن کي بہ نہ بخشيو ويو. ايتري قدر جو چين ۾ ھر طرف منگول فوج جا جنگجو نظر اچي رھيا ھئا.

آخرڪار چنگيز خان ڳاديءَ جي ھنڊ ين ڪنگ پھچي ويو. ھن ان شھر جو محاصرو ڪيو ۽ پاڻ جنگ جي نظرداري ڪرڻ لڳو. ھن جا سپھہ سالار جنگ لاءِ بيتاب ھئا پر چنگيز خان مسلسل انڪار ڪري رھيو ھو. ھن چين جي شھنشاھ کي خط لکيو تہ "تنھنجي ۽ منھنجي وچ ۾ جنگ جي باري ۾ ھاڻي تنھنجي ڪھڙي

راءِ آهي؟ ڇا تون سمجهين ٿو تہ آئون توکان ڪمزور آهيان ۽ انڪري توکي خراج ڏيندس. هينئر هوانگ درياءَ جي اتر وارا چيني سلطنت جا سيئي صوبا منهنجي قبضي ۾ آهن. آئون پنهنجي گهر واپس وڃڻ گهران ٿو. منهنجي سپهہ سالارن کي خوش ڪرڻ لاءِ تحفا گهرجن. جيڪي تون جلدي مون ڏانهن موڪلي ڏي.“

اصل ۾ چنگيز خان اهو پيغام موڪلي چيني شهنشاهہ جي دم خم جو اندازو لڳائڻ ٿي گهريو. جيڪڏهن شهنشاهہ کيس تحفا موڪلي ڏيندو تہ ان جو مطلب اهو هوندو تہ منهنجي آڏو ڪمزور ٿي ويو آهي ۽ انهن تحفن ڏيڻ کري سندس آن بان ۾ گهٽتائي اچي ويندي ۽ منهنجي فوج کي چيني ماڻهن ۽ فوجن مٿان نفسياتي برتري حاصل ٿي ويندي. چيني شهنشاهہ دائي ونگ ايترو تہ چنگيز خان کان ڏڃي ويو هو جو ان پيشڪش کي غنيمت ڄاڻي ان وقت ئي ڏانهنس پنج سؤ غلام، پنج سؤ ڪنيزيون، اعليٰ نسل جي گهوڙن جو پورو ولر ۽ جهجهي انداز ۾ سون ۽ ريشم تحفي طور موڪليو. اها چنگيز خان جي عظمت هئي جو چين جو شهنشاهہ کيس خراج ڏئي رهيو هو.

چنگيز خان انهن تحفن کان مطمئن نہ ٿيو. هن وري پيغام موڪليو تہ صلح ان کانسواءِ ممڪن نہ آهي، جيستائين شاهي خاندان جي ڪا عورت سندس حرم ۾ نہ ٿي موڪلي وڃي. هن جو اهو شرط بہ پورو ڪيو ويو ۽ شاهي خاندان جي هڪ عورت سندس حرم ۾ داخل ڪرڻ لاءِ موڪلي وئي.

اهو خراج وٺي هو واپس وريو.

اڃا رستي ۾ هو تہ کيس چين ۾ بغاوت جون خبرون مليون. هو جتي هو اتي ئي بيهي رهيو ۽ پنهنجن مخبرن کي پوئتي جون خبرون وٺڻ لاءِ موڪليائين. کيس خبر پئي تہ چين ۾ بغاوت ڦهلجي وئي هئي ۽ شهنشاهہ پنهنجي پٽ کي ين ڪنگ ۾ ڇڏي پاڻ ڏکڻ طرف ڀڄي ويو هو. فوج ۾ سخت انتشار ڦهليل آهي. ڪجهہ ڏينهن ڪانپوءِ کيس خبر ملي تہ شهنشاهہ پنهنجي پٽ کي بہ ڏکڻ طرف گهرائي ورتو هو. هاٿي گاديءَ واري شهر جي شاهي محلات ۾ رڳو شاهي گهراڻي جون ڪجهہ زائفائون ۽ ايڪڙ ٻيڪڙ سپاهي وڃي بچيا هئا. چين جي انهن ابتر حالتن کان واقف ٿيندي ئي هن پنهنجي لشڪر کي چين ڏانهن واپس موڪليو ۽ پاڻ ديوار چين وٽ پڙاءُ ڪري حڪم صادر ڪرڻ لڳو. هن جي ”مقوليِ“ نالي واري هڪ سردار چين جي گاديءَ واري هنڌ ين ڪنگ کي گهيري ۾ آڻي ڇڏيو. جيتوڻيڪ اتي جي ماڻهن وٽ هٿيار ۽ جنگي سامان ۽ افرادي وقت تمام گهڻي هئي. پر ڪا تنظيم نہ هئن، جيڪا انهن ۾ نظم و ضبط پيدا ڪري. اهي گهڻو وقت منگولن جو مقابلو ڪري نہ سگهيا ۽ انهن مان گهڻا وڃي منگولن سان مليا. چيني فوجن بہ پنهنجا هٿيار ڦٽا ڪيا ۽ منگولن جي اطاعت مڃيائون.

مقولـي سـچو شـاهو خزانـو ۽ سازوسامان لٽيو ۽ ان کي چنگيزخان ڏانهن موڪليو. جيڪو اجا بہ ديوار چين وٽ پنهنجي لشڪر سميت لٿل هو. هن مقولي کي اتي جو حاڪم مقرر ڪيو ۽ پاڻ واپس قراقرم پهچي ويو. جيڪو ڪيس ڏاڍو پسند هو.

هتي هن اها شيءِ حاصل ڪئي. جنهن جي هر خانہ بدوش کي آرزو هوندي آهي. هن جي خيمن جي بستيءَ ۾ هر وقت طوفان ۽ واچوڙا گردش ڪندا رهندا هئا ۽ چوطرف ڪاري واري اڏامندي رهندي هئي. اتي ڳاهہ ۽ گاري منجهان نهيل عارضي جهوپڙيون اهڙي نموني نهيل هيون جو ڪنهن روڊ يا رستي جو ڪو تصور ئي نہ ٿي اڀريو. چوطرف مال لاءِ وٿاڻ نهيل هوندا هئا. هتي پٿر جون مسجدون بہ هيون تہ ٻڌمت جا مندر بہ. عيسائين جا ننڍا ننڍا گرجا گهر بہ موجود ها. هن جي حڪومت ۾ هر ڪنهن کي مذهبي آزادي هئي تہ هو پنهنجي طريقي جي عبادت ڪري. صرف هڪ شرط هو تہ هو ”ياسا“ جي قانونن جي پاسداري ڪندا. سياحن ۽ مسافرن کي سرحد تي ئي روڪيو ويندو هو ۽ انهن کي منگول جنگجوئن جي رهبريءَ ۾ قراقرم موڪليو ويندو هو. انهن مسافرن کي سڀ کان پهرين ٻريل مچن جي پرسان گذاريو ويندوهو. منگولن جو عقيدو هو تہ ائين ڪرڻ سان هر قسم جي جادوءَ جو خاتمو ٿي ويندو. تنهن کانپوءِ انهن کي سراءِ يا مسافرخاني ۾ رهايو ويندو هو. جڏهن چنگيز خان جي اجازت ملندي هئي، تنهن بعد کين خاقان اعظم آڏو پيش ڪيو ويندو هو. سامان کي چنگيز خان جي آڏو تحفي طور رکيو ويندو هو. هن کي جيڪي وڻندو هو، اهو کڻي وٺندو هو. ان سامان جي ڪا قيمت نہ ڏني ويندي هئي، ڇو تہ اتي جي قانون موجب خاقان اعظم سان ڪوبہ ڏيتي ليتي نہ ٿي ڪري سگهيو. هر ماڻهوءَ جي هر شيءَ جو مالڪ چنگيز خان هو. خاقان اعظم ان چونڊيل سامان جي بدلي ۾ واپاريءَ کي ان جي برابر قيمت بخشش طور ڏيندو هو. مطلب تہ اتي هڪ عجيب دنيا آباد هئي، جتي رڳو چنگيز خان ۽ ان جي ”ياسا“ جي قانونن جي حڪمراني هئي.

• • • •

هاڻي چنگيز خان جي بادشاهيءَ ۾ هر طرف امن ۽ سڪون هو. جنهن چنگيز خان کي بيچين ڪري ڇڏيو. هاڻي فتح ڪرڻ لاءِ هن وٽ ڪوبہ علائقو نہ بچيو هو. هن جي علائقي جي سرحدن تي جبل هئا، جن جي پٺيان ڇا هو، تنهن جو ڪو پتو منگولن کي نہ هو. سندس سرحدون اوڀر ۾ ڦهليل هيون. جڏهن تہ اولهہ جي ڪيس ڪا خبر نہ هئي، پر سندس ۽ قراقرم جي شهرت انهن جبلن کي پار ڪري چڪي هئي ۽ اتان جا واپاري مال کڻي قراقرم پهچڻ لڳا هئا. جتي هو مال وڪڻي پنهنجي من گهري قيمت وصول ڪندا هئا.

جيئن تہ منگولن جو پورو سماجي ڍانچو فوج تي مشتمل هو. انڪري مسلمان واپاري گهڻو ڪري آبدار تلوارون بهترين زرهون، اڇو ڪپڙو، ڳاڙهو چمڙو، عاج، فيروز ۽ لعل وغيره کڻي ايندا هئا. انهن واپارين جي زباني چنگيز خان کي معلوم ٿيو تہ انهن جبلن جي پويان بہ اهڙا علائقا آهن، جتي ڪڏهن برف باري نہ ٿيندي هئي ۽ نہ وري ڪو سخت سردين ۾ اتي جا درياءَ ڄمي ويندا هئا . هزارين ماڻهو اهڙن شهرن ۾ رهن ٿا، جيڪي قراقرم ۽ ين ڪنگ کان پراڻا هئا. انهن شهرن ۽ دريائن تہ کين ڪو گهڻو متاثر نہ ڪيو، پر مسلمان واپارين جي سامان، خاص طور تي سندن اعليٰ معيار جي هٿيارن ڪيس پاڻ ڏانهن ضرور متوجهہ ڪيو. سندس خانہ بدوش واپار کان پري رهندا هئا، جاٖهن تہ سندس دلچسپي واپار طرف ڏينهان ڏينهن وڌندي پئي وئي. هن مسلمانن سان سندس اعليٰ معيار جي شين، خاص طور تي سندن هٿيارن جي لاءِ تعلق رکڻ پئي گهريو.

ڪيس ڄاڻ ڏني وئي تہ جبلن جي هن پار سندس ويجهي ۾ ويجهو پاڙيسري حاڪم خوارزم شاهہ هو، جنهن پاڻ بہ هڪ وڏي سلطنت کي فتح ڪيو هو. چنگيز خان ڪيس خط لکيو، جنهن جو هينيون متن هو.

”آئون توکي مبارڪباد ٿو موڪليان، آئون تنهنجي طاقت ۽ تنهنجي سلطنت جي عظمت کان آگاهہ آهيان. آئون توکي پنهنجو عزيز فرزند سمجهان ٿو.

توکي اهو معلوم ٿيڻ گهرجي تہ مون چينين ۽ ٻين ترڪ قومن مٿان سوڀ ماڻي آهي. منهنجو ملڪ سپاهين جو خيمو آهي ۽ چانديءَ جي کاڻ آهي. مون کي نون علائقن جي ڪا ضرورت نہ آهي. مون کي لڳي ٿو تہ اسان ٻنهي جي ملڪن جو فائدو انهيءَ ۾ آهي تہ انهن جي وچ ۾ واپاري ناتا وڌن ويجهن.“

اهو نياپو ٻن مسلمان قاصدن هٿان خوارزم شاهہ کي موڪليو ويو. خوارزم شاهہ اڃا تائين چنگيز خان جي نالي کان واقف ڪونہ هو. هن انهن قاصدن کان چين جي فتح بابت تصديق گهري، جن هائوڪار ۾ جواب ڏنو. خوارزم شاهہ مطمئن ٿي ٻنهي ملڪن جي وچ ۾ واپار وڌائڻ جي منظور ڏني ۽ انهن قاصدن ذريعي نهايت قيمتي تحفا وغيره چنگيز خان ڏانهن موڪليا.

هاڻي چنگيز خان جا واپاري قافلا قراقرم کان هلي سرحدي جابلو علائقن کي پار ڪري مسلمان علائقن ۾ پهچي ويندا هئا. آهستي آهستي انهن واپارين جو دائرو سمرقند، بخارا ۽ بغداد تائين وڌي ويو ۽ ان سان گڏ چنگيز خان جي شهرت بہ مسلمان ملڪن ۾ پهچڻ لڳي. ان واپار جي سلسلي کي سال کن گذري چڪو هو جو ايتري ۾ بغدادجي خليفي چنگيز خان وٽ پنهنجا ماڻهو موڪليا تہ جيئن کانئس خوارزم شاهہ جي خلاف فوج ڪشيءَ ۾ مدد حاصل ڪري سگهجي. چنگيز خان کين ڪتو جواب ڏنو

تہ هن جي ۽ خوارزم شاهہ جي وچ ۾ دوستيءَ جو معاهدو آهي. انڪري هو ڪنهن بہ صورت ۾ هن جي خلاف فوج ڪشيءَ ۾ ڪابہ مدد نہ ڏيندو. حالتون پنهنجي ڍنگ تي هلي رهيون هيون. واپاري قافلا ٻنهي ملڪن جي وچ ۾ اچي وڃي رهيا هئا. ايتري ۾ انهن ناتن ۾ رخنو پوڻ لڳو. خوارزم شاهہ جي هڪ سرحدي قلعيدار قراقرم جي هڪ قافلي جي تاجرن کي جاسوسيءَ جي الزام ۾ گرفتار ڪري ورتو ۽ خوارزم شاهہ کي اهڙو اطلاع موڪليائين.

خوارزم شاهہ ڪا جانچ پڙتال نہ ڪئي ۽ هڪدم ان قلعيدار کي حڪم جاري ڪيائين تہ انهن سڀني تاجرن کي قتل ڪيو وڃي. شاهہ جي حڪم جي تعميل ڪئي وئي ۽ قراقرم جي انهن سمورن واپارين کي قتل ڪيو ويو. جڏهن ڪافي ڏينهن گذري ويا ۽ اهي واپاري پنهنجي وطن قراقرم نہ موٽيا تہ منگولن کي ان جو فڪر ٿيو ۽ انهن چنگيز خان کي ان جو اطلاع ڏنو. چنگيز خان پنهنجن مخبرن کي چوطرف ڊوڙايو. جن اچي ڪيس ٻڌايو تہ انهن سڀني کي جاسوسيءَ جي الزام تحت خوارزم شاهہ جي حڪم تحت قتل ڪيو ويو هو. چنگيز خان ان واقعي تي احتجاج ڪرڻ لاءِ خوارزم شاهہ وٽ قاصد موڪليا. خوارزم شاهہ کي پنهنجي طاقت جي مڃي وينل هئي. انڪري هن ڪنهن کي بہ پنهنجي آڏو ڪا شيءِ نہ پئي سمجهيو. هن، انهن قاصدن جي وفد جي اڳواڻ کي دربار ۾ قتل ڪرائي باقي ٻچيلن جون ڏاڙهيون ساڙائي، ڪين عبرت جو نمونو بڻائي چنگيز خان ڏانهن واپس موڪلي ڇڏيو.

هاڻي خاقان اعظم جي غيظ ۽ غضب جي ڪا انتها نہ رهي. هن اعلان ڪيو تہ "نہ ڪو آسمان تي هڪ ئي وقت ۾ ٻہ سج چمڪي سگهن ٿا ۽ نہ ئي وري زمين تي ٻہ خاقان هڪ وقت رهي سگهن ٿا." خوارزم شاهہ جي خلاف جنگ جو اعلان ڪيو ويو. هن خوارزم شاهہ ڏانهن پيغام موڪليو تہ "تو جنگ جي چونڊ خود ڪئي آهي. هاڻي جيڪو ٿيڻو هوندو اهو ٿي رهندو ۽ هاڻي ڇا ٿيندو، ان جي خبر رڳو خدا کي آهي."

تاريخدان لکن ٿا تہ اها جنگ چنگيز خان مٿان مڙهي وئي هئي، نہ تہ هن تہ بغداد جي خليفي جي وفد کي بہ خوارزم شاهہ جي خلاف مدد ڏيڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو هو. پر حالتن ڪيس پاڻهي پاڻ شاهہ سان جنگ ڪرڻ لاءِ ميدان ۾ ڌڪي آندو هو. ٿي سگهي ٿو تہ هن جي واپاري قافلن وارن مسلمانن جي علائقن جي سڌ ٻڌ ورتي هجي ۽ اهي واقعي منگولن جا جاسوس هجن، پر هڪ طاقتور حاڪم جي ماڻهن کي ائين بيدرديءَ سان قتل ڪرڻ شاهہ جي بيوقوفي هئي. حقيقت بهرحال ڪهڙي بہ هجي، پر ٻنهي طاقتور ملڪن وچ ۾ لڙائي ڇڙي چڪي هئي ۽ چنگيز خان خوارزم شاهہ کي سبق سيکارڻ

سان گڏ سنڌس بادشاهت کي بہ فتح ڪرڻ جو پڪو ارادو ڪري ڇڏيو هو.

خوارزم شاهہ بہ ڪو معمولي حاڪم نہ هو. سنڌس سلطنت جون حدون هندستان کان وٺي بغداد تائين، خوارزم سمنڊ کان وٺي ايراني نار تائين ڦهليل هيون. سواءِ سلجوقي ترڪن جي، ٻيا سڀ سنڌس ڏن ڀرو هئا. هو شهنشاهہ بڻيل هو ۽ جڏهن تہ هن جا ماتحت حاڪم هن جي حڪومت ۾ هر جاءِ تي انتظامي نگران مقرر ٿيل هئا. هن وٽ مضبوط فوج هئي، جنهن جو قلب بيجگر خوارزمي ترڪن تي مشتمل هو. هن جي هڪ اشاري تي ايران مان بہ زبردست فوج اچي پئي سگهي. هو جيڏانهن بہ ويندو هو، اتي ۽ غلامن جون اڻڳڻ قطارون ساڻس همرڪاب هونديون هيون. هن جي سلطنت جو شان وڏا وڏا شهر هئا. انهن مان بخارا بہ هڪ هو. جيڪو مسجدن ۽ مدرسن ڪري سڄي اسلامي دنيا جو مرڪز بڻيل هو. سمرقند جو شهر پنهنجين بلند و بالا ديوارن ۽ باغن جي ڪري مشهور هو. بلخ، هرات، خراسان هر ڪو شهر پنهنجي جاءِ تي پنهنجو مثال پاڻ هو.

هيڏانهن چنگيز خان کي بہ سنڌس مخبرن خوارزم شاهہ جي طاقت جي باري ۾ ٻڌائي ڇڏيو هو. اها ڪا معمولي جنگ نہ هئي. هن جنگ ۾ منگولن کي تاريخ ۾ پهريون ڀيرو اولهہ جي ڪوهستاني سلسلن کي پار ڪري پنهنجن دشمنن سان وڙهڻو هو. سخت جنگي تياري ٿي رهي هئي. هر جاءِ تي فوج ڀرتيءَ لاءِ اعلان ٿي رهيا هئا. تير ۽ زرهون ٺهي رهيون هيون. گهوڙن کي ميلن جا ميل ڊوڙائي جنگ لاءِ تيار ڪيو پئي ويو.

سنڌس سامهون بہ وڏا مسئلا هئا. هڪ اهو تہ کيس هڪ وڏي عرصي لاءِ قراقرم کان ٻاهر وڃڻو هو. جنهن ۾ ڪافي سال لڳي وڃن ها. هن جي ان غير موجودگيءَ ۾ طالع آزما متان قراقرم ۾ بغاوت ڪري وجهن. ٻي ڳالهہ اها هئي تہ کيس اٽڪل ٻہ هزار ميل سفر ڪري بيڪال ڍنڍ کان نڪري اولهہ جي ڪوهستاني سلسلن کي پار ڪرڻو هو. انڪري اپتري رسد بہ لازمي هئي. هو ڪافي ڏينهن تائين هڪ جبل تي وڃي انهن ٻنهي مسئلن تي سوچ ويچار ڪندو رهيو ۽ نيٺ هڪ نتيجي تي پهچي ويو.

هن سڀ کان پهرين اهڙن سردارن ۽ طالع آزمائن جي فهرست ٺاهي، جن مان کيس خطرو هو تہ اهي سنڌس غير موجودگيءَ ۾ قراقرم منجهہ ڪو وڳوڙ برپا ڪري سگهن ٿا. هن انهن سڀني کي حڪم ڏنو تہ هو هن سان گڏ ان جنگي مهم ۾ هلن. ٻئي مسئلي جي حل لاءِ هن رسد کي گڏ ڪرڻ جو حڪم ڏنو. جانورن کي ذبح ڪري گوشت کي سڪايو ويو. گهوڙين جي کير کي بہ ان نموني خشڪ ڪري پکالن ۾ ڀريو ويو. کيس يقين هو تہ هن جي خونخوار فوج دنياجو ڪوبہ سفر خوش اسلوبيءَ سان ڪري سگهي ٿي. ان اعتمادسان هن 1219ع ۾ پنهنجي لشڪر

سان خوارزم شاهه ڏانهن ڪوچ ڪرڻ شروع ڪيو. هن جي عمر ان وقت چاونجاهه سال ڪن هئي.

اهو عظيم لشڪر پنهنجن دشمنن ڏانهن وڌندو رهيو. سندس عقابي نگاهون سڄو وقت فوج جي مٿان هيون. سندس جنگجو ۽ انهن جا گهوڙا ڳاڙهي يا ڪاري چمڙي جي زرهن ۾ محفوظ هئا. هر سپاهيءَ وٽ ٻه تير ڪمانون هيون ته جيڪڏهن ڪنهن وقت هوا گهميل هجي ته ٻيءَ کان ڪم وٺي سگهجي. انهن سپاهين جي مٿي تي لوهي ٽوپ پاتل هئا، جن جي پويان چمڙي جي ٽڪرن ۾ لوهي گهنڊڙيون لڪل هيون، جيڪي ڳچيءَ کي پٺيءَ کان محفوظ رکڻ جو ڪم ڏينديون هيون. انهن سپاهين جو سامان مختصر هو. چقمقن کي گپ چڪ منجهان ڪڍڻ لاءِ ڏگها رسا، چمڙي جا ٿيلها، جنهن ۾ جانورن لاءِ چارو، پيئڻ لاءِ هڪ پيالو، ميڻ بتيون ۽ تيرن جي چهنبن کي تيز ڪرڻ لاءِ پٿر، ڪمانن ۾ وجهڻ لاءِ چمڙي جي زره، دونهن تي پچايل گوشت ۽ نهيل کير جا ڪجهه ٽڪرا وغيره.

هن پنهنجي فوج کي خطاب ڪندي چيو ته ”توهان مون سان گڏ آهيو ۽ توهان جو ڪم آهي ته هلي ان مغرور شخص جو ڪنڌ ڀڃو، جنهن اسان منگولن کي ذليل ڪيو آهي. توهان فتح ۾ منهنجا شريڪ هوندؤ. ڏهن سپاهين جو سردار هجي يا ڏهن هزارن جو، ان جي اطاعت سندن ماتحتن تي فرض آهي. جيڪو پنهنجي فرض کان گوتنائي ڪندو، ان کي موت جو شڪار ٿيڻو پوندو ۽ ان سان گڏ سندس زائفائن ۽ ٻارن جو به ساڳيو حشر ڪيو ويندو.“

هڪ جاءِ تي صنوبر جي وڻن جي گهاٽي جهنگ کي ڏسي چيائين ته ”هي جاءِ هرڻن جي شڪار لاءِ بهتر آهي ۽ گڏوگڏ هن پوڙهي جي سمهڻ لاءِ آخري آرامگاهه پڻ.“ ڪجهه دير بعد وري چيائين ”منهنجي لاش مٿان ”ياسا“ جي قانون کي پوريءَ طرح پڙهيو وڃي ۽ سيئي ماڻهو ان مطابق پنهنجي زندگي بسر ڪن.“

چنگيز خان ان کان پهرين اهڙيون مايوسيءَ واريون ڳالهيون ڪون ڪيون هيون. شايدڪيس اهو يقين ٿي ويو هو ته هو ان مهم کان جيئرو نه موٽندو. وقت کان پهرين ڪيس ڳالهين جي خبر پئجي ويندي هئي، انڪري منگول ڪيس ”بوگدو“ (عظيم روح) سمجهنداهئا. جنهن کي ديوتائن، آسمانن مان سندن رهنمائي ۽ مدد ڪرڻ لاءِ موڪليو هو.

اهو سفر ڏاڍو جوکي وارو هو. ننڍن ننڍن دريائن کي پار ڪيو ويو. راهه ۾ ڪيترين نديون آيون، انهن کي پار ڪرڻ لاءِ ويهن يا ان کان وڌيڪ گهوڙن کي قطار ۾ بيهاري ڪين چمڙي جي ٻٽين زنجيرن سان ٻڌو ويندو هو. ڪن جاين تي گهوڙي سوارن کي دريائن ۾ لهي گهوڙن کي ڇڪڻو پوندو هو. ڪجهه ڏينهن بعد درياءَ جمي ويا ۽ انهن جي برف مٿان

گذري انهن کي پار ڪيو ويو. چوڌطرف طوفاني هوائون لڳي رهيون هيون. انتهائي سخت سردي هئي. جيڪڏهن ڪو جانور ڪنهن هنڌ ٿاسي ٿي ويو تہ هڪدم اهو ڄمي ٿي ويو. جيترو مال آندو هئائون، اهو يا تہ مري ويو يا وري غذا بڻجي ويو. انهن جو چارو بہ ختم ٿي چڪو هو. پر فوج جا حوصلا بلند هئا. اهي جهنگن مان وڻ ڪٽي ندين تي انهن جي پل ٺاهي اڪرندا هئا. گهٽي بڪ لڳندي هئن تہ گهوڙي جي ستر ۾ چهڪ ڏئي ان جو رت پي وري ان کي بند ڪري ڇڏيندا هئا.

انهن سوين ميل برف مٿان سفر طئہ ڪيو. جنهن وقت برف جي پگهرجڻ جو وقت آيو تہ هي لشڪر اولهہ جي ميدانن ۾ پهچي چڪو هو. انهن ٻارنهن سؤ ميلن جو سفر طئہ ڪري ورتو هو. جهنگ جي ٻئي پاسي کان اسلامي سلطنت جي سرحدشروع ٿي ٿي.

هوڏانهن خوارزم شاهہ بہ پوريءَ تياريءَ سان هو. هن ترڪ فوج سان گڏ ايراني ۽ عرب دستا بہ جنگ لاءِ گهرائي ورتا هئا ۽ هو منگولن کان پهرين جنگ جي ميدان ۾ پهچي چڪو هو. ڪيس سندس خابرن اطلاع ڏنو تہ هڪ دستو چنگيز خان جي وڏي پٽ جوجيءَ جي سربراهيءَ ۾ اڳتي وڌي رهيو اهي. جڏهن تہ چنگيز خان سموريءَ فو ج سان ان جي پويان اچي رهيو هو. جوارزم شاهہ تيزيءَ سان منزلون سرڪندو جوجيءَ جي آڏو اچي پهتو، جنهن وٽ رڳو ڪجهہ سؤ سپاهي هئا. ڪو جنگي سامان بہ نہ هئس. هنن جو رڳو ايترو ڪم هو تہ اهي اوسي پاسي مان منگولن لاءِ خوراڪ جو بندوبست ڪن. ٻئي طرف خوارزم شاهہ جي فوج لوهہ سان ڍڪيل هئي.

ٻئي فوجون هڪٻئي جي آمهون سامهون بيٺيون. اهو جنگ جو ميدان هڪ سوڙهي جابلو گهاٽيءَ منجهہ هو. جنگ جا نغارا وڳا. منگول ڍيچاريندڙي هڪلون ڪندا دشمنن ڏانهن وڌيا. ترڪن بہ پنهنجا هٿيار سنڀالي ورتا.

پنهنجي ڪمزور حالت کي ڏسندي هڪ سردار، جوجيءَ کي صلاح ڏني تہ "اسان کي پيچي مرڪزي لشڪر ڏانهن هلڻ گهرجي، نہ تہ هي طاقتور لشڪر اسان کي چيپاٽي ڇڏيندو."

"جيڪڏهن ائون هن جنگ مان پيچي ويندس تہ پوءِ خاقان کي ڪهڙو منهن ڏيکاريندس!" اهو جوجيءَ جو جواب هو.

"پر ترڪ فوج جو تعداد تمام گهڻو آهي. پيو تہ هن سوڙهي گهاٽيءَ ۾ اسان کي تيراندازيءَ جو ڪو موقعو ڪونہ ملندو، جيڪو اسان جو پهريون ۽ مؤثر داءُ هوندو آهي."

ضدي ۽ بهادر جوجيءُ پنهنجي سردارن جو مشورو ٻڌڻ کان انڪار ڪيو ۽ جنگ شروع ڪري ڏني. هڪ طرف صرف ڪجهہ سؤ منگول هئا، جڏهن تہ ٻئي طرف لکين ترڪ جنگجو. تيراندازيءَ جو بہ ڪو موقعو نہ هو پر منگول دوبدو جنگ جا بہ ماهر هئا. وحشي منگول پنهنجن حريفن

مٿان چاڙهيل هئا. ايتري قدر جو هو انهن جي فوج جي قلب (وچ) تائين پهچي ويا.
ان وقت خوارزم شاهه جو ولي عهد جلال الدين خوارزمي منگولن جي سامهون ٿيو. هن ننڍي قد، سانوري رنگ ۽ مضبوط بدن واري شهزادي تلوار جا اهڙا ته جوهر ڏيکاريا جو لڳو ٿي ته منگولن کي شڪست ٿيڻ واري آهي، پر ايتري ۾ رات ٿي وئي ۽ ٻئي فوجون جنگ بند ڪري پنهنجن پنهنجن پڙائن ۾ پهچي ويون.
صبح جو خوارزم شاهه ڏٺو ته منگول رات جي اونداهه ۾ غائب ٿي چڪا هئا. سندن خيما جيئن جو تيئن لڳا پيا هئا ۽ ٻتيون ائين ئي ٻري رهيون هيون، جن مان سندن مقصد خوارزم شاهه جي فوج کي ڌوڪو ڏيڻ هو. جوجي رات جو ئي سپاهه سميت موٽي پنهنجي قلب ۾ هليو ويو. ترڪ فوجن جڏهن صبح جو مئلن جي جانچ ڪئي ته خبر پين ته اڪثر لاشا سندن ترڪ سپاهين جا هئا، جنهن منجهان منگولن جي فوجي برتري صاف ظاهر پئي ٿي. ا نهن ميدانن ۾ منگولن سان اٽڪڻ جو خيال لاهي ڇڏيو ۽ قلعي وارن شهرن جي دروازن کي بند ڪري منگولن جو انتظار ڪرڻ لڳا. چنگيز خان هيستائين ڪنهن به جڳهه تي ظاهر نه ٿيو هو. هن پنهنجي فوج کي مختلف دستن ۾ ورهائي ڇڏيو هو. جيڪي ڪڏهن بخارا ۾ پيا نمودار ٿيا ته ڪڏهن سمرقند ۾. ڪڏهن هڪ درياءَ جي ڪپ تي ته ڪڏهن وري ٻئي درياءَ جي مٿان. خوارزم شاهه سيحون نديءَ جي ڪناري پڙاءُ ڪريو ويٺو هو. ڪيس اها خبر نه هئي ته منگول ڪهڙي پاسي کان ڏانهنس ايندا.
خوارزم شاهه کي انتظار هو ته ڪيس ڏکڻ کان فوجي مدد اچڻ واري هئي پر بجاءِ مدد پهچڻ جي، ڪيس انتهائي وحشتناڪ خبرون پهچڻ لڳيون. منگولن جو هڪ دستو ترڪ فوج جي تمام ويجهو اچي ويو. اهو دستو چڪر ڪاٽي آمو درياءَ جي منڍ وٽ پهچي ويو. هاڻي سمرقند جو تاريخي شهر رڳو وڃي ٻن سون ميلن جي مفاصلي تي رهيو هو. هن گهٻرائجي پنهنجي فوج جو اڌ حصو سمرقند ۽ بخارا جا حفاظت لاءِ ڇڏيو. ٻن ٽن ڏينهن کان پوءِ هن ٽيهه هزار پيا سپاهي به بخارا جي حفاظت لاءِ موڪليا ۽ پاڻ سمرقند ڏانهن روانو ٿيو، جيڪو ان وقت انتهائي خطري سان دوچار هو.
اجا هو سمرقند پهتو ئي نه هو ته چنگيز خان جا ٻه پٽ اترين علائقن منجهه سيحون نديءَ جي ڪناري اڏيل شهر "اترار" جي سامهون ظاهر ٿيا. ان شهر جي حاڪم جو نالو "انيل جن" هو. هي ئي اهو حاڪم هو جنهن چنگيز خان جي قراقرم وارن تاجرن کي قتل ڪيو هو. هو قلعي ۾ بند ٿي ويو، ڇو ته ڪيس خبر هئي ته منگول هن مٿان ڪو رحم هرگز نه ڪندا. قلعي جو اهو محاصرو پنج مهينا مسلسل هليو. هو آخري سپاهيءَ جي جنگ ۾ مرڻ تائين لڙندو رهيو پوءِ هن هڪ برج ۾ وڃي پناهه ورتي. جڏهن سندس تير ختم ٿي ويا

تہ هن دشمنن مٿان پٽر وسائڻ شروع ڪيا. نيٺ ڪيس زنده گرفتار ڪيو ويو ۽ چنگيز خان ڏانهن موڪليو ويو. چنگيز خان هن جي اکين ۽ ڪنن ۾ پگهريل چاندي وجهائي ڪيس چيچلائي چيچلائي قتل ڪري ڇڏيو ۽ سندس شهر جي سڄي آباديءَ کي بہ ختم ڪرڻ جو حڪم ڏنائين، جنهن جي هڪدم تعميل ڪئي وئي.

هڪ فوجي دستو تاشقند پهتو ۽ اتي قبضو ڪري ورتائين. پيو دستو ننڍين ننڍين شهرن ۽ ڳوٺن مٿان قبضو ڪندو اڳيان ڪاهيندو ويو. "جند" نالي شهر ۾ سواءِ ڪجهہ صحتمند مردن جي ٻين سڀني مردن، عورتن ۽ ٻارن کي ذبح ڪيو ويو. ان وقت اسلامي دنيا منگولن جي حلمن جي دٻ ڪان ڪنبي رهي هئي. منگول جنهن پاسي ويا ٿي، تنهن جو ڇڻ نالو نشان ئي مٽجي ٿي ويو. ڳوٺن جا ڳوٺ، شهرن جا شهر بنيادن کان مٽجي ويا. غلامن جو تعداد وڌندو پئي ويو. هزارين مسلمان نوجوان غلام بڻجي چڪا هئا. جن شهرن جو گهيرو ڪيو ويندو هو، انهن غلامن کي منگول پنهنجي آڏو آڙ بڻائي رکندا هئا. يا وري لشڪر ان کان خدمت گذاري ڪرائيندو هو. جڏهن اهو تعداد تمام گهڻو وڌي ويندو هو تہ انهن مان ڪن کي قتل ڪيو ويندو هو تہ جيئن انهن جو بار گهٽجي خوارزم شاهہ هر طرف کان گهيرجي ويو هو. جبي نويان اوپر کان طوفان وانگر ڏانهنس وڌي رهيو هو تہ

اولهہ کان چنگيز خان ڪنهن عذاب الاهي وانگر اچي رهيو هو. ان حالت ۾ خوارزم شاهہ پنهنجي فوج کي ورهائي انهن مان ڪن کي بخارا موڪليو تہ ڪن کي بلخ ۽ قندز ۾ تعينات ڪيائين. ڪن کي ٻين علائقن ڏانهن موڪليائين. پاڻ درٻاري اميرن، هاٿين، اٺن ۽ محافظ سپاهين سان بخارا طرف نڪري ويو. سندس خزانو ۽ حرم بہ ساڻس گڏ هو.

ظاهري طرح منگول سڄي سلطنت ۾ رت جي راند ڪيڏي رهيا هئا. پرانهن جي آڙ ۾ چنگيز خان ڪنهن خدائي قهر وانگر بخارا جي شهر آڏو پنهنجي پوري لشڪر سان ظاهر ٿيو. بخارا جي شهر مٿان هن جي اچڻ جي خبر ڇڻ ڪنوڻ وانگر ڪري. بخارا جو شهر اسلامي قوت جو مرڪز ۽ مدرسن جو شهر هو. ان جي وچان هڪ دل موهيندڙ ندي وهندي هئي، جنهن جي ڪنارن تي حسين باغ ۽ سهڻا محل اڏيل هئا. بخارا جا ماڻهو هراسجي ويا. انهن پڌو هو تہ چنگيز خان جي زندگيءَ ۾ رحم نالي جي ڪاشيءَ نہ هئي. ظلم اهو ٿيو جو خوارزم شاهہ بہ چنگيز خان جي اچڻ جو ٻڌي بخارا ڇڏي هليو ويو هو ۽ بخارا جي حفاظت لاءِ مقرر ڪيل فوجي دستا بہ منگولن کي ڏسي راتو رات شهر جا پويان دروازا کولي فرار ٿي ويا ۽ ائين بخارا جو سڄو شهر هن خوني درندي جي ور چڙهي ويو. منگولن انهن فرار ٿيندڙ ترڪ سپاهين کي بہ نہ بخشيو ۽ سندن پيڇو ڪري انهن کي ماريو ويو.

بخارا جي ماڻهن بچاءَ جي ڀي
ڪا واهه نه ڏسي چنگيز خان سان ڳالهيون
ڪري شهر ان جي حوالي ڪيو. بدلي ۾
ڪين جان بخشيءَ جو واعدو ڪيو ويو هو.
منگول سيلاب وانگر شهر ۾ ڪاهي پيا.
انهن اناج جي گودامن کي لٽڻ شروع
ڪيو. ڪتبخانن کي گهوڙن جي تبيلن ۾
بدلايو ويو. شهري ٻيوسيءَ وچان انمول
ڪتابن کي گهوڙن جي سنبن هيٺ
لتاڙجندي ڏسي رهيا هئا.

چنگيز خان پنهنجي اچي گهوڙي
تي چڙهي بخارا جي جامع مسجد ۾ پهتو.
"شهنشاهه خوارزم شاهه جو گهر
هي آهي؟" هن اتي موجود ماڻهن کان
پڇيو.

"هي الله جو گهر آهي، جيڪو
اسان سڀني جو خالق آهي." ماڻهن ڪيس
ٻڌايو.

هن نهايت تڪبر سان ماڻهن
ڏانهن ڏٺو ۽ مسجدجي ڏاڪڻ تي گهوڙو
ڊوڙائيندو اندر گهڙي ويو ۽ اتي موجود
عالمن ۽ فاضلن جي سخت بيعزتي
ڪيائين. ڪنهن جو دم هو جو هن وحشي
منگول کي جواب ڏئي ۽ پنهنجي جان
وڃائي. تنهن کانپوءِ هي شهر جي وڏي
چوڪ تي پهتو ۽ پنهنجي فوج کي قتل
عام جو حڪم ڏنائين. حڪم ملڻ جي دير
هئي. گهڙي پل ۾ سندس فوجي گهرن ۾
گهڙي ويا. مردن، عورتن ۽ ٻارن کي
گهيلندي ٻاهر آندو ويو ۽ انهن جو قتلام
ڪيو ويو. بخارا جي زمين منجهان لڪل
دولت ڪوٺي ڪڍي وئي. تنهن کانپوءِ ان
بدنصيب شهر کي باهه ڏئي ساڙيو ويو.

خوارزم شاهه بخارا کان پڇي
سمرقند پهتو، جتي شهر جي چوڌاري هڪ
مضبوط فصيل موجود هئي. هن ان
کانسواءِ هڪ نئين فصيل به تعمير ڪرائڻ
شروع ڪئي پر منگول اهڙي تيزيءَ سان
سمرقند جي ٻاهران پهچي ويا جو ان نئين
پٽ جي تعمير جو ڪم اڌ ۾ رهجي ويو.
سمرقند شهر جي قلعي جي پراڻي پٽ به
نهايت مضبوط هئي. ان ۾ ٻارنهن لوهي
در هئا نهن جي پاسن ۾ مضبوط برج ٺهيل
هئا. هڪ لک ايراني ۽ ترڪ گڏيل فوج
هن شهر جي حفاظت لاءِ قلعي ۾ موجود
هئي. چنگيز خان کي خبر هئي ته اهو
خوارزمين جو آخري وڏو شهر آهي، جنهن
کي فتح ڪرڻ سان خوارزمي حڪومت جو
انت اچي ويندو. سمرقند شهر جو گهيراءُ
ڪيو ويو. وقت گذرندو ويو. منگول نهايت
صبر سان قلعي جي چوڌاري وينا ناچ ڳانن
۾ لڳا پيا هوندا هئا. جڏهن ته سندن غلام
سڄو ڏينهن پٿر چوڙيندا هئا يا قلعي جي
پٽ جي پٽين مٿان ڪهاڙيون پيا هڻندا
هئا.

هڪ ڀيري ترڪ فوجي قلعي
مان نڪري سندن مقابلي لاءِ آيا. پر منگول
انهيءَ لاءِ ڀهرين ئي تيار هئا ۽ پاسي وارن
باغن جي وڻن جي پويان لڪل هئا. ترڪن
جي صرف اچڻ جي دير هئي، انهن مٿان
وارو وار شروع ٿي وئي. ان جنگ ۾ ترڪن
کي ڪافي جاني نقصان ڪٽڻو پيو ۽ انهن

ڪي موتي قلعي بند ٿيڻو پيو. ان جهڙپ منگولن جي اجا وڌيڪ دهشت پکيڙي ڇڏي. اجا تائين ترڪن کي منگولن جي صحيح لشڪر جو تعداد بہ معلوم نہ ٿي سگهيو هو. هو انهن مسلمان غلام قيدين کي بہ منگولن جي فوج جو حصو سمجهي رهيا هئا.

چنگيز خان سوچيو تہ ڪيس هن شهر کي فتح ڪرڻ ۾ ڪافي وقت لڳندو ۽ اهي ننڍيون ننڍيون جهڙپون ۽ شهر جو گهيرو گڏوگڏ هلندو رهندو. پر ترڪن سندس اندازن کي غلط ثابت ڪري ڇڏيو. هڪ ڏينهن شهر جو قاضي ۽ امام منگولن وٽ آيا ۽ شهر انهن جي حوالي ڪري ڇڏيائون. ڪين اميد هئي تہ چنگيز خان سندن ان تعاون جي صلي ۾ شهر وارن جي جان بخشي ڇڏيندو. ان سان گڏ ٽيهہ هزار ترڪ فوجي خوارزم شاهہ کي ڇڏي اچي منگولن سان مليا هئا. چنگيز خان انهن جو نهايت گرمجوشيءَ سان استعبال ڪيو ۽ ڪين پنهنجي فوج ۾ شامل ڪرڻ جو اعلان ڪيو.

ان بعد سمرقند شهر جو بہ اهڙو حشر ٿيو، جيڪو بخارا جو ٿيو هو. هر طرف قتلام ڪيو ويو. شهر ۾ رت جون نديون وهڻ لڳيون. ان ڳالهہ جي ٻن ڏينهن کانپوءِ چنگيز خان انهن ٽيهہ هزار خوارزمي ترڪن کي طلب ڪيو، جيڪي خوارزم شاهہ سان غداري ڪري هن سان اچي مليا هئا. اهي خوشيءَ خوشيءَ خاقان وٽ پهتا جنهن ڪين نهايت حقارت سان ڏٺو ۽ چيو،

”توهان پنهنجي پهرئين مالڪ سان غداري ڪئي آهي تہ آئون توهان تي ڪيئن ڀروسو ڪري ٿو سگهانءِ ؟ جيڪڏهن توهان مون سان جنگ ۾ لڙندي مري وڃو ها تڏهن بہ توهان جي عزت منهنجي دل ۾ هجي ها. هاڻي مان توهان کي اها عزت ڏئي سگهان ٿو جو توهان کي ان غداريءَ جي عيوض قتل ڪرائي ڇڏيان.“

انهن لفظن اهي لفظ چوڻ جي دير هئي ۽ منگولن انهن ٽيهہ هزار ترڪن کي قتل ڪرڻ شروع ڪري ڇڏيو. ٽيهن منٽن کان بہ گهٽ وقت لڳو هوندو جو اهي ٽيهہ هزار غدار ترڪ زمين تي مئل حالت ۾ پيا هئا. چنگيز خان جي سمرقند جي فتح جي خوشي ان وقت ختم ٿي وئي، جڏهن ڪيس ٻڌايو ويو تہ خوارزم شاهہ هن ڀيري بہ سندس گرفت مان نڪري ويو هو. خبر پئي تہ هو سمرقند ڇڏي ڏکڻ پاسي هليو ويو آهي. چنگيز خان کي خوارزم شاهہ جي علائقن کي تباهہ برباد ڪندي سال کان مٿي عرصو گذري چڪو هو ۽ لکين بيگناهہ ماڻهو تلوار جو کاڄ بڻجي چڪا هئا. پر اجا تائين هن جو ان شهنشاهہ سان ٽڪراءُ نہ ٿي سگهيو هو. جنهن جي ڪارڻ هوايڏو وڏو سفر ڪري اتي پهتو هو. هي ڪاوڙ ۾ ڇتو ٿي پيو. هن ڪاوڙ ۾ پنهنجن سردارن کي چيو ”سڄي دنيا ۾ ڦهلجي وڃو ۽ خوارزم شاهہ جو پيڇو ڪري ڪيس جيئرو يا مئل منهنجي اڳيان پيش ڪريو. جيڪي شهر يا قلعا پنهنجو پاڻ کي توهانجي سپرد

ڪن. انهن کي تباهہ برباد نہ ڪجؤ ۽ جيڪو قلعو يا شهر مقابلو ڪري ان کي تهس نهس ڪري ڇڏجؤ.“

هن پنهنجي ٻن مشهور سپهہ سالارن جبي نويان ۽ سويدائي بهادر کي طلب ڪيو ۽ خوارزم شاهہ جي تعاقب جو ڪم انهن جي سپرد ڪيو. اهو هڪ عجيب حڪم هو. ڇو تہ ٻنهي بهادر سپهہ سالارن کي درجن کن سلطنتن منجهان گذري ان هڪ ماڻهوءَ کي گرفتار ڪرڻو هو. جنهن جي باري ۾ ڪجهہ بہ معلوم نہ هو تہ هو ڪٿي هو. هي ٻئي ڄڻا رڳو ويهہ ويهہ هزار فوجي وٺي خوارزم شاهہ جي ڪِڍ لڳا. سندن منزل ڏکڻ طرف هئي ڇو تہ ان طرف خوارزم شاهہ جو پٽ حڪومت ڪندو هو. ڪين شڪ هو تہ خوارزم شاهہ اهڙيءَ حالت ۾ ڏانهنس ئي ويو هوندو.

• • • •

خوارزم شاهہ جي لاءِ هر قدم تي خطرا هئا. هو پنهنجي حرم ۽ خزاني سميت سمرقند شهر کان نڪتو ۽ ويرانن جي راهہ ورتائين. قلعي بند شهرن تي گهٽو ڪري منگولن جو قبضو ٿي چڪو هو. هن جي پنهنجن شهرن جا دروازا مٿس بند ٿي چڪا هئا. هو ڪوشش ڪري آبادين کان پري جو رستو وٺندو هو تہ جيئن ماڻهن کي سندس خبر نہ پئي. ڪيس خبر پئي تہ هن جو ولي عهد جلال الدين اتر طرف جنگجو قبيلن منجهان فوج ڀرتي ڪري رهيو هو تہ جيئن منگولن کي روڪي سگهجي، پر ان تائين پهچڻ محال هو. ڇو تہ موچ ۾ بخارا جو شهر هو ۽ اتي منگولن جو راڄ هو. خوارزم شاهہ بلخ هليو ويو. اتي ڪيس خبر پئي تہ منگول هن تائين پهچڻ وارا آهن. هو ترت ڪڙ ۾ بلخ بہ ڇڏي ڀڳو. هن افغانستان وڃڻ جو سوچيو پر سندس ساٿين ان جي مخالفت ڪئي. مصيبتن ڪيس ايترو تہ ٿوڙي ڇڏيو هو جو ڪنهن فيصلي جي قوت منجهس نہ بچي هئي. هن ارادو تبديل ڪري ڇڏيو ۽ اهڙن ميدانن ڏانهن مڙي ويو. جتي ڪنهن گاهہ ۽ پاڻي وغيره جو نالو نشان بہ نہ هو.

منگول سپهہ سالار جبي نويان ۽ سويدائي بهادر لاڳيتو سندس ڪِڍ لڳل هئا. هر قدم تي سندن ۽ خوارزم شاهہ جي وچ ۾ فاصلو گهٽجي رهيو هو. تاريخ اهڙو تعاقب شايد ئي ڪو ڏٺو هوندو. جيڪو لڳو ٿي تہ موت جي ڪا شڪل هو. منگول سڄو ڏينهن سفر ڪندا هئا. هر سپاهيءَ وٽ ڪئين گهوڙا هئا. جن کي ڏينهن ۾ ڪيترا ئي ڀيرا بدلائيندا هئا ۽ ائين سڄو ڏينهن تازن توانن گهوڙن تي سفر جاري رهندو هو. هو رڳو شام جو ماني کائڻ لاءِ گهوڙن تان هيٺ لهندا هئا.

اهي خونخوار منگول بلخ بہ پهچي ويا. خوارزم شاهہ ترت ڪڙ ۾ هن پناهہ گاهہ کي بہ ڇڏي ڀڳو. منگول ”مرو“ کي پارڪندي هن جي ڪِڍ لڳا رهيا. خوارزم شاهہ نيشاپور پهتو. اتي ٿڪ ڀڄندي ڪيس بہ هفتا مس گذريا هوندا جو اتي ڪيس منگولن جي اچڻ جي وحشتناڪ خبر مليس. هو ايترو تہ ڊنل هو جو شڪار

ڪرڻ جي بهاني هتان بہ فرار ٿي ويو. هن وٽ ڪي تورائي محافظ دستا وڃي بچيا هئا. هن جي ڪوشش هئي تہ ڪنهن جاءِ تي ٽڪي هو نيون فوجون ڀرتي ڪري پنهنجي علائقي جو دفاع ڪري، پر منگولن ڪيس اهو موقعو نہ ڏنو.

هو نيشاپور کان اجان مس ٻاهر نڪتو هوندو تہ منگول اتي پهچي ويا. قلعي جي دروازن کي بند ڪيو ويو. ڪو ٻيو موقعو هجي ها تہ منگول ان کي گهيري ۾ وٺي ان کي فتح ڪن ها پر هن وقت سندن منزل خوارزم شاهہ هئي، انڪري هو نيشاپور کي نظرانداز ڪري اڳيان وڌي ويا.

هاٽي جي نويان ۽سويدائي بهادر. خوارزم شاهہ کي پڪڙڻ لاءِ الڳ الڳ ٿي ويا. سويدائي بهادر اتر طرف روانو ٿي ويو، جڏهن تہ جيبي نويان ڏکڻ طرف رخ ڪيو. هينئر ٻئي ڄڻا خوارزم شاهہ جي سلطنت کان ٻاهر هئا.

خوارزم شاهہ هن پيري بغدادوڃڻ جو سوچيو. پنهنجي حرم ۽خزاني کي ڪنهن محفوظ جاءِ تي لڪائي هو پنهنجن ڪن ساٿين سان بغداد ڏانهن اسهيو. اجا هو همدان جي ويجهو ئي نہ پهتو هو جو منگول مٿانئس اچي ڪڙڪيا. منگولن کي اها خبر ڪانہ هئي تہ ڪو اهو خوارزم شاهہ جو دستو هو. هنن، ڪين ڪنهن معمولي سردار جو دستو سمجهيو ڪٿي خوارزم شاهہ، ڪٿي هي ڪجهہ سؤ سوارن جو جٿو. انهن سپاهين مان ڪي ماريا ويا ۽ ڪي ڀڄي ويا. ڀڄندڙ خوارزم شاهہ مٿان بہ تير هلايا ويا پر قسمت سندس ساٿ ڏنو ۽ هي بچي ويو.

ڀڄندي ڀڄندي ڪيس اهو احساس ٿيو تہ سندس سپاهي بہ هن کان بيزار ٿي ويا آهن. اهي آخر ڪسيتائين هن جي لاءِ موت سان مقابلو ڪري ٿي سگهيا! رات جو جڏهن خيما کوڙيا ويا تہ هو بجاءِ پنهنجي خيمي ۾ سمهڻ جي، پاسي ۾ ڪنهن ننڍي خيمي منجهہ ستو. صبح جو اٿي ڏٺائين تہ سندس اصل خيمو تيرن سان پروڻ ٿي ويو هو .

”ڇا اهڙي ڪا جاءِ آهي، جتي مان منگولن جي عذاب کان محفوظ رهي سگهان.“ هن نهايت مايوسيءَ ۾ چيو.

”هاٽي رڳو هڪ واٽ وڃي بچي آهي.“ سندس فوجي سردار وراڻيو. ”توهان ڪنهن ٻيڙيءَ تي سوار ٿي ڪنهن ننڍي ٻيٽ ۾ وڃي لڪو، جيستائين شهزادو فوج تيار ڪري توهان وٽ نہ پهچي وڃي.“

ڪيس خبر هئي تہ اها اميد ساپ پوٽي نہ هئي، پر پوءِ بہ جان بچائڻ لاءِ اهو مشورو قبول ڪيائين ۽ هڪ ننڍڙي ٻيڙيءَ ۾ چڙهي ڪنهن ننڍي ٻيٽ تي پهچي ويو. ان ٻيٽ ۾ ڳوٺ ۾ ڪيس ڪنهن نہ سڃاتو. سيني سمجهيو تہ هي ڪو بيمار پوڙهو هو. سندس تخت ۽ تاج ڦرجي چڪا هئا. جسم تي سادو لباس ڀيل هوس. نہ ڪو دربار هئس ۽ نہ ڪا فوج. نہ ڪو ساقي ۽ نہ ڪو خادم. پرسندس سالن جي شاهي

عادتن ڪري جلد ئي ماڻهن ڪيس سڃاڻي ورتو پر سندس مسلمان هئڻ ڪري ۽ منگولن جي دشمنيءَ ڪري اهي چپ ٿي ويا ۽ ڪيس نظرانداز ڪري ڇڏيائون.

پر انهن مان هڪ ڇڙي منگولن ڪان انعام ملڻ جي لالچ ۾ مخبري ڪري وڌي. منگول جبلن کي خير آباد چئي هن ٻيٽ تي پهتا. هن ڀيري به قسمت خوارزم شاهه جو ساٿ ڏنو. هن کي هڪ مهاڻي ڳوٺ ۾ منگولن جي اچڻ جي خبر ڏئي ڇڏي ۽ هي وري پنهنجي ٻيڙيءَ ۾ چڙهي ڀڄي نڪتو.

منگولن هن جو پيڇو نه ڇڏيو. خوارزم شاهه ڪنهن گمنام ٻيٽ ۾ پهچي ويو هو. پر ان سامونڊي سفر دوران ايترو ته بيمار ٿي پيو جو اٿي به نه ٿي سگهيو. ڪيس ڪن ماڻهن ان بدحاليءَ ۾ ڏسي ڪناري تي ٿنگو ٽالي ڪري لاٿو. مصيبتن هن جي بدن کي چور چور ڪري ڇڏيو هو. جن آرام ۽ آسائشن جو هي عادي هو، سي هڪ هڪ ڪري ڪانئس ڇڄي ويون هيون. ڪيس بيمار پوڻ جي به عادت نه هئي. هاڻي بيمار ٿيو ته هڪ ڏينهن ۾ اڌ مئو ٿي پيو ۽ ٻئي ڏينهن هن دنيا مان لاڏاڻو ڪري ويو. آخري حالت اها هئس جو ڪفن لاءِ به هڪ مهاڻي ڪيس پنهنجو چولو پهرايو ۽ سندس لاش کي اتي واريءَ ۾ ئي پوري ڇڏيو.

چنگيز خان جا سپهه سالار اڃان تائين خوارزم شاهه جي ڪڍ هئا. ڪين خبر نه هئي ته سندن شڪار هاڻي هن دنيا مان وڃي چڪو هو. هو سندس تلاش ۾ اڃان تائين سرگردان هئا. هلندي هلندي هو اترئين سرحد وٽ پهچي ويا، جتي جون جابلو قومون سندن مقابلي لاءِ لهي آيون. منگول عجيب ڪشمڪش ۾ پئجي ويا. اهي نه ڪو پنتي موٽي پئي سگهيا ۽ نه وري اهي جابلو ماڻهو کين جنگ بنا ڪو رستو ڏيڻ لاءِ تيار هئا. اهي جابلو ماڻهو تمام گهڻي تعداد ۾ هئا، پر هيڏانهن به سوبدائي بهادر جهڙو سپهه سالار هو. جتي جنگ ٿي جنهن ۾ جابلو قومن کي ماري ڀڄايو ويو. ٻئي ڄڻا روس جي سرحد وٽ پهچي چڪا هئا، جو کين چنگيز خان طرفان واپسيءَ جو حڪم پهتو. ٻنهي سردارن پنهنجا لشڪر واپس وڃڻ لاءِ موڙيا. هو خوارزم شاهه جي پنيان هلندي چنگيز خان کان به هزار ميل اڳتي اچي چڪا هئا ۽ هنن اهو پيڇو به سال سانده ڪيو هو.

چنگيز خان کي به اچا خوارزم شاهه جي گهرج هئي. هو کيس ڳوليندي هر وڏي شهر ۾ ويا جتي به ويا اتي جي آباديءَ کي نيست ۽ نابود ڪري ڇڏيائون. چنگيز خان جي ٻن پٽن، جوجي ۽ تولي خوارزم شاهه جي گاديءَ واري هنڌ "اورگنج" کي نشانو بڻايو. اهو هڪ مضبوط شهر هو. هن قلعي ۾ خوارزم شاهه جو ولي عهد جلال الدين به موجود هو. هن شهر لاءِ جتي جنگ لڳي، جنهن ۾ ٻنهي پاسن کان هزارين ماڻهو مري ويا. آخر قلعي جي پٿرين ۾ ڪاٽ هڻي منگول

شهر جي اندر داخل ٿيا. ڪين شهر تي قبضي ڪرڻ لاءِ پورو هڪ هفتو لڳو. نہ تہ ٻين شهرن کي تہ رڳو هڪ ڏينهن ۾ تباهہ برباد ڪيو ويئي ويو. جلال الدين پنهنجو ويس بدلائي ٻاهر نڪري ويو. شهر جي ماڻهن جو قتلام ڪيو ويو. ٻارن کي غلام بڻايو ويو ۽ عورتن کي منگولن ورهائي ڪنيو. اهڙي نموني ٻين شهرن کي فتح ڪيو ويو ۽ انهن کي تباهہ برباد ڪيو ويو.

اجان جلال الدين خوارزمي زنده هو. منگول هن جي ڪِد هئا. خوارزم شاهہ جي پوري دولت قراقرم پهچي چڪي هئي ۽ سندس ملڪ منگولن جي قبضي ۾ هو. جلال الدين اوپر طرف نيون فوجون ڀرتي ڪري رهيو هو. گڏوگڏ هرات ۾ بغاوت جي بہ خبر ملي. چنگيز خان پنهنجي پٽ تولي‌ءَ کي هرات جي بغاوت چيڀاڙڻ لاءِ موڪليو ۽ خود سٺ هزار سپاهي وٺي جلال الدين کي سيڪت ڏيڻ لاءِ روانو ٿيو. رستي تي "باميان" نالي هٿيار‌بند شهر آيو. جنهن کي فتح ڪرڻ بنا اڳيان وڌڻ ناممڪن هو. چنگيز خان خود ان شهر جو محاصرو ڪري ويهي رهيو ۽ پنهنجي خونخوار سپهہ سالارن کي جلال الدين ڏانهن موڪليائين. اجا محاصرو جاري هو جو کيس اطلاع مليو تہ جلال الدين سندس لشڪر کي شڪست ڏئي جبلن طرف ڌڪي ڇڏيو هو. هن خبر کيس غضبناڪ ڪري ڇڏيو. "پورين اکين وارن منگولن کي شڪست!" هن رڙ ڪري چيو. "باميان مٿان آخري حملو ڪيو وڃي."

ڪاوڙ ۾ ٻاهہ ٿيل منگولن پنهنجي شڪست جو بدلو باميان جي فتح جي صورت ۾ ورتو. هو اڳي رڳو قتل عام جو حڪم ڏيندو هو ۽ سندس فوجي ان جي تعميل ڪندا هئا. پر باميان ۾ هن پاڻ تلوار جهلي ماڻهن کي قتل پئي ڪيو ۽ اهڙيءَ طرح پنهنجي لشڪر جي شڪست جي ڪاوڙ کي ٺڏو ڪيائين.

باميان کي تباهہ ڪرڻ ڪانپوءِ هو لشڪر وٺي جلال الدين سان وڙهڻ لاءِ نڪري آيو. "جلال الدين کي منهنجو پيغام ڏيو تہ هاڻي کيس ڪوبہ چنگيز خان جي تلوار کان نہ بچائي سگهندو."

ان وچ ۾ جلال الدين جا نوان افغان حليف هن جي ترڪ سپاهين سان وڙهي ڪانئڻ الڳ ٿي موٽي ويا هئا. هاڻي جلال الدين وٽ رڳو ڇهہ هزار ڪن سپاهي بچيا هئا پر هو نااميد نہ هو. سندس ڪوشش هئي تہ هوجلد کا وڏي فوج ڀرتي ڪري وٺي، پر ان کان اڳ چنگيز خان وٽس پهچي ويو.

بي ڪا واهہ نہ ڏسي جلال الدين پنهنجي فوج وٺي هندستان طرف رخ ڪيو. چنگيز خان وٽ جنگي بصيرت هئي. "هو جيڪڏهن سنڌو دريا پار ڪري ويو تہ کيس دهلي‌ءَ جي حڪمرانن جي مدد حاصل ٿي ويندي ۽ اسان لاءِ هڪ نئون محاذ کلي ويندو جنهن لاءِ اسان هن وقت تيار نہ آهيون. جلال الدين کي ڪنهن نموني روڪيو وڃي."

"اسان ڪيس ڪيئن ٿا پڪڙي سگهون؟ هو ته اسان کان پنجن ڏينهن جي مفاصلي تي آهي." سندس سردارن ڪانئس پڇيو.

"مون لاءِ ڪو ڪم ناممڪن نه آهي. پنڌ گهٽ ڪري ڇڏيو. زمين کي سوڙهو ڪري ڇڏيو. گهوڙن تي رات ڏينهن گذارڻ شروع ڪريو. وقت کي بيهاري ڇڏيو. مون کي جلال الدين خوارزمي کنهن به حالت ۾ کپي."

چوطرف فضا منگولن جي گهوڙن جي ٽاپن سان گونجڻ لڳي. اهي رات ڏينهن گهوڙن تي چڙهي پنهنجي دشمن جي ڪڍ هئا. ڏينهن ۾ رڳو هڪ پيرو هيٺ لهي ڪين رڌ پچاءُ ڪرڻ جي اجازت ڏني وئي هئي. واقعي جنهن ڳالهه جو حڪم ڪين چنگيز خان ڏنو هو اهو هنن ڪري ڏيکاريو. پنجن ڏينهن جو پنڌ هڪ ڏينهن ۾ بدلجي ويو ۽ چنگيز خان جلال الدين جي سامهون پهچي ويو.

سامهون درياءُ وهي رهيو هو جنهن جو وهڪرو ايڏو ته گهرو هو جو ان کي تري پار ڪرڻ ناممڪن هو. اهو درياءُ جلال الدين جي پٺ تي هو. جنهن جي ڪري هو محفوظ هو. هن پيرن کي ساڙڻ جو حڪم ڏنو ته جيئن سندس لشڪر جي سپاهين کي پڇڻ جو ڪو آسرو نه رهي. هن پنهنجي فوج جي صف بندي ڪئي. ٻئي طرف منگولن به پنهنجا دستا منظم ڪري سندس سامهون آڻي بيهاريا.

جنگ شروع ٿي. هيءَ منگولن جي تاريخ جي خوني جنگ هئي جنهن ۾ ٻئي پاسا زندگيءَ کان بي نياز ٿي وڙهي رهيا هئا. جلال الدين جي بيجگريءَ جو اهو عالم هو جو هو منگولن جي قلب کي چيريندو، چنگيز خان کي ڳوليندو رهيو. پر اتي چنگيز خان هو ڪٿي. هن جو گهوڙو مارجي چڪو هو ۽ هو ڪنهن ٻئي گهوڙي تي سوار ٿي ڪنهن ٻئي پاسي نڪري ويو هو.

شهزادي جي بيخوفي ۽ بي جگري ڏسي سندس لشڪر به جوش ۾ اچي ويو. منگولن جو صفايو ٿيڻ لڳو. ائين پئي لڳو ڄڻ منگولن کي شڪست اچڻ واري هئي. چنگيز خان اهو سيڪجهه ڏسي رهيو هو. هن اهو ڏسي ورتو هو ته جوش جي عالم ۾ جلال الدين جو لشڪر درياءَ کان ڪافي اڳتي وڌي آيو هو ۽ سندس پٺ خالي ٿي وئي هئي. هن پنهنجي هڪ فوجي دستي کي شهزادي جي فوجن جي پٺ واري حصي ڏانهن موڪليو ته جيئن ڪين ان بيخبريءَ ۾ ماري سگهجي. اهو منگولن جو پراڻو جنگي حربو هو. ان دستي وڃي جلال الدين جي پٺيان حملو ڪيو. ائين شهزادو ٻن طرفن کان گهيري ۾ اچي ويو. چنگيز خان پنهنجا ڏهه هزار خاص سپاهي وٺي شهزادي جي آڏو پهچي ويو. جلال الدين جي لشڪر جو خاتمو ٿيڻ لڳو ۽ آخر وڃي سندس ست سؤ سپاهي بچيا. جيڪي ديوانن وانگر وڙهي رهيا هئا.

جلال الدين هاڻي بلڪل نااميد ٿي ويو. وٽس ٻي ڪا واهه نه بچي هئي. نه

اڳيان وڏي پٽي سکيو ۽ نہ ئي پنيان هٽڻ جي گنجائش هئي. مرڻ جو وقت ويجهو هو. هاڻي وڙهڻ بيسود هو. هن پنهنجي لوهي زره ڦٽي ڪئي، هڪ تلوار، ڪمان ۽ تيرن جو ٿيلهو کڻي گهوڙي تي سوار ٿيو ۽ هڪ اوچي جبل تان گهوڙي سميت درياءَ ۾ ٽپو ڏنائين.

چنگيز خان اهو سڀڪجھ ڏسي رهيو هو. هو گهوڙي کي ڊوڙائيندو ان جاءِ وٽ پهتو، جتان شهزادي گهوڙي سميت درياءَ ۾ ٽپو ڏنو هو. اها جاءِ ويهہ فٽ مٿاهين هئي. اهو دل ڏاريندڙ منظر اڃا سندس اکين ۾ رڇيو پيو هو. هو ڪجھ دير خاموشيءَ سان درياءَ کي تڪيندو رهيو ۽ پوءِ پنهنجو پاڻ سندس وات منجهان نڪتو "اهو پيءُ ڪيڏو نہ خوشقسمت آهي، جنهن کي اهڙو بهادر پٽ هجي."

چنگيز خان کان منگولن اجازت گهري تہ هو جلال الدين جي پويان درياءَ ۾ ٽپي پون پر هن ڪين اشاري سان ان جي منع ڪئي تہ جلال الدين کي وڃڻ ڏيو.

پوءِ جلال الدين کي هندستان ۾ ڳولهڻ جي گهڻي ڪوشش ڪئي وئي پر هو لاڳاپيل ڪيڏانهن گم ٿي ويو هو. سندس ڪو پتو نہ مليو. هو آسمان منجهان ڪنهن ٽٽل تاري مثل هو. جيڪو خلائن ۾ گم ٿي ويو هجي.

• • • •

هاڻي چنگيز خان حڪم جاري ڪيو تہ سڀني قيدين کي قتل ڪيو وڃي ۽ سڀني عورتن کي غلام بڻائي گوبيءَ جي ريگستان ڏانهن ڪاهيو وڃي. انهن عورتن روئيندي آخري ڀيرو پنهنجي وطن کي ڏٺو. شايد چنگيز خان کي اهو محسوس ٿيڻ لڳو هو تہ سندس موت ويجهو هو. انڪري هن پنهنجي بادشاهت کي مضبوط ڪرڻ تي چاهيو، جنهن ۾ "ياسا" جا قانون نافذ ٿي وڃن ۽ سندس پٽ هن کانپوءِ سندس حڪومت سنڀالين.

هن ان ڳالهہ کي عملي جامو پهرائڻ لاءِ قبيلائي سردارن جي مجلس "قرولتائي" منعقد ڪئي. سندس بادشاهت جو هر سردار ان ۾ شريڪ ٿيو، جنهن ۾ مفتوح علائقا بہ شامل هئا ۽ جتي منگول سردار حاڪم طور مقرر ڪيل هئا. هن ۾ چنگيز خان کي بيش قيمت هيرا جواهر تحفي ۾ پيش ڪيا ويا ۽ هن پنهنجي پٽ اوغدائيءَ کي پنهنجو جانشين مقرر ڪرڻ جو اعلان ڪيو. تنهن بعدعظيم الشان جشن جي شروعات ٿي، جيڪو مسلسل هڪ مهينو ڪن هلندو رهيو، جنهن ۾ سندس سردار ايران کان آيل شراب پي رهيا هئا ۽ ناچڻيون نچي رهيون هيون.

هڪ موسم گذارڻ کانپوءِ هن پنهنجي انهن دشمن قبيلن کي ڪچلڻ جو فيصلو ڪيو، جيڪي هن جي غير موجودگيءَ ۾ بغاوتن ۾ رڌل رهيا هئا. انهن ۾ "هيا" علائقي جا قبيلا شامل هئا. انهن کي اولهہ چين ۽ ترڪ فوجن جي حمايت حاصل هئي. انهن دشمنن جون گڏيل فوجون سندس مقابلي ۾ آيون.

هن جنگ ۾ چنگيز خان جا ڪيترائي ناميارا سردار شامل نہ هئا. انهن کي خاقان بين هنڌن تي فتحن لاءِ موڪليو هو. جيتوڻيڪ دشمن هن کان

تمام گهٽي تعداد ۾ هئا. پر هن جا منگول بہ بهادريءَ ۾ پنهنجو مٽ پاڻ هئا. اهي نعرا هڻندا دشمنن جي صفن اندر گاهي پيا ۽ قتلام شروع ڪري ڏنائون. دشمن ايڏا گهٽا هئا جو سندن هٿ کين قتل ڪندي ٿڪجي پيا. چنگيز خان کي شايد اها خبر هئي تہ اها سندس آخري جنگ هئي. هنن دشمنن کي شڪست ڏيڻ کان پوءِ سندس اولاد جي حڪومت هميشہ لاءِ محفوظ ٿي ويندي. چنگيز خان هن جنگ کي پنهنجي آخري جنگ سمجهي وڙهيو. قتل ۽ غارتگيريءَ جو اهو طوفان برپا ڪيائين جو دريائن جي سفيد برف ڳاڙهي ٿي وئي. دشمنن جا قدم اکڙي ويا ۽ انهن ياچ ڪاڏي. "هيا" جي بادشاهہ پنهنجي جان بچائي ۽ ڪانئس صلح جي درخواست ڪئي. چنگيز خان ڪنهن کي بخشڻ جو قائل نہ هو. پر هو هاڻي عمر جي ان حصي ۾ پهچي چڪو هو جتي هو گهڻو ٿڪجي پيو هو. هن کيس معاف ڪري ڇڏيو. هن "هيا" کي شڪست ڏيڻ بعد يورٽ طرف رخ ڪيو. جتي سويدائي بهادر اتان جي قبيلن سان جنگ ۾ جنٽيل هو. هو اڃا رستي ۾ هو جو کيس پنهنجي وڏي پٽ "جوچي" جي موت جي خبر ملي. ان خبر کيس اڌ مئو ڪري ڇڏيو ۽ هو هڪ اڪيلي خيمي ۾ هليو ويو ۽ حڪم ڪيائين تہ ڪوبہ هن وٽ نہ اچي. ان خيمي ۾ هزارين بيگناهن کي قتل ڪرڻ وارو پنهنجي پٽ جي موت تي سڏڪي روئي رهيو هو.

ڪجهہ ڏينهن بعد کيس سندس هڪ پوٽي جي بہ موت جو اطلاع مليو. انهن ڳالهين کيس ويتر چپ ڪري ڇڏيو. هن گهڻو ڪري ماڻهن سان ڳالهائڻ ئي ڇڏي ڏنو. رستي ۾ کيس صنوبر جي وڻن جو جهنگ نظر آيو. هن لشڪر کي اتي ترسڻ ڪرڻ جو حڪم ڏنو. سپئي حيران هئا تہ آخر ڳالهہ ڇا آهي نہ تہ عام حالتن ۾ تہ هو دشمنن طرف وڌڻ لاءِ بيچين هوندو هو.

هو پنهنجي آواز ۾ سينگاريل خيمي منجهہ ويٺل هو ۽ آهستي ڳالهيون ڪري رهيو هو. ماڻهن کي اهي ڳالهيون ٻڌڻ ۽ سمجهڻ لاءِ ڏانهنس جهڪڻو ٿي پيو. هن حڪم ڪيو تہ سندس پٽ توليءَ کي گهرايو وڃي، ڇو تہ اهو ئي ويجهي علائقي ۾ موجود هو. توليءَ جي اچڻ ۾ ڪجهہ ڏينهن لڳي ويا. جڏهن هو پيءُ جي خيمي ۾ داخل ٿيو تہ ڏٺائين چنگيز خان زمين تي ليٽيل هو.

"ڇا ٿيو آهي بابا! توهان جي طبيعت تہ ٺيڪ آهي؟ لشڪر ۾ ايترا ويد ۽حڪيم آهن. توهان ڪنهن کي ڏيکاريو آهي؟"" توليءَ اندر داخل ٿيندي ئي پنهنجي پيءُ کان پڇيو.

"ان جي هاڻ ڪا ضرورت ناهي. مون کي خبر آهي تہ وڃڻ جو وقت اچي ويو آهي."" چنگيز خان جهيڻي آواز ۾ وراڻيو.

"مان ڪنهن حڪيم يا ويد کي گهرايان ٿو تہ اهو اچي توهان کي ڏسي ۽ دوا تجويز ڪري." تولي ٻاهر وڃڻ لاءِ خيمي جي در طرف وڌيو.

"ترس، ڪنهن حڪيم کي گهرائڻ جي ضرورت ڪانهي. مونکي خبر آهي تہ موت جو علاج ڪنهن وٽ بہ

ڪونهي. گهرائٽو آهي تہ لشڪر جي سپهہ سالارن کي گهراءِ مان اوهان سيني سان ڪجهہ ڳالهيون ڪرڻ ٿو گهران.“ چنگيز خان ڪيس چيو.

تولي ٻاهر ويو ۽ سيني جنگي سردارن کي وٺي آيو. توليءَ پيءُ جو ڪنڌ پنهنجي ڪڇ ۾ رکيو ۽ چنگيز خان ڪين نصيحتون ڪرڻ شروع ڪيون. ”تولي، مون ڪانپوءِ اوپر جون زمينون تنهنجون ۽ اولهہ جي زمين جو مالڪ تنهنجو ڀاءُ چغتائي آهي. اوغدائي توهان ٻنهي جو آقا آهي. هو قراقرم ۾ خاقان بڻجي تخت نشين ٿئي. جيڪڏهن توهان منهنجي ان ورهاڱي کي مڃيو ۽ پاڻ ۾ نہ وڙهيو تہ پوري دنيا تي حڪومت ڪندؤ.“

ان بعد هن سالارن کي مخاطب ٿيندي چيو تہ ”سوبدائي بهادر کي مون ”سنگ“ جي سلطنت خلاف وڙهڻ لاءِ موڪليو آهي. توهان مون ڪانپوءِ ان جنگ جي تڪميل ڪندو ۽ فتح ماڻجؤ. ”هيا“ جو بادشاهہ دوستيءَ جو دعويدارضرورآهي پر دل ۾ دغا اٿس، ان کان هوشيار رهجو. منهنجي موت ڪانپوءِ هو پنهنجي قول تان ڦري ويندو ۽ سرڪشي اختيار ڪندو. مون ان کي هينئر گهرايو آهي. هو پنهنجن ساٿين سميت اچڻ وارو هوندو. جيڪڏهن اچي تہ ڪيس سندس سيني ساٿين سميت ماري ڇڏجو. جيڪڏهن توهان ائين نہ ڪري سگهيو تہ پوءِ اهو ڪم ڪڏهن نہ ٿيندو. جيستائين اهو ڪم نہ ٿئي، تيستائين ٻاهر پاڻ بہ نہ نڪرڻ گهرجي.“

اها سندس آخري نصيحت هئي، جيڪا هن پنهنجن پٽن ۽ سپهہ سالارن کي ڪئي ۽ ٿوري دير بعد پنهنجن پٽن لاءِ دنيا جي سڀ کان وڏي سلطنت ۽ تباهہ ڪن فوج ڇڏي مري ويو. سندس مرڻ جو سن 1227ع هو ۽ ان وقت چنگيز خان جي عمر سٺهٺ سال کن هئي.

هن جي مرڻ ڪانپوءِسندس خيمي آڏو نيزو کوڙيو ويو. خانہ بدوشن جي قاعدي موجب نيزو کوڙڻ جو مقصد اهو هو تہ خيمي ۾ ڪو بيمار ماڻهو پيل آهي. ان جو مقصد چنگيز خان جي موت کي لڪائڻ هو. هن جي خيمي تي هر ڪنهن جي اچڻ وڃڻ جي پابندي لڳائي وئي. ظاهري رڳو ڪجهہ جنگي سردار خيمي منجهہ اچي وڃي رهيا هئا تہ جيئن ائين لڳي تہ اهي چنگيز خان کان هدايتون وٺي رهيا هجن.

ايتري ۾ ”هيا“ جو شهنشاهہ پنهنجي سپاهين سميت منگولن جي لشڪر ۾ آيو. سندس استقبال ڪرڻ لاءِ چنگيز خان جي لشڪر جا سپهہ سالار هڪ منزل اڳتي هلي آيا ۽ ڪين نهايت عزت ۽ احترام سان سينگاريل خيمن ۾ ويهاريائون. اهو شهنشاهہ پنهنجي اهڙي عزت افزائيءَ تي خوش ٿي رهيو هو. ڪيس ٻڌايو ويو تہ چنگيز خان سخت بيمار هو. انڪري ان جي حڪم تي اڄ ڪنهن کي بہ سندس خيمي ڏانهن وڃڻ جي منع ٿيل هئي. ٻئي ڏينهن ڪيس چنگيز خان سان ملاقات ڪرائي ويندي.

رات جو منگولن ”هيا“ جي شهنشاهہ جي پرتڪلف دعوت ڪئي ۽ ڪيس اعزازي خلعتون پارايون. ان تقريب ۾ هر اعليٰ منگول سردار شرڪت ڪئي. اجا اهو بدقسمت شهنشاهہ پنهنجي قسمت تي

رشڪ ڪري رهيو هو جو هن هڪ ناقابل يقين منظر ڏٺو. اهي منگول سردار، جيڪي ڪيس دعوت ڪارائي رهيا هئا، سي هن جي ساٿين جون سسيون لٽڻ لڳا. موت جي وقت ڪيس سمجهہ ۾ آيو تہ ساٿس ڏوڪو ڪيو ويو هو، پر ڪيس دير ٿي چڪي هئي. هڪ ئي جهٽڪي سان سندس سسي ڪپجي وئي. اهڙا ڏوڪا ۽ فريب خانہ بدوشن جي زندگيءَ جي روز جو معمول هئا. خان جي هڪ وصيت جي تعميل ٿي چڪي هئي.

چنگيز خان جي لاش کي گوبيءَ جي ريگستان ۾ نيو ويو تہ جيئن پوري قوم ان جو آخري ديدار ڪري سگهي. جڏهن کان هو اسلامي ملڪن کي فتح ڪرڻ لاءِ نڪتو هو، تڏهن کان هو واپس پنهنجي وطن نہ ورتو هو. زنده نہ سهي، مرده ئي سهي، پر ڪيس وطن واپس پهچڻو هو. پنهنجي اباڻي زمين ۾ دفن ٿيڻ هن جو حق هو. هن جو لاش اوڏانهن ڪجي وڃي رهيو هو ۽ جنهن کي بہ هن جي موت جي خبر ملي پئي، تنهن کي قتل ڪيو پئي ويو. سواءِ سندس لشڪر جي، ٻئي ڪنهن کي بہ هن جي موت جو علم ٿي نہ سگهيو. جڏهن چنگيز خان جو لاش گوبيءَ جي ريگستان پهتو تہ اتي رازداريءَ جي ضرورت نہ رهي. سپاهين جنازي سان بلند آواز ۾ ماتم ڪرڻ شروع ڪيو.

• • • •

جيئن جيئن هن جو گهر ويجهو ايندو ويو، تيئن تيئن جنازي ۾ شريڪ ماڻهن جو تعداد وڌندو ويو. جڏهن هن جو لاش سندس گهر پهتو تہ اتي بورتائي ۽ چنگيز خان جون ٻيون زالون وار کولي روئ ڪري رهيون هيون ۽ انهن چنگيز خان جي لاش کي وصول ڪيو.

چنگيز خان، بورتائي کي پهرين پنهنجي مدفن واري جاءِ بابت ٻڌائي ڇڏيو هو. اهو ساڳيو صنوبر جي وڻن جو جهنگ جنهن لاءِ هن ڪنهن وقت چيو هو تہ "اها جاءِ پوڙهي جي آرام ڪرڻ لاءِ سني آهي."

هن جي لاش کي هڪ ڇڪڙ تي ڪٽي اتي آندو ويو. هڪ وڏي وڻ جي هيٺان هڪ وڏي کڏ کوٽيائون ۽ منگول بلند آواز ۾ "ياسا" جا قانون پڙهڻ شرو ڪيا ۽ ان جي پڙهڻ دوران چنگيز خان جي لاش کي کڏ ۾ لاٿو ويو. چاليهہ حسين عورتن ۽ چاليهہ اڇي رنگ جي گهوڙن کي بہ ان وقت قتل ڪري چنگيز خان جي قبر جي چوڌاري دفن ڪيو ويو تہ جيئن ٻئي جهان ۾ اهي چنگيز خان سان گڏ هجن هڪ قبيلي کي جنگي خدمت جي معافي ڏني وئي ۽ سندس ذمي اهو ڪم لڳايو ويو تہ اهي چنگيز خان جي قبر مٿان رات ڏينهن پهرو ڏيندا رهن. انهن کي ڪجهہ پرتي رهي اها خدمت سرانجام ڏيٺي هئي ڪجهہ سالن ڪانپوءِ اتي ٻيا صنوبر جا وڻ ڦٽي آيا ۽ آهستي آهستي چنگيز خان جي قبر انهن وڻن ۾ لڪي وئي. اهو جهنگ درياءِ گوبيءَ جي ٻن ندين "ڪلوران" ۽ اوئان" جي وچ واري علائقي ۾ آهي ۽ اڄوڪي دور ۾ منگوليا نالي ملڪ جي حد اندر واقع آهي.